

Transitie Landelijk Gebied Groningen

'Stand-van-zaken' document

6 juni 2023

Inhoud

DEEL I: OP WEG NAAR EEN TRANSITIE LANDELIJK GEBIED

1. Inleiding	5
1.1. Naar een gedragen transitie van het landelijk gebied	5
1.2. NPLG en andere opgaven	5
1.3. Hoe dit document te lezen	5
1.4. Landschap en kwaliteit	6
1.5. Leeswijzer	7
2. Naar een toekomstbestendig landelijk gebied Groningen	8
2.1. Groningen is en blijft een landbouwprovincie	8
2.2. Koers voor het landelijk gebied	8
2.3. Inbedding NPLG in een grotere Groningse opgave	10
3. Uitwerking gebiedsplan in zeven deelgebieden	12
3.1. Inleiding	12
3.2. Waddenkust en Wierdenland	13
3.3. Centrale Woldgebied en Duurswold	15
3.4. Oldambt	17
3.5. Westerwolde	19
3.6. Veenkoloniën	21
3.7. Gorecht	23
3.8. Zuidelijk Westerkwartier	25

DEEL II: OPGAVEN EN OPLOSSINGSRICHTINGEN TRANSITIE LANDELIJK GEBIED GRONINGEN

4. Nationaal Programma Landelijk Gebied	28
4.1. Nationale doelen en opgaven voor de transitie van het landelijk gebied	28
4.2. Betekenis nationale opgaven voor Groningen	31
4.3. Natuur	32
4.4. Water	34
4.5. Klimaat	35
5. De transitie in Groningen	37
5.1. De Groningse integrale aanpak	37
5.2. Waddenkust en Wierdenland	40
5.3. Centrale Woldgebied en Duurswold	42
5.4. Oldambt	44
5.5. Westerwolde	46
5.6. Veenkoloniën	48
5.7. Gorecht	50
5.8. Zuidelijk Westerkwartier	53
5.9. Koppelkansen met andere doelen en opgaven	55

DEEL III: INZICHT IN EFFECTEN

6.	Doelbereik natuur, water en klimaat.....	58
6.1.	Doelbereik.....	58
6.2.	Doelbereik natuur	58
6.3.	Doelbereik Water	58
6.4.	Klimaat.....	59
7.	Sociaal-economische impact	60
7.1.	Sociaaleconomische doelen.....	60
7.2.	Sociaaleconomisch profiel.....	61
7.3.	Economische structuur	63
7.4.	Landbouwperspectieven op hoofdlijnen	64
7.5.	Sociaaleconomische impact.....	65
7.6.	Aanbevelingen voor vervolgproces	65
8.	Financiële impact (kosten en risico's).....	67
8.1.	Inleiding	67
8.2.	Indicatieve kostenraming stand-van-zaken document	67
8.3.	NPLG-budget in relatie tot andere (programma)budgetten.....	68
8.4.	Eerste maatregelenpakketten 1 en 2 (vanaf 2024)	68
9.	Organisatie van de uitvoering	73

DEEL IV: ORGANISATIE EN VERVOLGSTAPPEN

9.1.	Inleiding	73
9.2.	Uitvoeringsstrategie uitvoeringsprojecten	73
9.3.	Uitvoeringsstrategie subsidies.....	74
9.4.	Uitvoeringsstrategie Grond.....	74
9.5.	Organisatie uitrol en uitvoering PPLG	75
9.6.	Communicatie.....	75

BIJLAGEN

Bijlage 1:	Groningen is en blijft een landbouwprovincie.....	79
Bijlage 2:	Nadere toelichting KRW-opgave Groningen	82
Bijlage 3:	Nadere toelichting Klimaatopgave Groningen	86
Bijlage 4:	Kansenkaart Bos en Hout Groningen.....	89
Bijlage 5:	Vitaliteit landelijk gebied Groningen	90
Bijlage 6:	Begrippenlijst	109
Colofon	.....	113

DEEL I: OP WEG NAAR EEN TRANSITIE LANDELIJK GEBIED

1. Inleiding

1.1. Naar een gedragen transitie van het landelijk gebied

Het landelijk gebied van Groningen staat voor een verregaande verandering, gericht op natuurherstel, een robuuster water- en bodemsysteem en duurzamere landbouw. Het zal gaan toegroeien naar een toekomst- en klimaatbestendig, gezond en duurzaam ingericht landelijk gebied met een langjarig perspectief voor de landbouw, maar ook voor andere ondernemers en de inwoners in de provincie Groningen. Een landelijk gebied dat een belangrijke bijdrage levert aan de ruimtelijke kwaliteit in onze provincie en een mooi Groningen.

De provincie gaat dit samen met de omgeving verkennen en invullen. In zeven deelgebieden zijn hiervoor gebiedsprocessen gestart. De gebiedsprocessen zijn voor ons nadrukkelijk leidend om samen met de gebieden toe te kunnen werken naar een Provinciaal Gebiedsplan Groningen.

1.2. NPLG en andere opgaven

In de zomer van 2022 presenteerde het Rijk de opgave voor het landelijk gebied in haar Startnotitie voor het *Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)*, met daarin doelen voor natuurherstel (met als onderliggende opgave de reductie van stikstof), water en klimaat.

Als provincie Groningen onderkennen wij deze doelen en verbinden wij deze met onze eigen provinciale doelen. Er spelen immers ook andere grote (ruimtelijke) opgaven in onze provincie. Denk aan woningbouwopgaven, mobiliteitsvraagstukken, de energietransitie en onze wensen voor ruimtelijke kwaliteit. Dit is een complexe ruimtelijke puzzel die we samen moeten gaan leggen. Bij de gebiedsprocessen zullen wij de verbinding leggen met de bredere (ruimtelijke) opgaven en koppelkansen op het gebied van bijvoorbeeld landschap en recreatie en toerisme. Dit document richt zich primair op de Rijksopgaven vanuit het NPLG. In paragraaf 1.3 lichten wij dit toe.

1.3. Hoe dit document te lezen

Als provincie onderscheiden wij zeven deelgebieden. De deelgebieden hebben ieder een eigen identiteit. In deze deelgebieden gaat gewerkt worden aan zeven deelgebiedsplannen die de basis vormen voor het Provinciaal Gebiedsplan Groningen dat naar verwachting in het voorjaar van 2024 gereed is. Dat is dus niet voorliggend document. Met voorliggend document geven wij enkel invulling aan een wettelijke verplichting vanuit de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering. Wij zijn verplicht om op 1 juli 2023 daarvoor een document op te leveren bij het Rijk. Dat is een ongelukkig moment, omdat de gebiedsprocessen nog maar net zijn gestart. Daarom noemen wij dit document ook een 'stand-van-zaken document'.

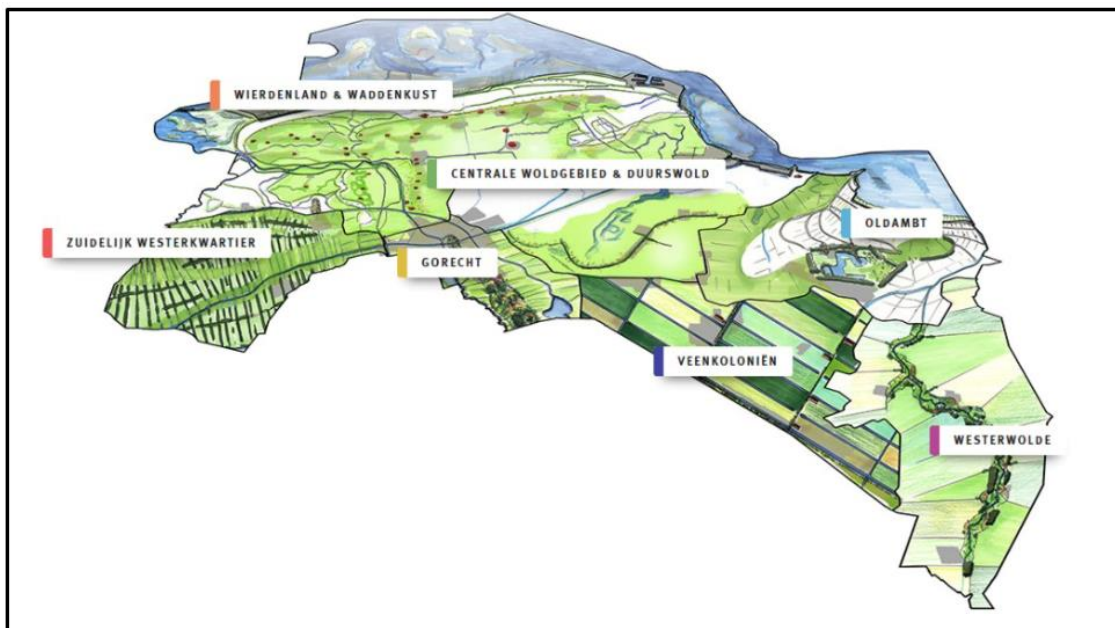
Daarnaast geldt dat dit stand-van-zaken document een eerste voorstel en bod is richting het Rijk om het gesprek aan te kunnen gaan over de verdeling van de middelen. Er is een kostenraming opgesteld, waarbij wij zijn uitgegaan van mogelijke oplossingsrichtingen (keuzes worden in dit document nog niet gemaakt). Hiervoor hebben wij aannames gedaan en ervaringscijfers gebruikt die gebaseerd zijn op projecten in het landelijk gebied. Op basis van de in dit document benoemde oplossingsrichtingen zal er een toetsing plaatsvinden door de Ecologische Autoriteit en zullen de eerste middelen uit het Transitiefonds van 24,3 miljard euro verdeeld worden door het Rijk. De oplossingsrichtingen zijn echter niet in beton gegoten, want die zijn immers onderwerp van gesprek bij de gebiedsprocessen en er kunnen ook oplossingsrichtingen worden aangedragen. Het stand-van-zaken document bouwt voort op

de Groningse Startnotitie die op 22 februari 2023 door Provinciale Staten is vastgesteld¹. Zowel de Startnotitie als dit document worden gebruikt als inspiratie- en achtergronddocument bij de gebiedsprocessen om samen met de gebieden toe te werken naar het in 2024 op te stellen Provinciaal Gebiedsplan Groningen.

Het stand-van-zaken document bevat enkel een inventarisatie van de opgaven en de mogelijke oplossingsrichtingen per deelgebied. Deze opgaven en oplossingsrichtingen zijn gevisualiseerd op kaarten. Voor deze kaarten geldt dat het om zoekgebieden voor mogelijke oplossingen gaat. De zoekgebieden zijn gebaseerd op een combinatie van feitelijke informatie (zoals eigenschappen van bijvoorbeeld de bodem) en het toepassen van kennis en ervaring van deskundigen over natuur, water, bodem, hydrologie en landschap. Een symbool op de kaart geeft niet een oplossingsrichting op kavelniveau weer en betekent ook niet dat dat de exacte invulling is van wat op die locatie gaat gebeuren.

1.4. Landschap en kwaliteit

Bij de gebiedsprocessen in de deelgebieden willen we de NPLG-doelen verbinden aan de bredere provinciale doelen. Daarbij nemen we het landschap en de kwaliteit ervan als een belangrijk vertrekpunt. Dat maakt de gebieden namelijk uniek en is iets om op door te bouwen. Het landschap van de provincie Groningen is het resultaat van een lange ontstaansgeschiedenis en kenmerkt zich door een grote diversiteit. Soms is het landschap grootschalig open zoals langs de Waddenkust, soms is het kleinschalig en meer besloten zoals in het Zuidelijk Westerkwartier. Waar sommige landschappen het resultaat zijn van een eeuwen oude interactie van de mens en het natuurlijke systeem, zoals in het Noord-Groningse zeekleigebied en in het bijzonder het Middag Humsterland, zijn andere landschappen relatief jong en door mensenhanden gevormd zoals de systematische veenkoloniale ontginningen. Door de hele provincie is de gebiedsspecifieke ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis nog zeer goed herkenbaar en zijn landschap en dorpen nauw met elkaar verbonden. Op dit gegeven moeten we zuinig zijn en daar moeten we tegelijkertijd gebruik van maken door hier op zorgvuldige wijze bij voorliggende opgaven op voort te bouwen en nieuwe kwaliteiten aan toe te voegen. Vanuit de (landschappelijke) identiteit en eigenschappen van een deelgebied willen we samen naar oplossingsrichtingen zoeken. In brede zin levert dat een bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit, mooie gebieden en een mooi Groningen. Het landschap is altijd in beweging.

Figuur 1.1 De zeven deelgebieden waar gebiedsprocessen plaatsvinden

¹ Gelet op de omvang van de Startnotitie is niet alle informatie in dit document overgenomen. Bijvoorbeeld als het gaat over de uitgebreide gebiedsbeschrijvingen. De Startnotitie is te raadplegen via de volgende link: [Startnotitie transitie landelijk gebied - Provincie Groningen](#).

1.5. Leeswijzer

Dit *Stand-van-zaken document* bestaat uit vier delen.

Deel I beschrijft hoe wij naar een toekomstbestendig landelijk willen gaan (hoofdstuk 2) en schetst kort de specifieke kenmerken van de zeven deelgebieden (hoofdstuk 3).

Deel II focust zich op de opgaven en mogelijke oplossingsrichtingen. Hoofdstuk 4 geeft een interpretatie van de Rijksopgaven voor het Groningse landelijk gebied. In hoofdstuk 5 zijn de Groningse opgaven per deelgebied vertaald naar mogelijke oplossingsrichtingen.

Deel III (hoofdstukken 6 t/m 8) geeft een eerste inzicht in de effecten en gevolgen van die mogelijke oplossingsrichtingen. Wat voor bijdrage levert het aan het doelbereik van de rijksopgaven? Wat zijn in grote lijnen de sociaal-economische gevolgen en perspectieven? En wat zijn de te verwachten kosten bij die oplossingsrichtingen? Hoofdstuk 8 vormt de basis voor het gesprek met het Rijk over de middelen. Deel IV gaat in op het vervolg, waaronder de uitvoeringsorganisatie en de wijze van communicatie.

2. Naar een toekomstbestendig landelijk gebied Groningen

2.1. Groningen is en blijft een landbouwprovincie

De landbouwsector is prominent aanwezig in het landelijk gebied van Groningen. Meer dan 70% (circa 160.000 hectare) van het landelijk gebied bestaat uit landbouwgrond. Daarmee is Groningen een echte landbouwprovincie en dat willen we ook graag blijven. De landbouwsector heeft niet alleen een belangrijke economische toegevoegde waarde, maar heeft ook een belangrijke invloed op het landschappelijke karakter en de leefbaarheid van het landelijk gebied. Het is ook een sector die met een veranderende opgave te maken krijgt en waarvoor een nieuwe koers gevaren zal moeten worden. Dit is ook beschreven in het koersdocument van de Omgevingsvisie Groningen² die op 28 september 2022 door Provinciale Staten is vastgesteld. Kortom, de landbouw is een voor Groningen belangrijke en beeldbepalende sector, die de komende jaren met (her)nieuw(d)e perspectieven aan de gang zal moeten gaan. In bijlage 1 is enige achtergrondinformatie over de landbouwsector opgenomen.

2.2. Koers voor het landelijk gebied

Onze ambitie met het landelijk gebied

In ons koersdocument voor de omgevingsvisie *'Dit is Groningen'* uit 2022 spreken we de ambitie uit toe te werken 'naar een toekomstbestendig, gezond en duurzaam ingericht landelijk gebied met een langjarig perspectief voor de aanwezige bedrijvigheid'. Een landelijk gebied dat een bijdrage levert aan een mooi Groningen met als belangrijk uitgangspunt ruimtelijke kwaliteit. Daarbij streven we naar een landelijk gebied:

- waar de diversiteit van onze landschappen herkenbaar is;
- met een stevig netwerk van verbonden natuurgebieden;
- dat veerkrachtig is en ingericht op het klimaat van de toekomst, met in ieder geval een robuust watersysteem dat zowel droogte als wateroverlast kan opvangen;
- waar de landbouw in de best passende vorm lang en duurzaam vooruit kan.

Richting geven aan een toekomstbestendige landbouw

We gaan samen met de omgeving verkennen hoe de verandering plaats gaat vinden naar een toekomstbestendig, gezond en duurzaam ingericht landelijk gebied met een langjarig perspectief voor de landbouw. Een landbouwsector die zich toelegt op het ontwikkelen en leveren van hoogwaardig voedsel, groene grondstoffen, maatschappelijke diensten (denk aan natuur- en landschapsbeheer, klimaat (CO₂-vastlegging) en water(berging)) en kennis en innovaties voor verduurzaming van landbouwsystemen en gezond voedsel.

Dit gebeurt op een manier die bijdraagt aan een goede inkomenspositie (verdienvermogen) van de Groningse boer, aan een gezonde leefomgeving en aan de brede welvaart van Groningen. Dat betekent dat er een balans is tussen de ecologische-, economische- en sociaal-culturele waarden en dat dit ruimtelijk passend en van waarde is in het landelijk gebied.³ Het toekomstbeeld van de deelgebieden in Groningen zal verschillen. Wij voorzien in het Koersdocument voor de Omgevingsvisie Groningen in drie typen perspectieven. Zie hiervoor het kader op de volgende pagina en de ruimtelijke weergave hiervan in figuur 2.2.

² 'Dit is Groningen. Koersdocument Omgevingsvisie Groningen'. Provincie Groningen, september 2022 ([Koersdocument - Provincie Groningen](#))

³ Landbouwupdate, Een notitie over ontwikkelingsrichtingen en perspectieven voor de landbouw in Groningen (conceptversie 2022-2212) ([Startnotitie transitie landelijk gebied - Provincie Groningen](#))

1. Gebieden met nieuw perspectief

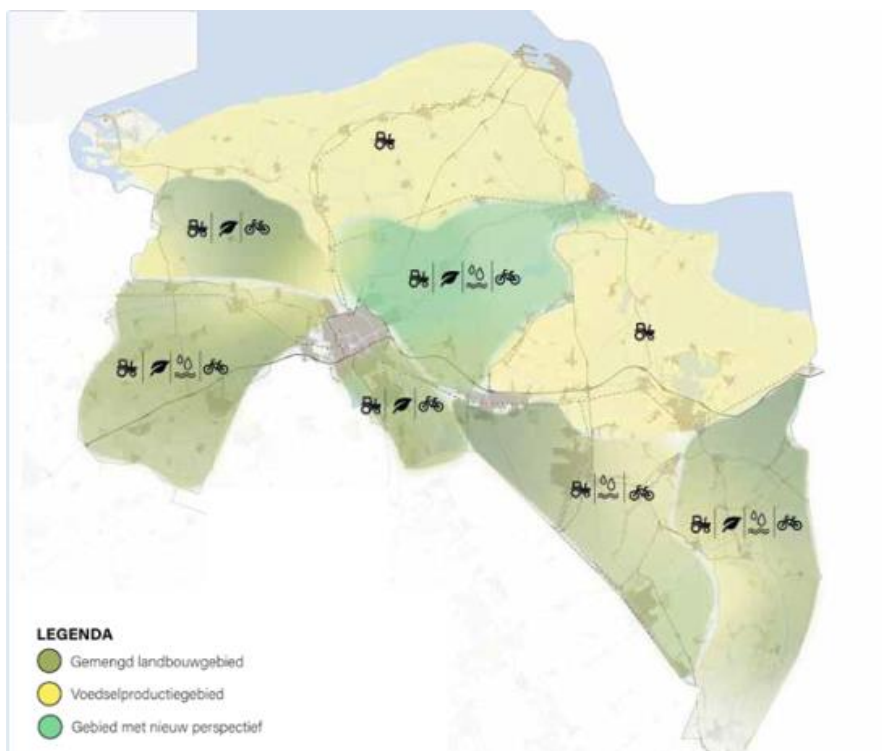
De verwachting is dat in de laaggelegen veengebieden gewerkt zal moeten worden naar een andere inrichting en een deels ander gebruik van het gebied. Dat is het gevolg van de voortgaande bodemdaling en veenoxidatie. Deze gebieden vragen een nieuw perspectief voor de landbouw en een andere uitstraling en betekenis. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een ontwikkeling naar meervoudige functies met bijvoorbeeld andere teelten (zoals gewassen voor de bouw), water, recreatie, natuur en natuurinclusieve landbouw, wonen en energie.

2. Voedselproductiegebieden

Op het Hogeland en in de Dollardpolders liggen waardevolle voedselproductiegebieden. Juist hier is de grond van nature zo vruchtbaar dat het bij uitstek geschikt is voor de teelt en productie van voedsel voor mensen. Deze gronden zullen daar blijvend voor worden benut. In deze gebieden zijn er kansen voor een toekomstbestendige inrichting met meer kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw. Door het gebied aan te passen aan wat het klimaat vraagt, door de verzilting te onderzoeken en best passende oplossingen te vinden (dat kan ook tegengaan van verzilting zijn), door ruimte te zoeken voor meer biodiversiteit (bijvoorbeeld in de akkerranden) en door het afbouwen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

3. Gemengde gebieden

Het Westerkwartier, Gorecht en rond de beekdalen in Westerwolde zijn en blijven gebieden met een mix aan functies in het landelijk gebied. De combinatie van (extensieve) landbouw, natuur, water en recreatie wordt verder doorontwikkeld. De Veenkoloniën ontwikkelen zich naar alle waarschijnlijkheid tot een meer gemengd gebied, waar de landbouwfunctie een belangrijke rol blijft houden, onder andere vanwege de waarde van het gebied voor de teelt van fabrieksaardappelen en suikerbieten. Hier liggen opgaven voor het verbeteren van de bodemstructuur, zodat het gebied beter benut kan worden als landbouwgebied, water wordt vastgehouden en de uitspoeling van voedings- en meststoffen wordt tegengegaan. Dat draagt in belangrijke mate bij aan de doelstellingen vanuit de Kaderrichtlijn Water (KRW). De provincie kiest ervoor om een steviger structuur van groene en blauwe verbindingen te ontwikkelen in de veenkoloniën. Dat helpt om in tijden van droogte stofstormen tegen te gaan en vergroot ook de recreatieve aantrekkelijkheid van het gebied.

Figuur 2.2 Geografisch verschil in perspectief landbouwsector (bron Koersdocument Omgevingsvisie, vastgesteld door Provinciale Staten in september 2022)

Uitgangspunten Koersdocument Omgevingsvisie Groningen als basis voor uitwerking NPLG-opgaven
Het is duidelijk dat het leeuwendeel van de transitie van het landelijk gebied samen met, en grotendeels 'binnen' de landbouw moet gebeuren. Het is dus vooral dóórontwikkelen van wat er nu is, in een richting die rekening houdt met natuur, milieu en klimaat. De hierboven beschreven koers vormt daarbij het vertrekpunt.

2.3. Inbedding NPLG in een grotere Groningse opgave

Meer dan NPLG-opgaven

De Groningse opgave zoals geformuleerd in het Koersdocument is een bredere opgave en een complexere ruimtelijke puzzel dan alleen de uitwerking van de opgaven van het NPLG. Het gaat ook om behoud en versterking van de ruimtelijke kwaliteit, leefbaarheid en vitaliteit van het landelijk gebied. En dan is er uiteindelijk ook nog de zoektocht naar ruimte voor bijvoorbeeld woningbouw, mobiliteitsvraagstukken en energie.

Koppeling met Nationaal Programma Groningen

We hebben te maken met de gevolgen van de gaswinning in Groningen, waaronder bodemdaling en onveilige huizen en dorpen als gevolg van aardbevingen. Premier Rutte heeft op 25 april 2023 te Garmerwolde namens het Kabinet zijn excuses aangeboden aan Groningen voor de schade in verband met de aardbevingen en toegezegd € 22 miljard uit te trekken voor schadeherstel en stimulering van de regio: 'Dit is een ereschuld, dit is de laatste kans om het goed te doen voor de inwoners in het gasgebied'.

Dit krijgt onder andere invulling in het 'Nationale Programma Groningen' (NPG), waarin gewerkt wordt aan een goede toekomst voor Groningen. Dit loopt parallel aan het NPLG-traject. Vanuit dit programma werken we al aan de kwaliteit van het landelijk gebied met bijvoorbeeld projecten als 'Fascinating' en 'Landschapswerkplaats'. Verder denken wij aan de projecten 'Vloed', 'Van Drenthe naar Zee', 'Reitdiep/Middag-Humsterland' en 'Groeningen/Hunze visie'. De insteek is om het Thema Landelijk Gebied (als onderdeel van het NPG) te integreren met het proces rond het Gebiedsplan Provincie Groningen (NPLG) en daarin verschillende zaken gecombineerd aan te pakken. Denk daarbij aan herinrichtingsvraagstukken, vervolgstappen in het 'Fascinatingprogramma' of de 'Agenda voor de Veenkoloniën', etc.

Fascinating

Richt zich op landbouw van de toekomst. In dit programma werken Groningse bedrijven in agro en food, overheden en kennisinstututen samen aan bijvoorbeeld een circulaire landbouw, de eiwittransitie en de opschaling van landbouw-innovaties die al werken op kleine schaal.

De Landschapswerkplaats

Voert plannen uit die het Groningse landschap nóg mooier en toegankelijker maken. Met als doel het creëren van een fijnmazig biodivers netwerk van groen en water waar mensen naar hartenlust kunnen wandelen, fietsen, paardrijden en varen. De Landschapswerkplaats werkt hiervoor samen met inwoners, overheden en organisaties tien gebundelde 'Toukomstinitiatieven' in samenhang uit zodat ze elkaar versterken.

Koppeling met NOVEX en NOVEX-gebieden

Het NPLG is één van de kaderstellende programma's voor de uitwerking van perspectief 1 (landbouw en natuur) uit het startpakket NOVEX (vastgesteld door het kabinet op 9 december 2022). Deze uitwerking landt, met de overige opgaven uit het startpakket, in een ruimtelijk voorstel van de provincie Groningen. Ruimtelijke kwaliteit staat hierbij centraal. In het startpakket NOVEX zijn voor Groningen drie NOVEX-gebieden aangewezen waar grote ruimtelijke opgaven vragen om een apart ontwikkelperspectief. Deze ontwikkelperspectieven stellen regio en Rijk samen op en zijn bouwstenen voor het ruimtelijk voorstel van de provincie Groningen. Het gaat om de volgende drie gebieden:

- Groningen: Hier werken regio en Rijk samen aan landschappelijke kwaliteit, aanlanding van windenergie en energie-infrastructuur, ontwikkeling van zeehavens en het oplossen van de gevolgen van de gaswinning.

- Regio Groningen-Assen: Hier werken regio en Rijk samen aan de verstedelijking, waaronder het bouwen rondom Openbaar Vervoer-knooppunten, de ontsluiting van de westflank van Groningen en het verbeteren van het landschap en groen om de steden/kernen.
- Lelylijn: Hier doen regio en Rijk onderzoek naar de Lelylijn voor economische structuurversterking, de verstedelijkingsopgave en verbetering van de bereikbaarheid.

Ook bij deze ontwikkelingen zijn er raakvlakken met de uitwerking van de transitie van het landelijk gebied, bijvoorbeeld op het gebied van bereikbaarheid, landschappelijk kwaliteit en ontwikkeling van recreatief groen in en om de stedelijke gebieden.

Transitie landelijk gebied is 'work in progress'

Er loopt dus al veel in het landelijk gebied, waarbij wij zoveel mogelijk integraal werken aan de ontwikkeling van het landelijk gebied. Naast de hiervoor genoemde programma's gaan we in de veengebieden de bodemdaling en de veenoxidatie tegen met de uitwerking van de Regionale Veenweidenstrategie en Strategie Overige Veengronden. Aan de Waddenkust ontwikkelen we een klimaatadaptieve en dynamische kustzone.

Regionale Veenweidenstrategie en Strategie Overige Veengronden

Beide strategieën zijn nodig om tot oplossingen te komen voor de daling van het maaiveld en de veenoxidatie in de veenweidegebieden en vloeien voort uit het Klimaatakkoord van 2019. In de aanpak richten wij ons niet alleen op CO₂-reductie, maar ook op de gevolgen van bodemdaling voor:

- het regelen van de waterhuishouding;
- grondgebruik door ongelijke dalingen van het maaiveld, waardoor problemen of beperkingen kunnen ontstaan in het grondgebruik, waaronder voor de landbouw;
- funderingsschade voor woningen en gebouwen, voor infrastructuur (wegen, bruggen, spoorlijnen, etc.) en voor kabels en leidingen;
- drinkwaterwingebieden.

In Groningen bekijken we de veenopgave daarom breder en op een integrale manier.

Ontwikkelen klimaatadaptieve en dynamische kustzone

De ontwikkeling naar een klimaatadaptieve kustzone speelt in het noorden van de provincie langs de Waddenkust. Aan de zeezijde worden grote natuur- en cultuurwaarden beschermd door Natura 2000 en UNESCO. Aan de landzijde is de hoogwaardige voedsel- en pootgoedteelt van internationale betekenis. We hanteren hier een integrale aanpak, waarbij naast kustveiligheid ook natuurwaarden en een bereikbare en leefbare kust centraal staat. Zo koppelen we langs de Dollard bijvoorbeeld kustversterking aan de kwelders en benutten we daar overtollig slib om laaggelegen landbouwgronden (vooral akkerbouw) op te hogen. Dit als oplossing tegen bodemdaling en verzilting. In een pilot VLOED worden de effecten nader uitgezocht.

VLOED

Staat voor Verbetering Landbouwgronden door Ophoging met slib uit de Eems-Dollard. Binnen dit project onderzoeken we het grootschalig gebruik van overtollig slib uit de Eems-Dollard om daarmee lage (landbouw)gronden op te hogen en de Dollarddijk te versterken. Daarmee willen we de natuur in de Eems-Dollard herstellen en meer ruimte bieden én landbouwgronden behouden voor de toekomst en het kustgebied aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering.

Integratie programma's in de zeven gebiedsprocessen

Zoals gezegd, wij vlechten de NPLG-opgaven in, in een integrale, soms al lopende aanpak voor het landelijk gebied. Daarin staan centraal de zeven gebiedsprocessen in de deelgebieden, die verder zijn beschreven in hoofdstuk 3 van dit Stand-van-zaken document.

Tijdshorizon

De NPLG richt zich op de termijn van nu tot 2030. De transitie van het landelijk gebied heeft echter een langere adem nodig en heeft vooralsnog een horizon tot 2050. Het flankerende Nationaal Programma Groningen heeft bijvoorbeeld ook een looptijd van circa 30 jaar.

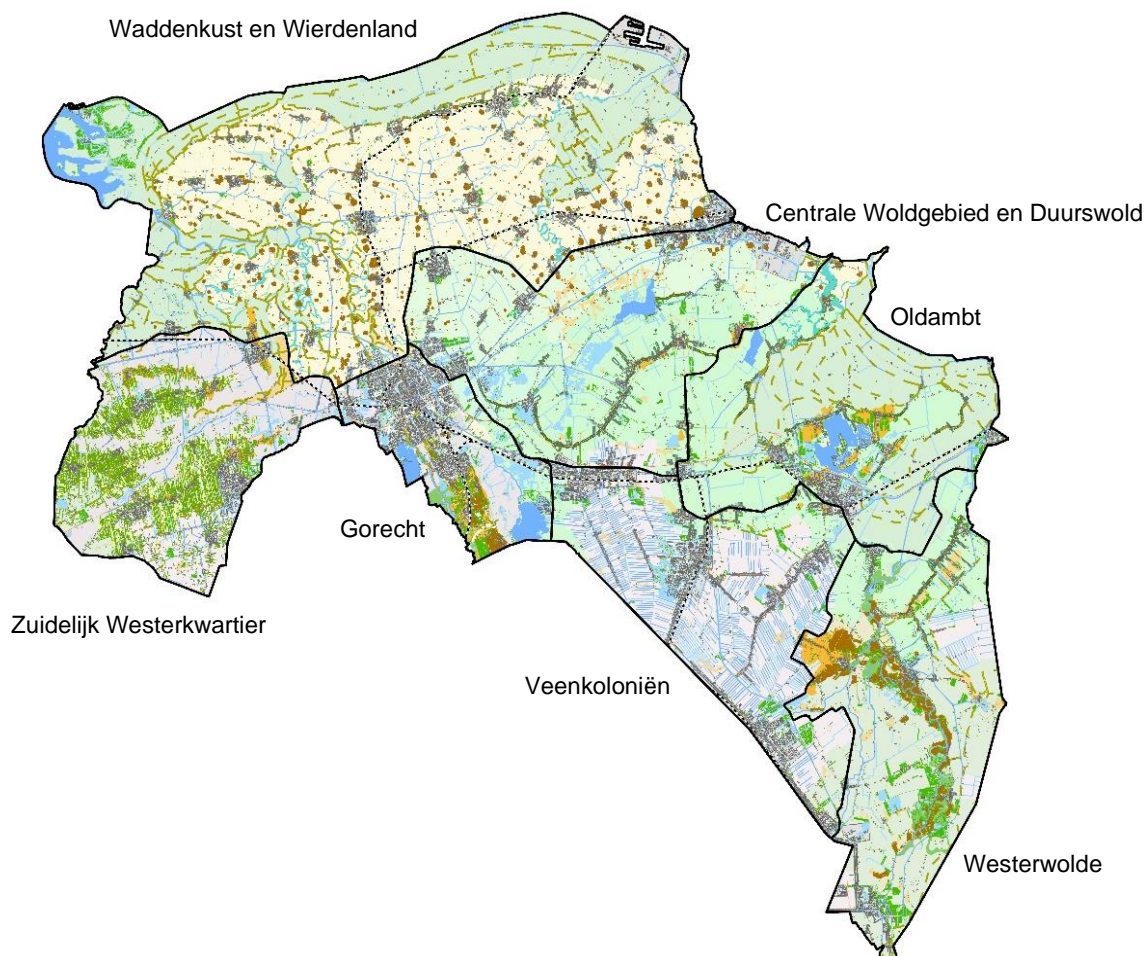
3. Uitwerking gebiedsplan in zeven deelgebieden

3.1. Inleiding

Bij de verdere uitwerking en uitrol van het Gebiedsplan Transitie Landelijk Gebied zijn de brede gebiedsprocessen leidend. Dat betekent dat iedereen die dat wil zijn of haar inbreng kan hebben. In zeven deelgebieden zijn dan ook gebiedsprocessen gestart. Samen met de bewoners, boeren en (maatschappelijke) partijen in de deelgebieden gaan we op zoek naar geschikte manieren om een toekomstbestendige invulling te geven aan de opgaven die er liggen. De invulling daarvan kan door een andere situatie per deelgebied verschillen.

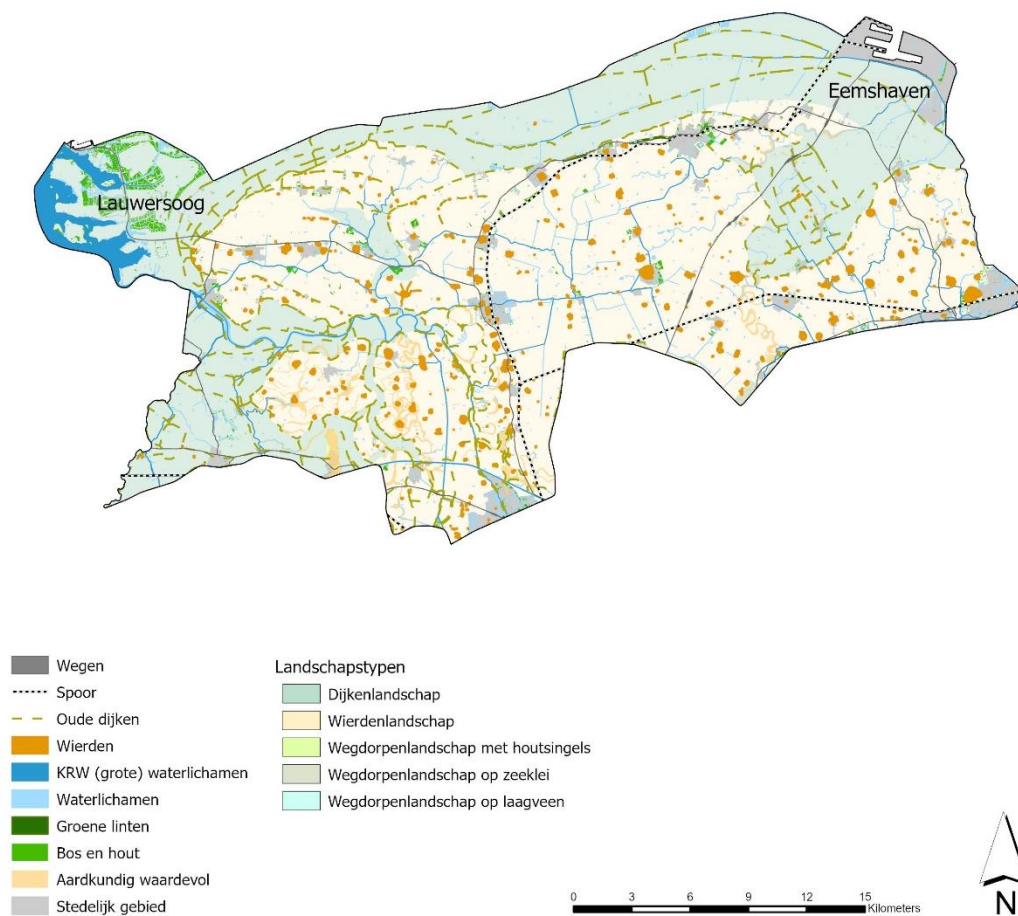
Het gaat om de volgende deelgebieden: Waddenkust en Wierdenland, Centrale Woldgebied en Duurswold, Oldambt, Zuidelijk Westerkwartier, Gorecht, Veenkoloniën en Westerwolde. Deze deelgebieden hangen samen met de natuurlijke vorming van het landschap en de aanpassingen daarvan als gevolg van de specifiek sociaal maatschappelijke context. Elk deelgebied heeft dan ook een eigen historische opbouw, een eigen karakter en identiteit.

In dit hoofdstuk is per deelgebied een beknopte beschrijving opgenomen van het landschap, het bodem en watersysteem, de landbouw en de sociaaleconomische kenmerken. Meer gedetailleerde informatie is te vinden in de Startnotitie.

Figuur 3.1 De zeven deelgebieden

3.2. Waddenkust en Wierdenland

Figuur 3.2 Deelgebied Waddenkust en Wierdenland

Landschap

In het uiterste noorden van Groningen ligt het deelgebied Waddenkust en Wierdenland. Kenmerkend voor dit gebied is de afwisseling tussen de besloten dorpen (wierden) langs oude reeksen kwelderwallen die samenvallen met voormalige kustlijnen en de daar tussen liggende grootschalige open kweldervlaktes. Het Waddengebied heeft een grootschalig open dijkenlandschap van parallelle dijken met boerderijreeksen langs slaperdijken. De dorpen hebben karakteristieke silhouetten en zijn onderling verbonden via een fijn vertakt stelsel van maren. Buiten de dorpen liggen boerenerven als groene eilanden verspreid in de ruimte. Ook herbergt dit gebied belangrijke natuurwaarden in Het Nationaal Park Lauwersmeer, het Werelderfgoed Waddenzee en het Nationaal Landschap Middag-Humsterland. Het gebied heeft een sterke verbondenheid met de Waddenzee met zijn natuurlijke dynamiek met verplaatsende getijdegeulen, zandplaten en eilanden.

Bodem en water

In de noordschil bestaat de bodem voornamelijk uit zavel en kalkhoudende klei. In het zuidelijke gedeelte is er zware klei. In het oostelijke deel speelt bodemdaling als gevolg van gaswinning. Er is een hoogteverschil van +2m NAP tot -1m NAP. Het grondwater is voor het grootste gedeelte zout en wordt veelal afgedekt door een kleiige laag. De zoutgehalten lopen landinwaarts omlaag en het zoute grondwaterlichaam gaat over in zoet. Het watersysteem bestaat uit maren, kanalen/diepen (Eemskanaal, Oude Eemskanaal, Reitdiep) en bemalen polders (de Fivelboezem, de kustpolders, het buitendijkse waddengebied en de Eemshaven). Direct achter de Waddendijk speelt verzilting. Om verzilting in het watersysteem tegen te gaan wordt in de zomer doorgespoeld met zoetwater vanuit het IJsselmeer.

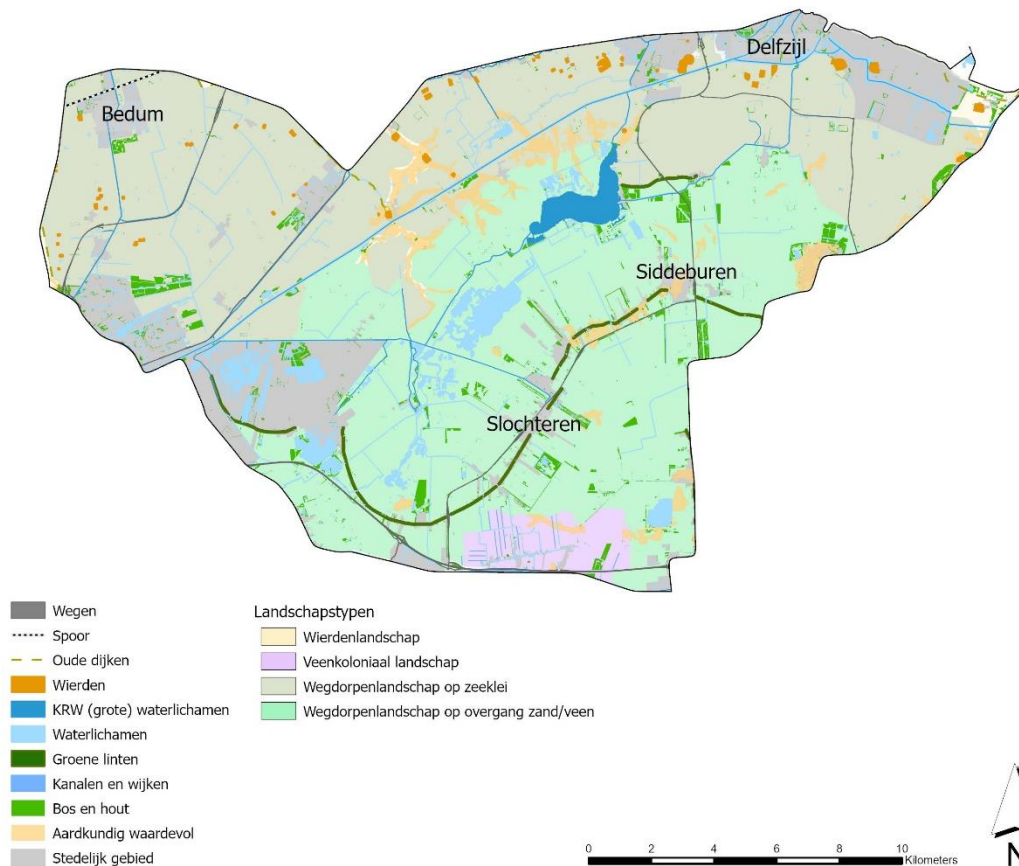
Landbouw

De Waddenzee zorgt voor een goed klimaat waardoor er weinig ziektedruk is. In het Waddenkustgebied bevindt zich op de zeer vruchtbare kleigronden voornamelijk akkerbouw met als blikvanger de pootaardappelteelt. Het is een van de belangrijkste gebieden voor de wereldwijde aardappelproductie. Het hier geteelde pootgoed gaat de hele wereld over. In het Wierdenland is een mix te zien van akkerbouw en melkveehouderij.

Sociaaleconomische kenmerken

Het Lauwersmeer, de Waddenzee en het nationale landschap Middag-Humsterland zijn belangrijke gebieden voor natuur en recreatie. Het gebied herbergt havens en industriegebieden van nationale betekenis. Het is één van de vijf sterkst groeiende regio's van ons land. Sterke sectoren zijn de havengebonden bedrijvigheid, de chemie en de energiesector.

3.3. Centrale Woldgebied en Duurswold

Figuur 3.3 Deelgebied Centrale Woldgebied en Duurswold

Landschap

Ten noordoosten van de stad Groningen ligt een grootschalig open landschap met voornamelijk wegdorpen. Het Centrale Woldgebied ligt grofweg ten noorden van het Eemskanaal en is een laaggelegen zeeleigebied, waarvan het veendek door ontginning is verdwenen. Het Duurswold ligt ten zuiden van het Eemskanaal en een veenontginningsvlakte. Beide delen kenmerken zich door grootschalig open landschap met reeksen boerderijen op huiswierden of inversieruggen (Centrale Woldgebied) en lintbebouwing (groene linten) op flauwe zandruggen (Duurswold). Het Duurswold is het laagste gedeelte van de provincie Groningen. Grote stukken van het gebied liggen anderhalf tot twee meter onder de zeespiegel en vormen hierdoor een bijzonder laaggelegen en nat gebied.

Bodem en water

Het gebied vormt een overgangsgebied van klei in het noorden, via veen naar zand en keileem in het zuiden. De bodem daalt verder onder invloed van gaswinning en veenoxidatie. De polders in het Duurswold liggen -2 tot -3 m onder NAP. De zandrug ter hoogte van Siddeburen ligt op 0 NAP. In het noorden ligt een zout grondwaterlichaam (Zout-Eems), maar het grootste gedeelte van het gebied heeft te maken met het zoete Eems grondwaterlichaam. Het gebied stroomt af van zuid naar noord en watert af onder vrij verval (Eemskanaal) of via bemaling op de Eems en de Dollard. Het Eemskanaal doorsnijdt het gebied. Er zijn verschillende meren, waarvan het Schildmeer het grootste is. In de zomer wordt vrijwel het hele gebied van zoet water voorzien vanuit het IJsselmeer.

Landbouw

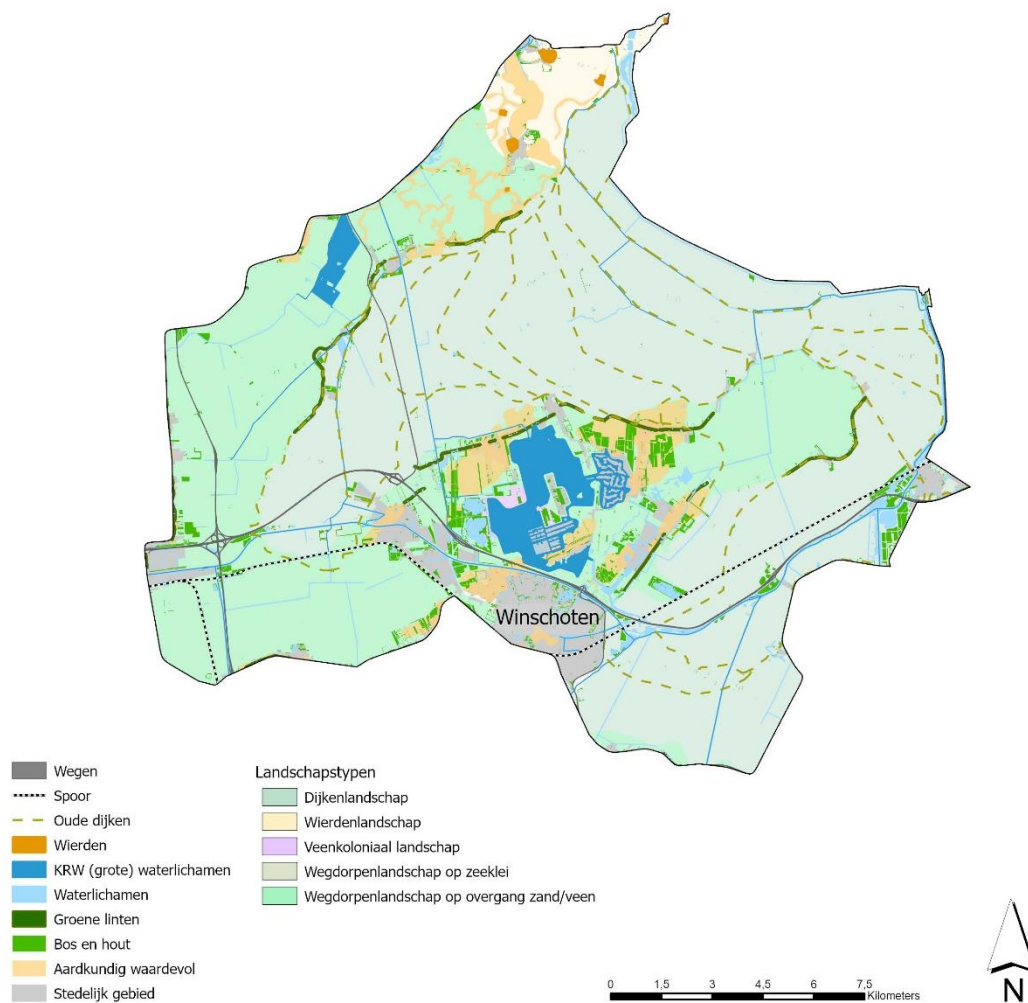
De grond is voor de helft in gebruik voor veeteelt. Daarnaast is er akkerbouw (voornamelijk zetmeelaardappelen, suikerbieten en granen).

Sociaaleconomische kenmerken

De haven van Delfzijl maakt onderdeel uit van het haven- en energiecluster van het noorden en zorgt hierdoor voor veel werkgelegenheid in deze sector. Daarnaast vervult Delfzijl een centrumfunctie. Het is echter ook de snelst krimpende gemeente van Nederland en dat heeft grote gevolgen voor het wonen, het winkelen, de gezondheidszorg en allerlei andere voorzieningen. De kernen Bedum en Appingedam hebben een regionaal verzorgende functie voor de omgeving en zijn goed bereikbaar. Het gebied is voornamelijk ingericht voor grootschalige landbouw. Daarnaast dragen de ontwikkelingen van (vaar)routes bij aan het toeristisch/recreatief potentieel van het gebied.

3.4. Oldambt

Figuur 3.4 Deelgebied Oldambt

Landschap

In de kern van dit deelgebied ligt het zogenoemde 'Eiland van Winschoten'. Dit gedeelte heeft een meer besloten karakter. Dit komt met name door de kernen Winschoten, Blauwestad, het Oldambtmeer en het relatief grote aantal groene dorpslinten en statige boerderijen en erven op de overgang naar de open grootschalige nagenoeg onbebouwde zeeleipolders. In de polders zijn veelal dijken te vinden met een rechte en parallelle structuur, samen met wegen en paden die dezelfde kenmerken hebben. Veel open, blokvormige plekken die worden afgesneden door wegen geven het gebied zijn karakteristiek.

Bodem en water

De grond bestaat grotendeels uit zware klei, met een gedeelte zand meer landinwaarts. Het gebied bestaat overwegend uit bemalen polders met enkele boezemwateren en gemalen die afwateren op de Eems-Dollard. Bij Nieuwe Statenzijl gebeurt dit onder vrij verval. De laagste delen van het maaiveld liggen op enkele plaatsen rond de -3m NAP. De bodem daalt (lokaal) door gaswinning, zoutwinning en veenoxidatie. Het Oldambtmeer is naast het estuarium de Dollard het grootste waterlichaam in de streek. Verder zijn de Pekela-Aa en de Westerwoldsche Aa de grootste waterlopen in Oldambt. In de zomer wordt vrijwel het hele gebied voorzien van zoet water vanuit het IJsselmeer.

Landbouw

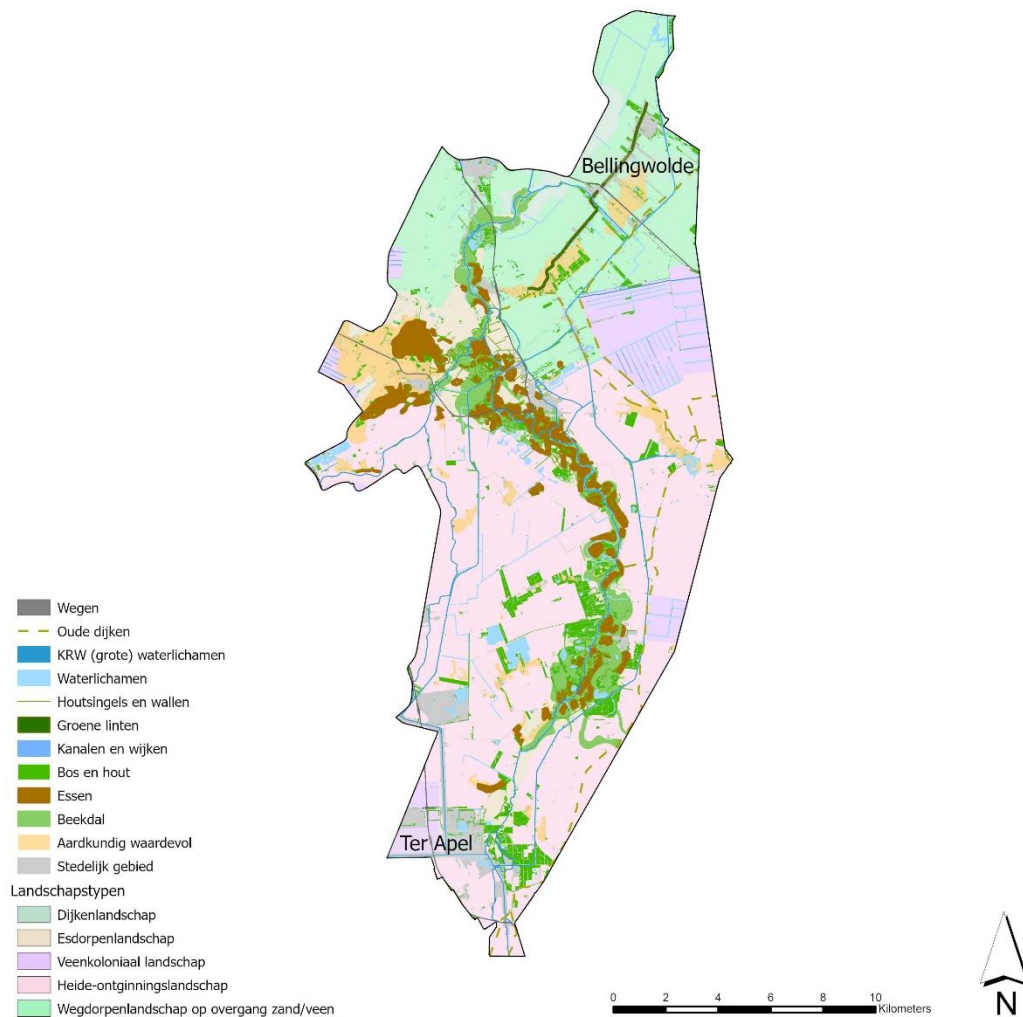
Graan is het belangrijkste landbouwproduct van de regio. Dat komt nu veelal nog ten goede aan de veevoederindustrie. De verwachting is dat er een verschuiving plaats gaat vinden naar de consumentenmarkt. Daarnaast kent het gebied een bescheiden aandeel veeteelt. Door de grootschalige graanteelt is het gebied geschikt leefgebied voor akkervogels. Naast graan zijn suikerbieten een

belangrijke teelt en heeft de teelt van uien een sterke opgang gevonden en breidt zich nog steeds verder uit. Als ook de teelt van erwten en veldbonen.

Sociaaleconomische kenmerken

De werkgelegenheid in Oldambt betreft vooral de industrie, handel en landbouw. Er is een aantal grote bedrijventerreinen. Verder is het lokale ziekenhuis een grote bron van werkgelegenheid, samen met andere medische instellingen. Recreatie in Oldambt neemt ook geleidelijk toe, voornamelijk als uitvalsbasis naar de Waddenzee. Ten slotte zijn de bebouwingslinten cultuurhistorisch waardevol en interessant voor toerisme en recreatie. Winschoten is de centrumplaats van het Oldambt en de tweede koopstad in de provincie. Het gebied heeft te maken met bevolkingsdaling en aardbevingen en daarmee samenhangend spelen er veel vraagstukken op het gebied van leefbaarheid.

3.5. Westerwolde

Figuur 3.5 Deelgebied Westerwolde

Landschap

Deelgebied Westerwolde bevat een centraal gelegen esdorpenlandschap dat kleinschalig en besloten is. Door dit esdorpenlandschap stroomt de Ruiten Aa, die noordelijker overgaat in de Westerwoldsche Aa. Er is een duidelijk contrast aanwezig tussen het kleine en besloten esdorpenlandschap en het meer rationele en open hoogveenontginningslandschap en heideontginningslandschap.

Bodem en water

De bodem in Westerwolde is voornamelijk een zandbodem, met stukken moerige zandgrond en klei in de laagstgelegen delen. Het gebied kent een verloop van circa +9 m tot 0 m NAP. Zoet water is in de zomer relatief schaars, met name als er grote vraag is door de landbouwsector. Wateraanvoer vindt plaats vanuit het Kanaal Veendam-Musselkanaal voor zowel het landbouwgebied als de Ruiten-Aa. Het watersysteem bestaat uit het beekdal van de Ruiten Aa en de kanalen van Westerwolde. Bij Sellingeren bevindt zich een drinkwaterwinning (grondwater) en ten noorden van Bourtange en bij Bellingwolde bevinden zich zoekgebieden voor een Aanvullende Strategische Voorraad (waar mogelijk in de toekomst drinkwater gewonnen kan worden).

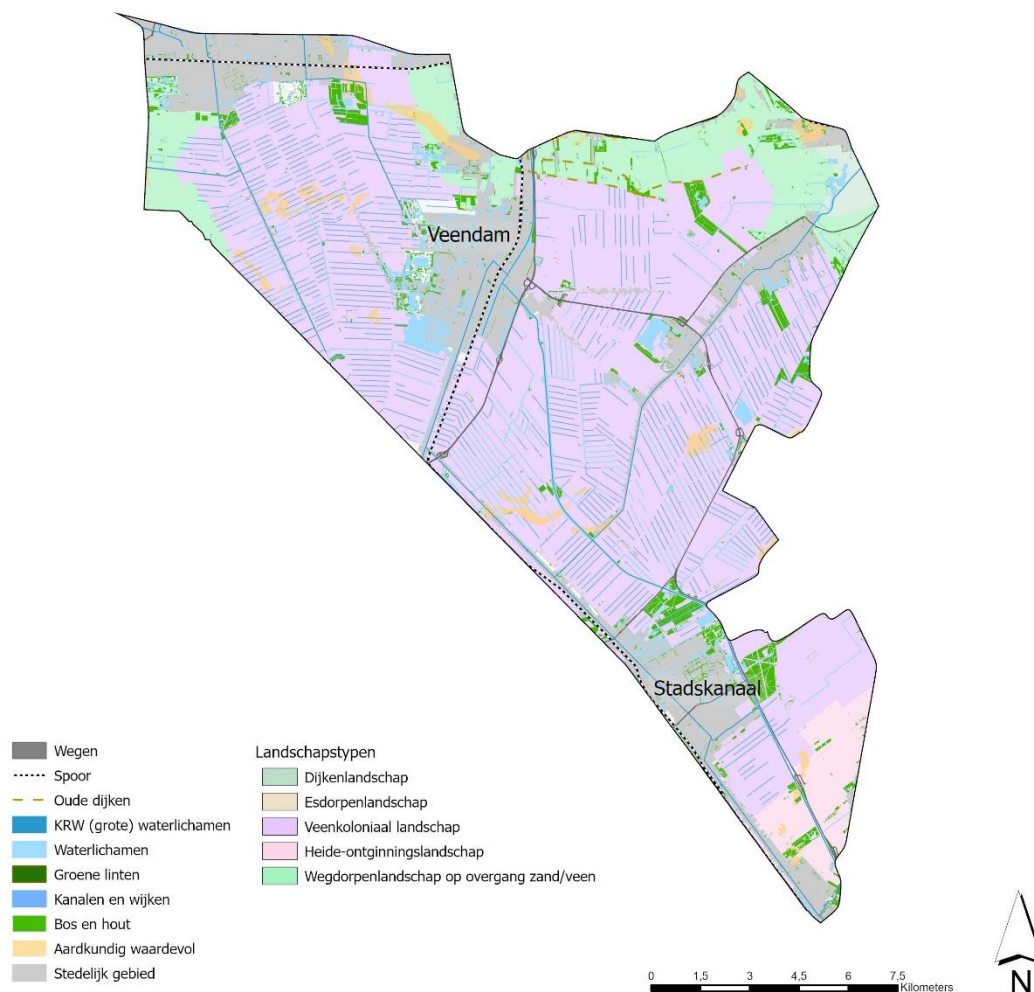
Landbouw

De landbouwsector is relatief groot in dit gebied, vergeleken met andere deelgebieden. De ruimtelijke structuur en de waterhuishouding maken het deelgebied geschikt voor landbouwkundige productie. Er is met name sprake van akkerbouw, specifiek zetmeelaardappelen, uien en suikerbieten.

Sociaal-economische kenmerken

Er is een trend aanwezig van een toename in toerisme. Bourtange en het beekdal van de Ruiten Aa zijn enkele toeristische trekpleisters.

3.6. Veenkoloniën

Figuur 3.6 Deelgebied Veenkoloniën

Landschap

Dit deelgebied is een jong en rationeel landschap van rechte lijnen, dat eigenlijk pas in de zeventiende en achttiende eeuw is ontstaan. Daarvóór was het een bijna onbegaanbaar moeras. Nagenoeg al het veen wat hier te vinden was is afgegraven en vervangen door lintdorpen, kanalen, vaarten en wijken. Er is een duidelijk contrast zichtbaar tussen de besloten delen van het gebied, bestaande uit kanaaldorpen en het achterliggende cultuurlandschap.

Bodem en water

De bodem van de Veenkoloniën bestaan grotendeels uit lagen zand. Dit betreft zogenoemde 'dalgrond': de zandige bodem van het voormalige hoogveen. Het gebied wordt grotendeels gevoed door grondwater, met een aanvulling van oppervlaktewater. Het watersysteem is volledig ingericht voor agrarisch gebruik. De afwatering vindt grotendeels plaats onder vrij verval naar de boezemwateren ten noorden van dit gebied. Voor de wateraanvoer speelt het kanaal Veendam-Musselkanaal een belangrijke rol. IJsselmeerwater wordt vanaf Veendam opgepompt tot aan Ter Apel. Ten oosten van Veendam bevindt zich nog een zoekgebied voor een Aanvullende Strategische Voorraad (waar mogelijk in de toekomst drinkwater gewonnen kan worden).

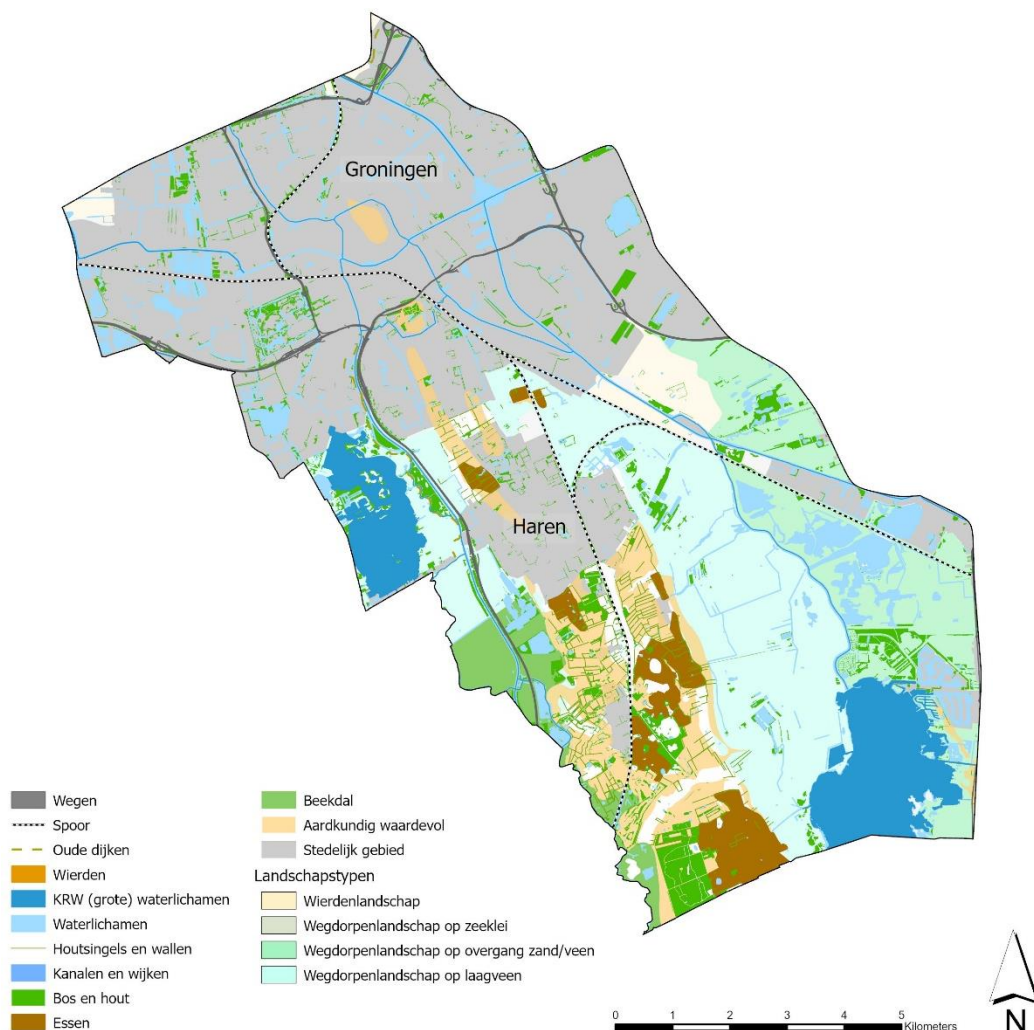
Landbouw

De landbouw is een belangrijke sector voor de Veenkoloniën, waar met name akkerbouw wordt bedreven. Suikerbieten, zetmeelaardappelen (inclusief eiwit), graan en uien zijn de belangrijkste producten. In deze regio wordt tevens vezelhennep geteeld.

Sociaaleconomische kenmerken

De regio is relatief gezien een van de armste van de provincie, hoewel er een positieve trend is qua baanontwikkelingen in de regio. Het is voornamelijk een landbouwregio met daarnaast bedrijven in de maakindustrie, waar dan ook veel banen in zitten. Er is buiten de landbouw nog kleinschalig recreatie mogelijk, met name de turfvaartroute, natuurwandelingen, fietstochten en begeleide routes door het historische landschap.

3.7. Gorecht

Figuur 3.7 Deelgebied Gorecht

Landschap

Gorecht bestaat voor een groot deel uit een esdorpenlandschap. Centraal ligt de Hondsrug en aan weerszijden daarvan de beekdalen van de Drentsche Aa en de Hunze. De beekdalen liggen in een open laagveenontginningsgebied, waarin vrijwel geen bebouwing voorkomt.

Bodem en water

De bodem bestaat uit een zandrug en veenmoeras. De hoogte varieert tussen de +6 en -2m NAP. Het gebied is afhankelijk van regenwater en kwelwater. Er zijn meerdere meren (onder andere Paterswoldsemeer, Foxholstermeer, Zuidlaardermeer), kanalen/diepen (Drentsche Diep, Noord-Willemskanaal, Winschoterdiep) en twee beken (Drentsche Aa en de Hunze). Daarnaast bevinden zich in het gebied twee belangrijke drinkwaterwinningen: Onnen (grondwater) en De Punt (grondwater en oppervlaktewater).

Landbouw

De landbouw, voornamelijk melkveehouderij, is ten opzichte van andere deelgebieden van relatief gering formaat in deze regio, met name vanwege de stad Groningen en de grote arealen natuurgebied. Met een aantal boeren zijn gesprekken gaande om te kijken hoe de transitie ingezet kan worden.

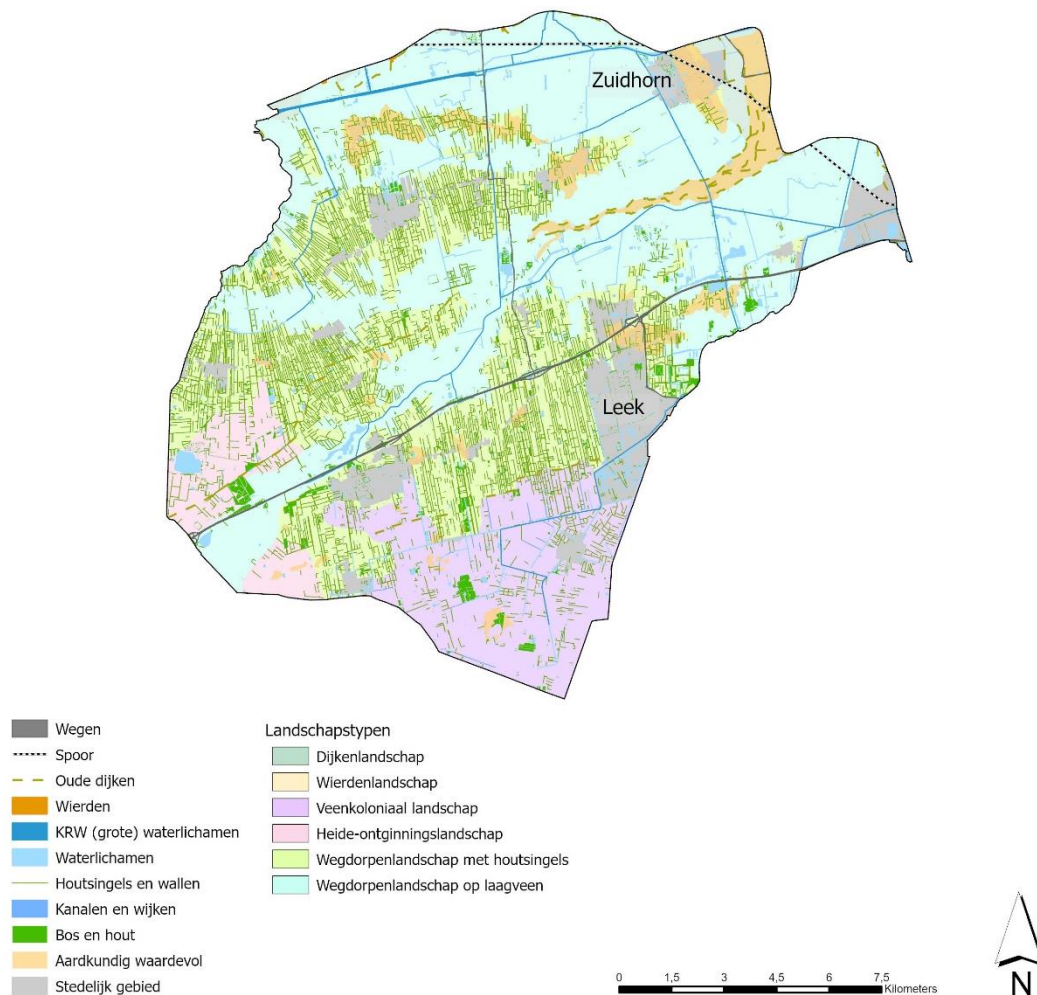
Sociaaleconomische kenmerken

Gorecht bestaat voornamelijk uit esdorpen, statige villa's en buitenplaatsen, met een overgang van stad naar buitengebied. De economie hier is erg gemixt, met een combinatie van veeteelt, recreatie en toerisme. Het is een uitloopgebied van de stad Groningen en er ligt focus op de natuur. Het toerisme is

daar dan ook het meest op gericht. Groningen zelf is het economisch kernpunt van het gebied en blijft de motor achter economische ontwikkeling voor de toekomst. De universiteit en hogescholen bieden ook een constante doorstroom aan werkgelegenheid en menselijk kapitaal, tezamen met mogelijkheden voor recreatie en toerisme.

3.8. Zuidelijk Westerkwartier

Figuur 3.8 Deelgebied Zuidelijk Westerkwartier

Landschap

Het Zuidelijk Westerkwartier wordt gekenmerkt door laaggelegen veengebieden, besloten zandruigen en weilanden voor de veeteelt. Het zuidelijkste deel is onderdeel van een veenkoloniaal landschap. Centraal ligt een besloten houtsingelgebied, een coulisselandschap, met open laagtes. Het noordelijke zeekeleigebied is open en vrijwel onbebouwd. Het Zuidelijk Westerkwartier is een veelzijdig landschap, waarbij de benoemde natuurlijke kenmerken worden doorkruist door verschillende smalle percelen en houtwallen die het gebied een pluriform uiterlijk geven.

Bodem en water

Het gebied vormt een overgangsgebied van zand in het zuiden naar veen in het noorden. Het verloop van zuid naar noord wordt gekenmerkt door een hoogteverschil van +7m tot -2m NAP, en een beloop van zand (vrij afwaterend), via veen naar bemalen kleipolders. In de zomer wordt vrijwel het hele gebied van zoetwater voorzien vanuit het IJsselmeer. In het zuidelijke deel van het deelgebied bevindt zich nog een zoekgebied voor een Aanvullende Strategische Voorraad (waar mogelijk in de toekomst drinkwater gewonnen kan worden). Een bestaande drinkwaterwinning bevindt zich net over de grens in Drenthe, in Nietap.

Landbouw

Het overgrote deel is permanent grasland, wat voornamelijk voor de melkveehouderij wordt gebruikt. Door het coulisselandschap zijn de kavelgroottes klein in vergelijking met de landbouw in het noorden van de provincie.

Sociaaleconomische kenmerken

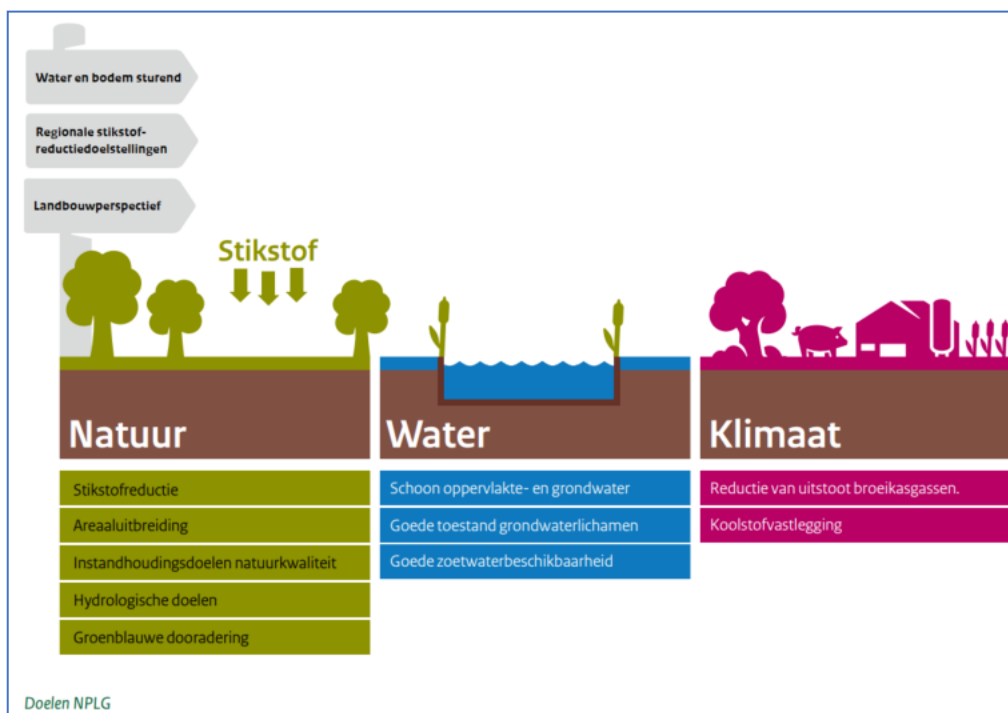
De omgeving heeft voornamelijk een relatief kleinschalige plattelandseconomie, gekenmerkt door de vele verschillende percelen en erven die verspreid zijn door het landschap. Deze boerderijen worden steeds meer permanent bewoond en vormen huisvesting voor bedrijven en zzp'ers. Veeteelt, met name voor melk en bijbehorende producten, maakt een groot deel uit van de lokale economie. Leek en Zuidhorn zijn de belangrijkste motoren van de regio, en bieden ruimte voor grootschaliger bedrijvigheid, tezamen met de grootste concentratie aan winkels voor toerisme en recreatie. Leek is goed bereikbaar, wat bijdraagt aan haar groeiende rol in de regio.

DEEL II: OPGAVEN EN OPLOSSINGSRICHTINGEN TRANSITIE LANDELIJK GEBIED GRONINGEN

4. Nationaal Programma Landelijk Gebied

4.1. Nationale doelen en opgaven voor de transitie van het landelijk gebied

Nederland staat voor een uitdagende transitie van het landelijk gebied. Het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) bepaalt in belangrijke mate de nationale doelen, de reikwijdte en het ritme van de transitie. In de zomer van 2022 presenteerde de Minister voor Natuur en Stikstof de nationale doelen en opgaven voor natuurherstel en -versterking (waaronder de reductie van stikstof), water en klimaat. Daarnaast werd een aantal structurerende principes geformuleerd, zoals 'water en bodem sturend'. Ook is het NPLG onlosmakelijk verbonden met het toewerken naar perspectief voor de landbouw.

Figuur 4.1 Doelen Nationaal Programma Landelijk Gebied

Het Rijk heeft 24,3 miljard euro gereserveerd in een Transitiefonds om deze transitie te ondersteunen. Provincies kunnen hier aanspraak op maken via provinciale Gebiedsprogramma's of een Gebiedsplan. Het Rijk heeft alle provincies gevraagd een dergelijk programma of plan op te stellen. Hierin stellen de provincies per gebied de doelen voor stikstof, natuur, water en klimaat vast en geven de provincies op hoofdlijnen aan wat nodig is om die doelen te bereiken.

Tabel 4.1 uit de NPLG-documentatie maakt inzichtelijk of de doelen al bekend, geactualiseerd of nieuw gesteld zijn.

Natuur	Water	Klimaat (broeikasgassen)
30% natuurherstel Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) (2030) Richtinggevende landelijke areaal- en kwaliteitsopgave natuur tbv 30% VHR en de gunstige staat van instandhouding (gSvl)	Concentraties nutriënten (P en N) in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan wettelijke normen (2027)	Emissiereductieopgaven broeikasgassen veenweiden voor 6 provincies (2030), als onderdeel van de nationale opgave Broeikasgassen landgebruik optellend tot 1 Mton CO ₂ eq (2030)
Per provincie een (richtinggevende) ruimtelijke vertaling van benodigde stikstofreductie. Deze inzet is onderdeel van de totaal benodigde stikstofreductie die nodig is voor de landelijke doelen: • 2025: 50% areaal met stikstof gevoelige habitats binnen N2000 onder de kritische depositiewaarde • 2030: 74% areaal met stikstof gevoelige habitats binnen N2000 onder de kritische depositiewaarde	Concentraties gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan wettelijke normen (2027)	Landelijke emissiereductieopgave broeikasgassen voor de veehouderij en akkerbouw (mestaanwending in de akkerbouw) van 5 Mton CO ₂ eq (in 2030). Nog te verdelen per provincie, op basis van een nog nader te bepalen verdeelsleutel. Om te voldoen aan de Global Methane Pledge dient met het NPLG in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO ₂ eq. te zijn gerealiseerd in 2030.
Areaal opgave per provincie voor nieuw bos (2030), optellend tot 37.400 ha	Grondwaterlichamen voldoen aan de norm voor een goede kwantitatieve toestand (2027)	Landelijke koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur van 0,4 – 0,8 Mton CO ₂ eq en in landbouwbodems van 0,5 Mton CO ₂ eq (2030) (Bomen/ bos/natuur gerealiseerd via bossenstrategie).
Resterende opgave areaal per provincie voor Natuur netwerk Nederland (NNN), optellend tot 40.571 ha (2027)	Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat. Schade en ontwrichting door weersextremen zoveel mogelijk beperken (2050)	
Hydrologische condities N2000-gebieden op orde (2027)		
10% groenblauwe dooradering (2050), waarvan de helft van de opgave in 2030 gerealiseerd is		
Blaauw	bekend en vastgesteld	
Oranje	indicatief bekend gemaakt via de startnotitie NPLG	
Geel	Nationaal doel geactualiseerd of nieuw (indicatief) bekend gemaakt via Kamerbrief NPLG november 2022). De verdeling van deze opgaven naar provincies volgt begin 2023.	

Tabel 4.1 : Landelijke en regionale doelen NPLG (Bron: Handreiking voor de gebiedsprogramma's NPLG)

Onzekerheden

De uitwerking van het NPLG blijkt 'work in progress', ook omdat het nieuwe en lopende opgaven met elkaar combineert, met als doel te komen tot een samenhangend programma dat de komende jaren uitgewerkt en uitgevoerd zal worden door de provincies. Om die doelen te bereiken stelt het Rijk daarvoor richtlijnen, normeringen en beleid op. Soms is dat een voortzetting van reeds afgesproken beleid (bijvoorbeeld Kaderrichtlijn Water (KRW)-afspraken), maar soms gaat dit ook om (her)nieuw(d) beleid. Daarnaast landt een zeer groot deel van de opgaven in landbouwgebied, vooralsnog zonder dat perspectief wordt geboden aan de agrarische ondernemers hoe zij hun bedrijfsvoering kunnen aanpassen en welke instrumenten daarvoor beschikbaar zijn. Daar wordt nog aan gewerkt. Het leeuwendeel van de perspectieven en instrumenten landt naar verwachting in het nationale Landbouwakkoord tussen Rijk en de agrarische- en voedingssector. Op dit moment zijn de betrokken partijen daarover nog in gesprek.

Dit stand-van-zaken document heeft de opgaven, richtlijnen, beleidsdocumenten, akkoorden en dergelijke die bekend zijn op het moment van schrijven zo goed mogelijk betrokken. Alle relevante zaken die later bekend worden, kunnen in het gebiedsplan worden verwerkt.

Daarnaast geldt dat wij de NPLG-doelen willen verbinden met andere opgaven en koppelkansen in de gebieden willen benutten. Dat is nog geen onderdeel van dit document, maar zal wel onderdeel zijn van de gebiedsprocessen en het toewerken naar het uiteindelijke gebiedsplan. Wij willen de complexe

ruimtelijke puzzel goed kunnen leggen en toewerken een toekomstbestendig landelijk gebied en een mooi Groningen, waarbij ruimtelijke kwaliteit een belangrijk uitgangspunt is.

Met de landelijke doelen gebiedsgericht aan de slag

Het Rijk ziet met het NPLG toe op het bereiken van doelen ten aanzien van natuur, water en klimaat. Een deel van deze doelen komt voort uit internationale verplichtingen die Nederland is aangegaan. Het nakomen van internationale verplichtingen is de verantwoordelijkheid van het Rijk. Het Rijk werkt hierbij samen met andere overheden. In het landelijk gebied is dat vooral met de provincies en waterschappen. De provincie is daarbij aangewezen als gebiedsregisseur. In onderstaand kader *'Rollen en verantwoordelijkheden natuur, water, klimaat: Hoe is het wettelijk geregeld?'* is kort uitgelegd wat de speelruimte en rol van de provincie is in het grotere geheel van de Rijksopgaven en (inter)nationale verplichtingen voor het landelijk gebied.

De provincie Groningen is nu aan zet om in brede gebiedsprocessen samen met de gebieden, waaronder de gemeenten en waterschappen als belangrijke partners, toe te werken naar een gedragen plan en een Groningse kaart. De kennis van de omgeving en denkkraft over de toekomst voor ons platteland zit immers in onze gebieden, in de gemeenschappen op het platteland en in de agrarische bedrijven. Per gebied wordt verkend hoe en waar oplossingsrichtingen kunnen worden toegepast om de natuur-, water en klimaatdoelen te realiseren, de sociale en economische structuren binnen de gebieden te behouden en waar mogelijk te versterken en het landbouwperspectief vorm te geven. De provincie faciliteert zo goed mogelijk met kennis en expertise de gebiedsprocessen en monitort de voortgang. Daarin zit ook de uitwerking van instrumentarium om de gewenste ontwikkeling mogelijk te maken. Ook zal de provincie samen met het Rijk verder instrumentarium ontwikkelen en de juridische houdbaarheid van denkrichtingen toetsen.

Kortom, we verkennen in gezamenlijkheid hoe we toe kunnen werken naar een toekomstbestendig, gezond en duurzaam ingericht landelijk gebied met een langjarig perspectief voor de aanwezige (agrarische) bedrijvigheid en aandacht voor het welzijn van de inwoners van Groningen.

Rollen en verantwoordelijkheden natuur, water, klimaat: Hoe is het wettelijk geregeld?

Natuur

In de EU gelden twee belangrijke richtlijnen voor de bescherming van soorten en habitats. Dit zijn de Vogelrichtlijn uit 1979 en de Habitatrichtlijn uit 1992 (hierna tezamen VHR genoemd). Elke EU-lidstaat moet deze richtlijnen omzetten in nationale wetgeving. In Nederland is dit de Wet natuurbescherming. Nederland moet zich als EU-lid houden aan deze richtlijnen en het Rijk is eindverantwoordelijk voor het realiseren van de gemaakte internationale afspraken. De provincie heeft een verantwoordelijkheid in de bescherming, de instandhouding of herstel van de in de provincie gelegen VHR-gebieden. Ze stelt hiervoor Natura 2000-beheerplannen en instandhoudingsmaatregelen vast en ziet toe op de uitvoering hiervan. Daarnaast realiseren en beschermen de provincies het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De rol is vastgelegd in de Wet natuurbescherming.

Water

Nederland moet zich als EU-lid houden aan alle EU-richtlijnen, waaronder de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water (KRW). Binnen Nederland is het Rijk eindverantwoordelijk richting de EU. Het Rijk stelt hiervoor rapportages op en stuurt deze aan de EU (zie bijv. 7e Actieprogramma nitraatrichtlijn). De rollen van de verschillende overheden zijn vastgelegd in het Bestuursakkoord Water. De provincie vervult de rol van gebiedsregisseur. De provincie stelt kaders voor het regionale waterbeheer en voor grondwater. Provincies hebben een (grond)wettelijke verantwoordelijkheid ten aanzien van de waterschappen en voeren op basis hiervan toezicht uit op de waterschappen. Provincies zijn bevoegd gezag voor een eventueel beroep op uitzonderingsbepalingen in de KRW voor regionale wateren en grondwater, zoals het verlagen van de doelen.

Het NPLG ziet toe op enkele landbouwgerelateerde onderdelen van de KRW, namelijk nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen/biociden, en op de grondwaterkwantiteit. Met name voor nutriënten, sommige metalen en veel gewasbeschermingsmiddelen/biociden is er een directe relatie met het landbouwkundig gebruik. Dit landbouwkundig gebruik (gebruik van mest, diergeneesmiddelen

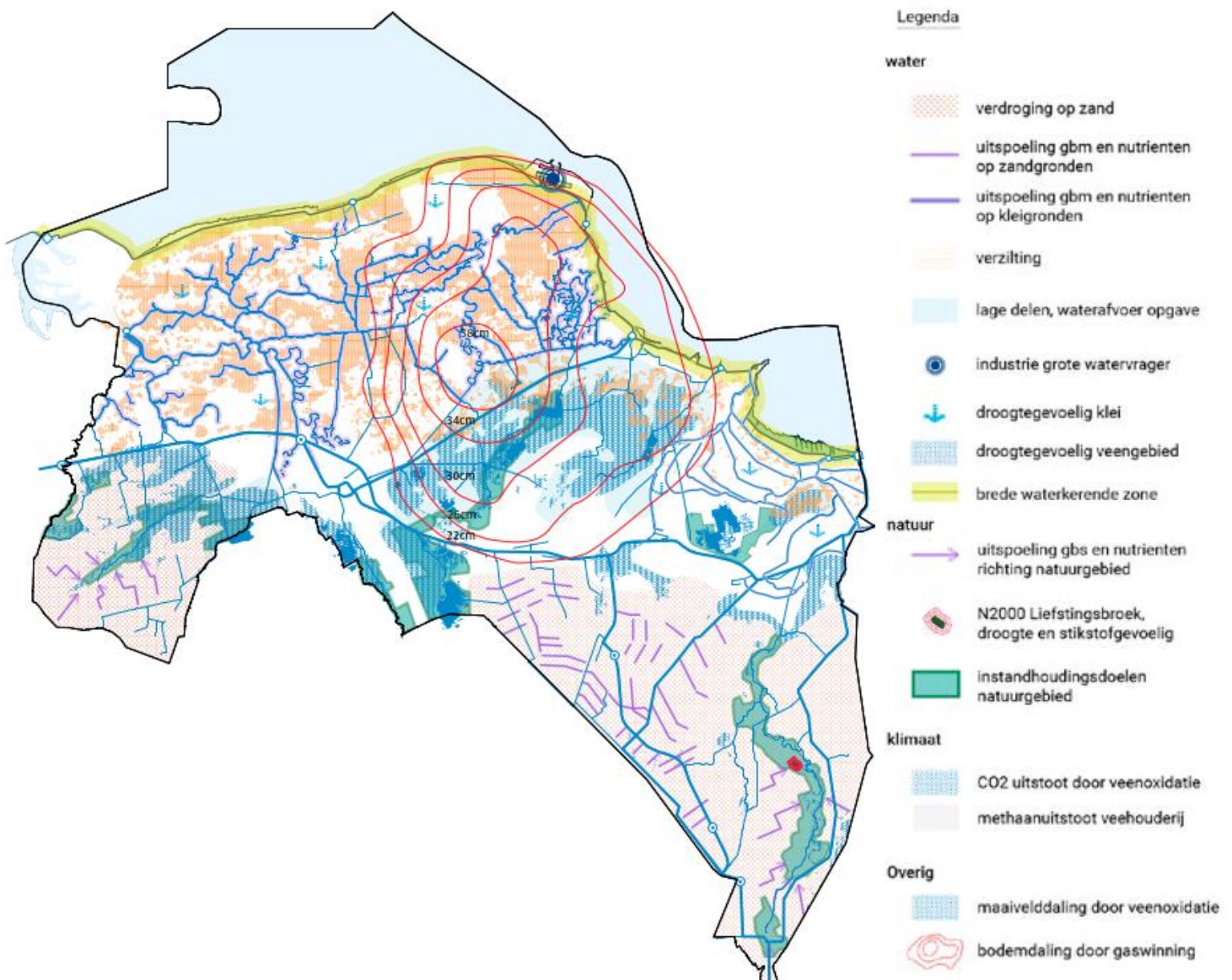
en gewasbeschermingsmiddelen) worden geregeld in landelijke wet- en regelgeving. Het aanpassen van deze landelijke regels is een bevoegdheid van het Rijk.

Klimaat

Nederland is internationaal verplichtingen aangegaan ten aanzien van CO₂-reductie. Voor de uitvoering hiervan is binnen Nederland het Klimaatakkoord gesloten. Voor meerdere sectoren zijn 'Klimaattafels' opgericht, met de meest relevante actoren in die sector. Voor landbouw is er de klimaattafel 'Landbouw en landgebruik'. Aan deze tafel is het hoofdstuk over landbouw en landgebruik uit het klimaatakkoord geschreven. Uit dit hoofdstuk blijkt dat de landbouwsector heeft toegezegd tot een bepaalde CO₂-reductie te komen. Overheden hebben daarbij een faciliterende rol. Aan de klimaattafel wordt ook een monitoringstool ontwikkeld. Hierbij worden de andere tafels aangesloten zodat er een compleet beeld ontstaat van alle Megatonnen CO₂-reductie uit alle sectoren.

4.2. Betekenis nationale opgaven voor Groningen

In dit stand-van-zaken document maken we een vertaling van het NPLG naar de opgave voor Groningen. De opgave voor Groningen voor natuur (stikstof), water en klimaat is in de Startnotitie Gebiedsplan Groningen in beeld gebracht. Dit is weergegeven op onderstaande opgavenkaart. Deze opgavenkaart geeft een globaal overzicht op provincieschaal. Een aantal zaken op deze kaart lichten wij hier kort toe. Voor de hele provincie geldt dat de afhankelijkheid van zoet water uit het IJsselmeer in de droge maanden problematisch kan worden wanneer de toevoer niet langer wordt gegarandeerd. De hogere zandgronden hebben onderling vergelijkbare opgaven, daar speelt verdroging en onvoldoende waterkwaliteit door uitspoeling. In de laagveengebieden met lage grondwaterpeilen speelt bodemdaling en CO₂ uitstoot door veenoxidatie. In deze lage gebieden wordt de waterafvoeropgave in de toekomst extra bemoeilijkt door bodemdaling door gaswinning en veenoxidatie. Rondom Veendam speelt bodemdaling als gevolg van zoutwinning. De kleigronden krijgen in grotere mate te maken met optrekkende verzilting wanneer extra zoetwater om het watersysteem door te spoelen niet meer kan worden gegarandeerd. Enkele opgaven zijn gekoppeld aan het landgebruik zoals de stikstofemissie in combinatie met de instandhoudingsdoelen van de natuurgebieden en de bodemdaling door gaswinning. De stijgende zeespiegel zorgt, naast extra druk op de verzilting, ook voor extra een ruimtevraag rondom de kustverdediging in de vorm van een brede waterkerende zone.

Figuur 4.2 Opgavenkaart Groningen (Bron: 'Startnotitie Gebiedsplan Groningen Transitie Landelijk Gebied')

In de paragrafen 4.3 t/m 4.5 gaan we in op de vertaling van de NPLG doelen natuur, water en klimaat voor Groningen en geven wij duiding aan de gestelde doelen voor onze provincie. Voor een nadere toelichting op de opgaven voor Waterkwaliteit en Klimaat verwijzen wij naar bijlage 2 en 3.

4.3. Natuur

Natuurherstel Vogel en Habitatrichtlijn (VHR)-gebieden in 2030

Sinds de aanwijzing van Natura 2000-gebieden zijn via de EU-regelgeving natuurdoelen voor soorten en habitats gekoppeld aan gebieden. In onze provincie ligt het Liefstingsbroek waaraan stikstofgevoelige habitats zijn gekoppeld. Aan het Lauwersmeer en het Zuidlaardermeer zijn doelen voor de instandhouding van vogelsoorten gekoppeld. Daarnaast hebben we te maken met VHR-gebieden met stikstofgevoelige natuurdoelen waar we rekening mee moeten houden: de Waddenzee, Eems-Dollard, Drentsche Aa, Leekstermeergebied en Bakkeveense duinen. Voor het behalen van de gunstige staat van instandhouding van de aangewezen doelen voor Natura 2000-gebieden zullen maatregelen moeten worden genomen binnen de begrenzings van de aangewezen gebieden maar vaak ook daarbuiten. Denk bijvoorbeeld aan stikstofreductie, hydrologisch systeem herstel en/of extra broed- en foeragegebied. Deze doelen noemen we de aangewezen gebiedsdoelen.

Daarnaast hebben de lidstaten van Europa de verplichting om bedreigde soorten en habitats in een gunstige staat van instandhouding te houden of te brengen. Voor een groot deel van deze soorten en habitats zijn geen gebieden aangewezen. Deze soorten en habitats kunnen zowel binnen als buiten bestaande natuurgebieden voorkomen. Voor een deel van deze soorten en habitats heeft Nederland ook een belangrijke verantwoordelijkheid, die is vastgelegd in nationale doelen. De nationale natuurdoelen voor soorten en habitats vragen een gezamenlijke inspanning van alle provincies om te komen tot een gunstige staat van instandhouding. De maatregelen die hiervoor tot 30% doelbereik in 2030 moeten leiden benoemen we als regionale doelen.

Voor Groningen geldt dat er een opgave is voor het verbeteren van de algehele ecologische kwaliteit van het landelijk gebied. Groningen heeft namelijk veel beschermde plant- en diersoorten die vallen onder de Vogel- en Habitatrichtlijn die negatieve gevolgen ondervinden van stikstof en verdroging. De herstelopgave gaat verder dan alleen bovenstaande Natura 2000-gebieden en richt zich dus op Vogel- en Habitatrichtlijn soorten en habitats op het hele grondgebied van de provincie.

Stikstofreductie

De Groningse ammoniakreductieopgave is bepaald in de Startnotitie NPLG van het Rijk van 10 juni 2022. Hierin is uitgegaan van een landelijke reductie van 39 Kiloton ammoniakemissies door de veeteeltsector, te weten stalemissies en veldemissies van gronden behorend bij veeteeltbedrijven.

Dit heeft voor Groningen geleid tot een emissiereductieopgave van 1.447 ton ammoniak, dat is 25% van de bestaande veeteelt emissies. In de Startnotitie van het Rijk is vermeld dat 12% van deze 25% landelijk wordt ingevuld via generiek beleid. Dit leidt tot een provinciaal in te vullen restopgave van 13%. Als ervoor gekozen wordt in te zetten op meer landelijk beleid, bijvoorbeeld door het stellen van een GVE (grootvee eenheden) norm of door normeren en beprijzen, dan neemt de provinciaal in te vullen restopgave navenant af.

Groningen kent één Natura 2000-gebied waar de kritische depositiewaarden worden overschreden. De inzet is om hier binnen korte termijn tot een forse reductie van de depositie te komen om verslechtering te stoppen en op (middel) lange termijn de stikstofbelasting zodanig verder te verminderen dat de natuur zich kan herstellen naar een gunstige staat van instandhouding.

Ook andere sectoren zullen hun bijdragen moeten leveren in de reductie van stikstofdepositie. Dit zal zijn beslag krijgen in andere plannen en programma's.

Hydrologische doelen

Hydrologisch systeemherstel is naast stikstof een van de belangrijkste factoren voor natuurherstel. Het NPLG richt zich op het herstellen van de hydrologie van de bestaande natuurgebieden via systeemherstel. Een van deze doelen is een goede waterkwaliteit. Dit is ook een doel van de Kaderrichtlijn Water, waarvoor de maatregelen in 2027 moeten zijn uitgevoerd. Binnen de bestaande Natura 2000-gebieden geldt dat er een opgave ligt om de hydrologie op orde te brengen om de aangewezen doelen en de regionale-doelen te halen. Aangezien de herstelopgave voor Vogel- en Habitatrichtlijn soorten en habitats verder gaat dan alleen de bestaande Natura 2000-gebieden ligt er ook een bredere hydrologische opgave op het hele grondgebied van de provincie.

Realisatie restopgave Natuur Netwerk Nederland (NNN), nieuw bos en houtige beplanting

De resterende opgave voor inrichting van het NNN bedraagt in Groningen 2.723 hectare. Van deze oppervlakte moet nog 1.274 hectare aan gronden verworven worden. In het Uitvoeringsprogramma Bos en Hout 2021-2030 van de provincie wordt het indicatieve doel voor het realiseren van 375 hectare nieuw bos aangehouden. Dit bos zal deels binnen (circa 75 ha) en deels buiten (300 ha) de NNN-gebieden gerealiseerd worden. Naast nieuw bos moet in het landelijk gebied nog ook 275 hectare aan houtige beplanting worden gerealiseerd, als lijnen in het landschap en op erven.

Gelet op de landelijke opgave van 37.400 hectare nieuw te realiseren bos is het mogelijk dat de provinciale opgave nog groter wordt.

Groenblauwe dooradering

Het Rijk vraagt de provincies om in 2050 10 procent groenblauwe dooradering in het landelijk gebied te realiseren, waarvan de helft (dus 5 procent) in 2030. Het landelijk gebied is het gebied buiten de

bebouwde kom en buiten het NNN. Onder groenblauwe dooradering verstaan we natuurvriendelijke oevers, kruidenrijke bermen, houtsingels en hagen en dergelijke. Belangrijk uitgangspunt voor Groningen is dat de groenblauwe dooradering wordt ingezet voor andere doelstellingen. Vooral om te voldoen aan een gunstige staat van instandhouding van Vogel- en Habitatrichtlijn soorten en habitats, maar bijvoorbeeld ook voor de hydrologische opgave. De groenblauwe dooradering moet voor 50% bestaan uit houtige elementen (zoals kleine bosjes, houtwallen en hagen) en voor 50% uit niet houtige elementen (zoals kruidenrijke bermen, slootkanten en natuurvriendelijke oevers) moet bestaan. Van deze 50% niet-houtige elementen moet de helft (25%) bestaan uit natte elementen en de andere helft (25%) uit droge elementen. Belangrijk is dat de reeds bestaande elementen ook meetellen. Het NPLG richt zich dus op wat nog nodig is om tot 5% groenblauwe dooradering in 2030 te komen. In de onderstaande tabel is deze restopgave voor de gehele provincie voor de houtige elementen en de natte elementen weergegeven.

Er is een eerste verkenning uitgevoerd naar de oppervlakten van de reeds aanwezige elementen. Dit is vergeleken met de opgave voor 2030, en daaruit is afgeleid of er een restopgave is. In de onderstaande tabel is het resultaat weergegeven. Hieruit blijkt dat er voor 2030 alleen een opgave is voor de natte elementen.

Type elementen	Nu aanwezig	Doelstelling 2030	Restopgave voor 2030
Houtige elementen	2,60%	2,50%	Nee
Niet-houtige natte elementen	0,07%	1,25%	Ja, 1,18% (ca 2.200 ha)
Niet-houtige droge elementen	1,29%	1,25%	Nee

Tabel 4.3 Opgave groenblauwe dooradering 2030

4.4. Water

Waterkwaliteit

Het Rijk vraagt de provincies om in hun gebiedsplannen in te gaan op de landbouwgerelateerde nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewater, en het bereiken van de KRW-doelen daarvoor in 2027.

Het Rijk heeft per regio in Nederland de opgave voor stikstof en fosfaat in het oppervlaktewater en nitraat in het grondwater weergegeven. Voor Groningen is de waterkwaliteit relatief gunstig, maar dat heeft voor een belangrijk deel ook te maken met het doorspoelen van het watersysteem. Uit informatie van de waterschappen blijkt dat voor enkele waterlichamen van het noordelijke kleilandschap doelbereik voor fosfaat onzeker is en dat voor de waterlichamen Schildmeer en Hondshalstermeer doelbereik voor stikstof onzeker is. Ook blijkt daaruit dat voor alle waterlichamen van Hunze en Aa's en Noorderzijvest doelbereik voor ammonium onzeker is. In alle deelgebieden is voor diverse metalen, met name kobalt en seleen, een KRW-opgave voor 2027. Dit is deels ook landbouw gerelateerd. Ten aanzien van de gewasbeschermingsmiddelen vanuit de landbouw geldt dat hier voor 2027 een beperkte KRW-opgave ligt in het deelgebied Oldambt. Weliswaar worden in alle oppervlaktewateren normoverschrijdingen voor gewasbeschermingsmiddelen gemeten, maar deze blijven meestal nog wel binnen de KRW-eisen voor 2027. Op langere termijn is hier wel verbetering in nodig.

Specifiek is er een opgave voor beken met vrij afstromend water op zandgronden die grenzen aan landbouwgebieden met daarin een KRW-probleem en/of afstroming van nutriëntrijk water in een NNN-gebied: Pagediep, Mussel Aa, delen langs Ruiten Aa en een deel van het Dwarsdiep bij Marum.

Grondwaterkwantiteit

Daarnaast vraagt het Rijk in te gaan op de grondwaterkwantiteit en het bereiken van de KRW-doelen daarvoor in 2027. De Groningse grondwaterlichamen zijn momenteel in goede kwantitatieve toestand. Hier ligt op dit moment dus geen extra opgave voor Groningen.

Zoetwaterbeschikbaarheid

In Groningen ligt op de hogere zandgronden het accent op water vasthouden en minder snel afvoeren, verhogen van de grondwaterpeilen en het beperken van (laagwaardige) grondwateronttrekking rond Natura 2000-gebieden. In laagveengebieden bewegen we toe naar een grondwaterstand van 20 tot 40 cm onder maaiveld (minimalisering bodemdaling) het vasthouden van water en het minimaliseren van de aanvoer van gebiedsvreemd water. In de laagveengordel rondom Groningen kan hiermee de zoetwaterbel worden vergroot, waarmee ook meer tegendruk tegen zout water (verzilting) wordt gegeven. Op de klei- en zavel gronden langs de kust ligt op langere termijn de opgave om beter bestand te zijn tegen extreme droogte, watertekorten en verzilting. En daarbij niet altijd te rekenen op zoetwateraanvoer vanuit het IJsselmeergebied.

Voor een bijdrage in het bergen, vasthouden en beschikbaar houden van zoet water geldt voor alle gebieden dat het belangrijk is om:

1. De sponswerking van de bodem te verhogen (door het opheffen en voorkomen van verdichting en afdekking door het verhogen van het organisch stofgehalte);
2. Groenblauwe dooradering te realiseren.

4.5. Klimaat

Reductie van uitstoot broeikasgassen veenweidegebieden en overig veen

In Groningen maken we onderscheid tussen klassieke veenweidegebieden en overige veengebieden. Met klassieke veenweide bedoelen we veengrond met agrarisch grasland waar wateraanvoer mogelijk is. Dit klassieke veenweidegebied in Groningen is gecentreerd in de laagveengordel rondom de stad Groningen. De opgave voor Groningen is 6 procent van de landelijke opgave voor de klassieke veenweidegebieden. Dit komt neer op een doelstelling van 0,06 tot 0,08 Megaton CO₂-equivalenten per jaar minder te emitteren in de klassieke veenweide.

Naast de klassieke veenweidegronden liggen er 'overige veengronden' in Groningen. Deze bestaan uit moerige gronden, klei-op-veengronden en veengronden die niet voldoen aan de definitie van klassieke veenweiden. Voor deze overige veengronden ligt er momenteel nog geen formele opgave. Echter, in de praktijk valt er in deze overige veengronden wel CO₂-emissie te reduceren. De overige veengebieden liggen laag in het landschap en hebben als gevolg van veenoxidatie last van (ongelijke) maaiveld daling, funderingsproblemen en waterhuishoudkundige problemen. Daarnaast dragen de overige veengronden bij aan de verdroging van het Drents plateau en verzilting van de kustgebieden. Het streven van de provincie en de waterschappen is daarom om óók de overige veengronden mee te nemen in de transitie van het landelijk gebied van Groningen. Dit is in overeenstemming met het principe water- en bodem sturend.

Emissiereductieopgave broeikasgassen veehouderij en akkerbouw

Met de uitvoering van het NPLG moet de uitstoot van broeikasgassen in de veehouderij en de akkerbouw worden teruggebracht. Voor de landbouw betreft dit reductie van methaan en lachgas. Methaan wordt voor een deel gevormd in de dieren door verteringsprocessen (75-80%) en het andere deel ontstaat in de mestopslagen en komt vrij door fermentatie van opgeslagen mest. Lachgas komt vooral vrij bij bemesting van landbouwgrond. Als reductieopgave voor broeikasgassen vanuit de landbouw in Groningen gaan wij uit van 0,19 Megaton CO₂-equivalenten in 2030.

Koolstof vastleggen in landbouwbodems

Koolstof vastleggen in landbouwbodems heeft het meeste potentie op minerale landbouwbodems (klei en zandgronden). Er is geen provinciaal doel voor de opslag van koolstof in de landbouwbodems van de provincie Groningen. Uitgaande van een verdeling op basis van areaal akkerbouw en grasland per provincie zou de opgave voor onze provincie circa 0,047 Megaton CO₂-equivalenten per jaar extra koolstofvastlegging vanaf 2030 bedragen. Hierbij is geen rekening gehouden met het areaal veengronden (niet-minerale gronden).

Koolstof vastleggen in bomen/bos/natuur

In het Klimaatakkoord is afgesproken meer koolstof vast te leggen in bomen, bossen en natuur (landelijke opgave is 0,4-0,8 Megaton). Deze opgave heeft een sterke relatie met natuurdoelstellingen.

Met name de Bossenstrategie met hierin de opgave areaaluitbreiding nieuw bos draagt hier tot 2030 aan bij. Voor Groningen is daarom geen specifieke opgave benoemd. De verwachting is dat met het invullen van de opgave vanuit de Bossenstrategie de opgave voor het vastleggen van koolstof in bomen, bos en natuur ook wordt ingevuld.

5. De transitie in Groningen

5.1. De Groningse integrale aanpak

Inleiding

De transitie in het landelijk gebied van Groningen is een spannende opgave. Ook al heeft Groningen een uitgestrekt landelijk gebied, elke vierkante meter is in gebruik. In hoofdstuk 2 hebben wij geschetst dat Groningen een landbouwprovincie is. Maar het landelijk gebied van Groningen heeft natuurlijk veel meer te bieden. We hebben mooie natuurgebieden, die vaak essentiële schakels zijn tussen het Drents plateau en de Waddenzee. We hebben wierden, maren, meren, bossen, dijken en nog veel meer. Binnen de provincie is de verscheidenheid groot. En die verscheidenheid koesteren we. Vanzelfsprekend zullen wij in de transitie van het landelijk gebied voortborduren op onze eigen provinciale ambities voor het landelijk gebied: leefbaar, economisch gezond, fijn om te verblijven en te recreëren. Vanuit de (landschappelijke) identiteit en eigenschappen van een deelgebied willen we samen naar oplossingsrichtingen zoeken.

Nederland moet internationale verplichtingen ten aanzien van natuur, water en klimaat nakomen. Het Rijk vraagt ons om hiervoor een bijdrage te leveren. Wij onderkennen deze opgaven. Wij werken in Groningen zelf ook aan een goede natuurkwaliteit, een goede waterkwaliteit en het tegengaan van en waar nodig aanpassen aan klimaatverandering. Daarbij zullen wij zoveel mogelijk rekening houden met de sturende principes vanuit water en bodem (zie kader) die voor het landelijk gebied van toepassing zijn. Wij willen de bijdrage voor natuur, water en klimaat leveren op een manier die het landelijk gebied in Groningen vooruithelpt: beter, mooier en duurzamer. Dit kan alleen samen met inwoners, bedrijven en organisaties in de gebieden. Daarvoor zijn de gebiedsprocessen gestart, en in die gebiedsprocessen zal worden toegewerkt naar een gebiedsplan. Het stand-van-zaken document vormt samen met de Startnotitie een basis voor de gesprekken in de gebieden.

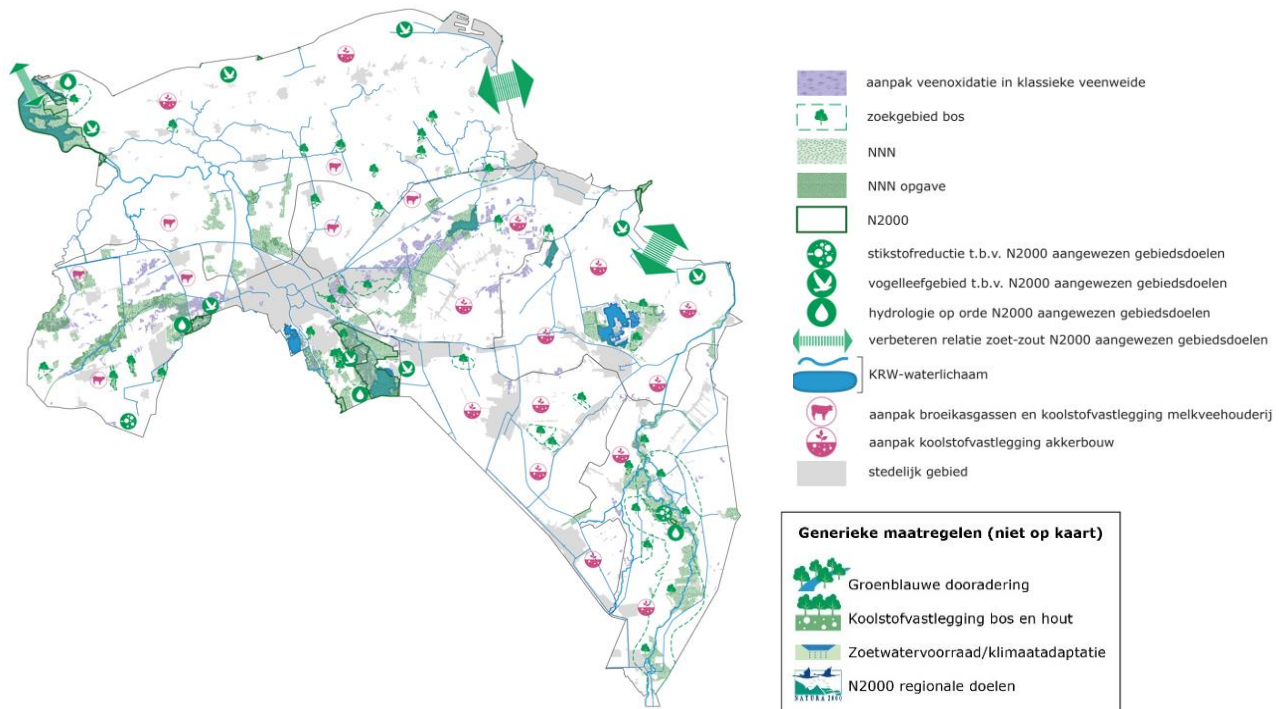
Belangrijkste sturende principes vanuit water en bodem in het Groningse landelijk gebied:

- Hogere zandgronden → water vasthouden en minder snel afvoeren, verhogen grondwaterpeilen, grootschalig herstel beekdalen en verbeteren waterkwaliteit, beperken grondwateronttrekking rond Natura 2000-gebied.
- Laagveengebieden → grondwaterstand 20 tot 40 cm onder maaiveld (minimalisering bodemdaling), minimaliseren aanvoer gebiedsvreemd water, ruimte voor bergen van zoveel mogelijk gebiedseigen water, duurzaam beheer landbouwgrond (welke maatregelen).
- Voor verziltende kustgebieden is zoetwateraanvoer van elders niet langer gegarandeerd om verzilting tegen te gaan; op termijn accepteren dat tijdelijk of regionaal verzilting optreedt, daarnaast watergebruikers zelf maatregelen laten nemen om beter bestand te zijn tegen extreme droogte, watertekorten en verzilting.

Bron: Startnotitie Gebiedsplan Groningen

Mogelijke oplossingsrichtingen

De opgaven voor de transitie landelijk gebied zijn in hoofdstuk 4 beschreven. Deze zijn vrij technisch en vaak ook kwantitatief: uitgedrukt in concrete getallen en jaartallen. Om hier aan te kunnen voldoen moeten maatregelen worden bedacht en uitgevoerd. Wij kiezen ervoor in dit document nog géén concrete maatregelen te benoemen om aan de opgaven te voldoen. Dit is een bewuste keuze. Wij vinden dat de stap naar concrete maatregelen voorbehouden moet zijn aan de gebiedsprocessen. Het is niet gepast dat wij die stap nu in dit stand-van-zaken document al zetten.

Figuur 5.1 Oplossingsrichtingenkaart provincie Groningen

Wij volstaan in dit document met het duiden van mogelijke oplossingsrichtingen waarmee invulling kan worden gegeven aan de opgaven uit hoofdstuk 4. Deze oplossingsrichtingen zijn veel abstracter dan maatregelen. Met een oplossingsrichting bedoelen wij: een eerste schets, met een lichte toets, waar welke onderwerpen spelen en waar oplossingen mogelijk gevonden kunnen worden. Binnen de gebiedsprocessen zijn de oplossingsrichtingen onderwerp van gesprek en kunnen er ook oplossingsrichtingen worden aangedragen. Definitieve keuzes over de oplossingsrichtingen worden gemaakt in de gebiedsprocessen in de deelgebieden.

In de navolgende paragrafen 5.2 t/m 5.8 schetsen wij de mogelijke oplossingsrichtingen in de zeven deelgebieden. Op kaartbeelden worden de oplossingsrichtingen waar mogelijk geografisch gedeut. Dit gebeurt heel globaal en indicatief. Voor oplossingsrichtingen die al zijn beschreven in bestaand provinciaal beleid (bijvoorbeeld afronding NNN, nieuw bos) zijn bestaande kaartaanduidingen gebruikt. Aangezien de oplossingsrichtingen abstract geformuleerd zijn, is enige herhaling niet te voorkomen. Wel is er per deelgebied en oplossingsrichting zoveel mogelijk aangegeven of een beperkte of grote bijdrage nodig is.

Ten aanzien van de oplossingsrichtingen voor enkele cruciale opgaven, die ook in de meeste of zelfs alle deelgebieden spelen, maken wij hier vooraf de volgende opmerkingen:

- Voor de **aangewezen gebiedsdoelen** voor de onder 4.3 benoemde natuurgebieden richten wij ons op stikstofreductie, hydrologisch systeem herstel, verbeteren zoet-zoutverbindingen en/of extra broed- en foerageergebied.
- Voor de **regionale doelen** met betrekking tot natuurherstel, die op dit moment nog weliswaar indicatief zijn, maar waarvan duidelijk is dat er opgaven liggen in onze provincie, richten wij ons op het doelbereik van 30% om bedreigde soorten en habitats in een gunstige staat van instandhouding te brengen.
- Voor de **generieke emissiereductie van ammoniak** gaan wij er in dit stand-van-zaken document vanuit dat dit voor een belangrijk deel zal worden gerealiseerd door landelijke maatregelen en dat de provinciale opgave beperkt zal zijn. Mogelijke oplossingsrichtingen voor de resterende provinciale opgave zijn te vinden in optimalisatie van de agrarische bedrijfsvoering. Ook zullen andere opgaven (zoals emissiereductie broeikasgassen, realisatie van de restopgave NNN en de veenweideopgave) gaan bijdragen aan emissiereductie van ammoniak

- Voor de **generieke emissiereductie van broeikasgassen** gaan wij er in dit stand-van-zaken document vanuit dat de mogelijke oplossingsrichtingen betrekking hebben op optimalisatie van de agrarische bedrijfsvoering, zoals mestvergistings of voermaatregelen.
- Voor de **locatiespecifieke emissiereductie van ammoniak** die nodig is nabij stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden gaan wij wel uit van extensiveren van de veehouderij dan wel vrijwillige bedrijfsverplaatsing. Het Rijksbeleid voor de overgangszones rondom deze Natura 2000-gebieden is op moment van opstellen van dit stand-van-zaken document nog niet bekend.
- Voor de oplossingsrichtingen voor **nieuw bos en houtige beplantingen** is gebruik gemaakt van de Kanskaart uit het Uitvoeringsprogramma Bos en Hout, deze kaart is bij dit rapport opgenomen als bijlage 4.
- Voor **waterkwaliteit** gaan wij ervan uit dat Rijk en landbouwsector (conform hun bestaande afspraken, zie ook kader) ervoor zorgen dat de afspoeling en uitspoeling van nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen vanuit landbouwgronden wordt teruggebracht naar een niveau dat nodig is voor KRW-doelbereik. In de gebiedsprocessen streven we ernaar de landelijke waterkwaliteitsmaatregelen zodanig in te passen in de transitie naar een duurzame landbouw, dat het effect op de waterkwaliteit optimaal is. Uiteindelijk blijft de verantwoordelijkheid voor het halen van de doelen bij het Rijk liggen. Uiteraard zijn er naast de landbouw ook andere bronnen van stoffen, waar ook maatregelen genomen worden. Bijvoorbeeld het verbeteren van rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI's).
- Voor **zoetwatervoorraad/klimaatadaptatie** geldt dat de opgave veel breder is dan alleen het landelijk gebied (dit raakt ook stedelijk gebied) en dat deze opgave daarnaast ook een tijdshorizon kent die ruimer is dan de meeste andere NPLG-opgaven. In dit stand-van-zaken document worden nu eerst mogelijke oplossingsrichtingen geduid voor de zandgronden in Groningen.
- Voor het verminderen van **veenoxidatie** worden de oplossingen conform landelijk beleid gezocht in een grondwaterpeil van circa 20 tot 40 cm onder maaiveld. Waar en hoe dit echter kan en welke afspraken hierover gemaakt kunnen worden zal in de gebiedsprocessen worden onderzocht. De aanwezigheid van de klassieke veenweidegronden is weergegeven op kaarten in dit hoofdstuk. Voor de aanwezigheid van de overige veengronden verwijzen wij naar de bijlage 3 (Toelichting Klimaatopgave).

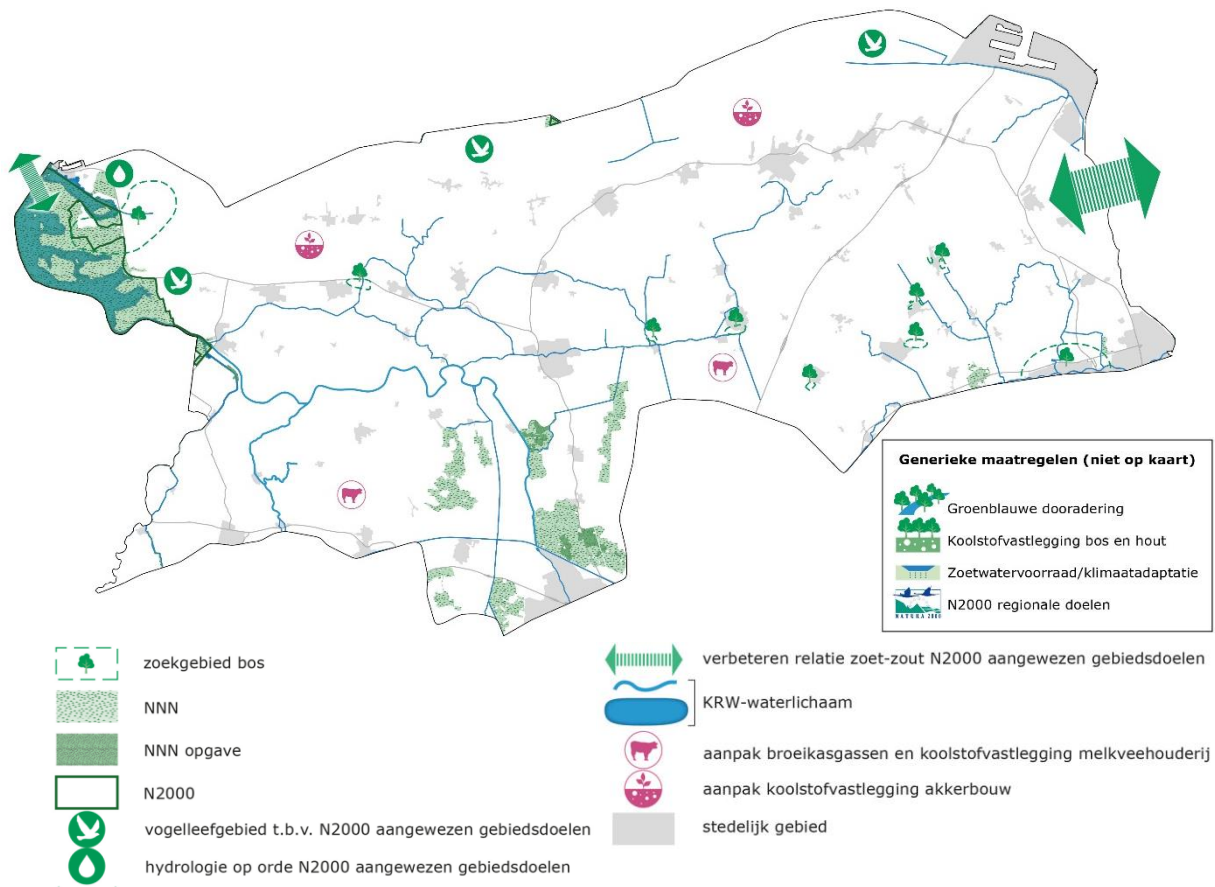
Randvoorwaarden bij de oplossingsrichtingen

Zoals wij in hoofdstuk 4 al hebben geschetst, hebben Rijk, provincie, waterschappen en gemeenten elk een eigen rol en verantwoordelijkheid in het landelijk gebied. Wij als provincie hebben vooral een integrerende en regisserende rol op provinciaal en regionaal niveau. Het Rijk geeft aan welke doelen behaald moeten worden en zorgt voor geld en instrumenten.

De oplossingsrichtingen zullen voor een belangrijk deel 'binnen de landbouw' worden gevonden. Hiermee bedoelen wij: op het landbouwbedrijf zelf, dus in de landbouwbedrijfsvoering, in de stal, op de landbouwpercelen. Dit geldt bijvoorbeeld voor oplossingsrichtingen voor ammoniak, waterkwaliteit en klimaat. Het Rijk heeft zelf een grote sturende rol als het gaat over de landbouw, onder andere als wetgever, als uitvoerder van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), als partij bij convenanten met de landbouwsector en als initiator van het Landbouwakkoord. Wij gaan ervan uit dat het Rijk zorgt voor een tijdige en effectieve uitvoering van aangekondigde maatregelen uit onder meer het 7^e Nitraactieprogramma (incl. het Addendum daarbij), Stroomgebiedsbeheerplannen, Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. Ook gaan wij ervan uit dat het Rijk voor nieuwe nog te treffen maatregelen 'binnen de landbouw' zorgt voor voldoende middelen en een effectief instrumentarium.

Enkel oplossingsrichtingen spelen zich af 'buiten de landbouw', maar hebben vaak wel een relatie met of invloed op de landbouw, bijvoorbeeld omdat er landbouwgrond voor moet worden verworven (denk aan afronding NNN en nieuw bos) of deels benut. Ook voor deze oplossingsrichtingen gaan wij ervan uit dat het Rijk zorgt voor voldoende middelen en een effectief instrumentarium.

5.2. Waddenkust en Wierdenland

Figuur 5.2 Oplossingsrichtingen Waddenkust en Wierdenland

Landschappelijke identiteit

Het landschap van het deelgebied Waddenkust en Wierdenland is een afspiegeling van een meer dan tweeduizend jaar oude dynamische geschiedenis tussen mens, land en de zee. Het gebied is onderdeel van het waddegebied, wat zichtbaar is in de rust, ruimte en weidsheid dat de landschappelijke identiteit kenmerkt. Ook het agrarisch landschap is onderdeel van de identiteit van het gebied en wordt doorsneden door kronkelende maren en eeuwenoude wierdendorpen.

Natuur

Aan de noordrand van het landelijk gebied van dit deelgebied liggen de Natura 2000-gebieden Lauwersmeer en Waddenzee (dit zijn gebieden met 'aangewezen gebiedsdoelen', zoals beschreven in 4.3). Beide gebieden zijn belangrijk voor een groot aantal vogelsoorten. Deze vogels gebruiken het akkerbouwgebied langs de kust als foerageergebied. Voor het Lauwersmeer is het nodig dat de Grauwe Kiekendief en de Velduil voldoende foerageergebied hebben, voor de Waddenzee gaat het om ganzen, zwanen en eenden. Daarnaast is voor de natuurkwaliteit van het Lauwersmeer peilfluctuatie en peilverhoging in het winterhalfjaar belangrijk. Voor het goed functioneren van de Natura 2000-gebieden moeten er voldoende ecologische verbindingen zijn tussen het zoute buitendijkse landschap en het zoete binnendijkse landschap. Dit geldt onder meer voor vissoorten die in zee leven maar wel binnendijks moeten kunnen paaien en opgroeien. Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven in 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met Europees beschermde soorten. Voor soorten kan ook agrarisch natuurbeheer bijdragen, in dit deelgebied betreft dit zowel agrarisch grasland als akkerbouwgrond.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan ervan uit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

In hetzelfde kleiweidegebied ligt ook bestaand NNN-gebied, met vooral open kruidenrijk grasland met weidevogels. Hier wordt gezocht naar realisatie van een deel van de restopgave NNN, dit is in omvang vergelijkbaar met enkele andere deelgebieden.

In het Lauwersmeergebied en bij Appingedam-Delfzijl liggen zoekgebieden voor nieuw bos. Bij het Lauwersmeer heeft extra bos ook meerwaarde voor recreatie, bij Appingedam-Delfzijl gaat het om bosuitbreiding bij stedelijk gebied. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij wegbeplantingen en historische routes op het Hogeland.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij bestaande waterstructuren zoals de maren.

Water

Oplossingen voor te hoge concentraties nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in KRW-waterlichamen kunnen gevonden worden door aan de slag te gaan bij de bron: verduurzaming van de landbouw met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het bodem- en watersysteem.

Het deelgebied ligt nagenoeg volledig op klei. In droge periodes is het gebied afhankelijk van IJsselmeerwater. Ook treedt langs de kust verzilting op. Deze wordt verergerd door de zeespiegelstijging en de bodemdaling als gevolg van gaswinning. Het vasthouden van zoet water maakt het gebied minder afhankelijk van aanvoer van elders en geeft een tegendruk tegen verzilting. Vanwege de ligging aan het einde van het watersysteem kunnen we hier zonder af te wentelen op andere gebieden zoeken naar oplossingen om water vast te houden en verzilting tegen te gaan. Daarnaast zijn ook duurzame oplossingen nodig voor de lange termijn.

Klimaat

In dit deelgebied ligt geen klassiek veenweidegebied. Tussen Zuidhorn en Grijskerk liggen beperkte oppervlakten 'begraven veen' binnen dit deelgebied. Hier kan zeer beperkt worden bijgedragen aan reductie van veenoxidatie.

De melkveehouderij in dit deelgebied is een bron van emissie van broeikasgassen zoals methaan en lachgas. Er zal door deze sector een bijdrage geleverd moeten worden om deze emissies te reduceren. Doordat dit deelgebied nagenoeg geheel bestaat uit klei (een minerale bodem), zijn er veel kansen voor extra koolstofvastlegging in landbouwbodems. Dit kan zowel in grasland voor de melkveehouderij als in de akkerbouwpercelen.

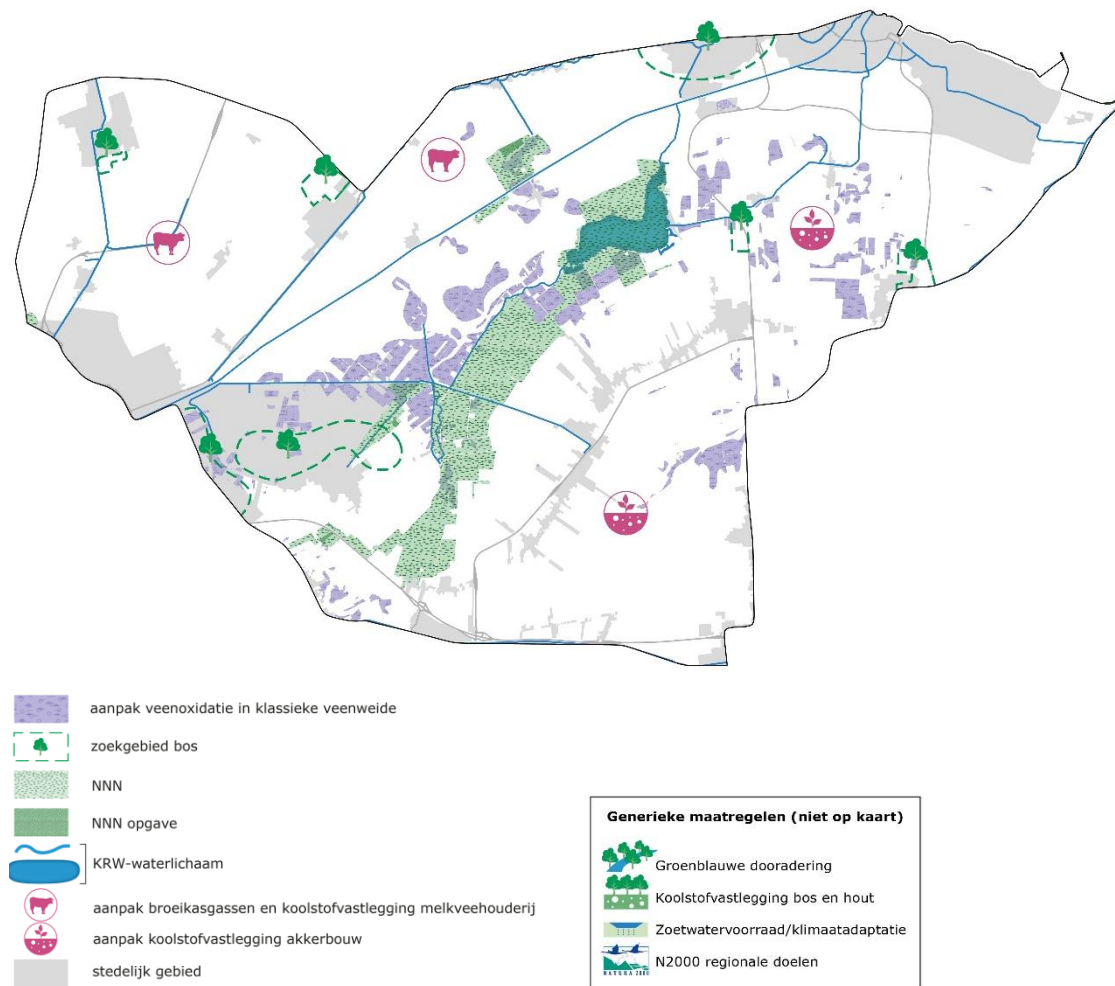
Integraal

Realisatie van de restopgave van het NNN zorgt voor een afname van het areaal landbouwgrond, waardoor de emissies vanuit de landbouw (ammoniak en broeikasgassen naar de lucht, nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen naar het water) ook afnemen. Hierdoor wordt de emissiereductie die de blijvende landbouwbedrijven samen moeten realiseren kleiner.

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het watersysteem en met koolstofvastlegging.

Het NNN en groenblauwe dooradering kunnen mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen.

5.3. Centrale Woldgebied en Duurswold

Figuur 5.3: Oplossingsrichtingen Centrale Woldgebied en Duurswold

Landschappelijke identiteit

Kenmerkend voor de landschappelijke identiteit van het Centrale Woldgebied en Duurswold is het contrast tussen het bebouwingslint van Slochteren dat door het gebied slingert en het open agrarisch- en natuurlandschap van het lage midden. Het Damsterdiep is een centrale as voor de inwoners en ook de graslanden zijn kenmerkend voor dit gebied. Daarnaast geeft de aanwezige natuur een impuls aan de landschappelijke kwaliteit en aan recreatie.

Natuur

Aan de oostrand van dit deelgebied ligt het Natura 2000-gebied Eems-Dollard als onderdeel van het Natura 2000-gebied Waddenzee (dit zijn gebieden met 'aangewezen gebiedsdoelen', zoals beschreven in 4.3). Voor het goed functioneren van dit Natura 2000-gebied moeten voldoende ecologische verbindingen tot stand komen tussen het zoute buitendijkse landschap en het zoete binnendijkse landschap. Dit geldt onder meer voor vissoorten die in zee leven maar wel binnendijks moeten kunnen paaien en opgroeien.

Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven in 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met Europees beschermde soorten. Voor soorten kan agrarisch natuurbeheer ook bijdragen, in dit deelgebied betreft dit zowel agrarisch grasland als akkerbouwgrond. Tevens liggen hier koppelkansen voor het (binnendijks) aanleggen van estuariene natuur en voor slibinvang ten behoeve van het ophogen van landbouwgronden.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan ervan uit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

Centraal in het deelgebied liggen de NNN-gebieden Hoeksmeer en Roegwold. Het weidevogelgebied in dit deelgebied zijn we aan het versterken. De realisatie van de restopgave NNN is in vergelijking met andere deelgebieden relatief klein.

In de omgeving van Meerstad en bij Appingedam-Delfzijl en bedrijventerrein Delfzijl-Oosterhorn wordt gezocht naar uitbreiding van het areaal bos. Het gaat hier om locaties dicht bij stedelijk gebied. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij groene verbindingen en structuren, wegbeplantingen en historische routes.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij bestaande waterstructuren.

Water

Oplossingen voor te hoge concentraties nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in KRW-waterlichamen kunnen gevonden worden door aan de slag te gaan bij de bron: verduurzaming van de landbouw met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het bodem- en watersysteem.

Het deelgebied ligt deels op zand, veen en klei. Op alle grondsoorten kan zoet water langer vastgehouden worden, waardoor het deelgebied beter voorbereid is op zeer droge periodes. Ook kan een hogere grondwaterstand meer tegendruk bieden tegen verzilting. Door de lage ligging is dit deelgebied ook geschikt voor waterberging.

Klimaat

In dit deelgebied ligt veel veen. Dit betreft klassieke veenweidegronden, veengronden en begraven veengronden. Dit deelgebied zal binnen Groningen daarom een relatief grote rol spelen in de aanpak van de veenoxidatie.

De melkveehouderij in dit deelgebied is een bron van de emissie van broeikasgassen zoals methaan en lachgas. Er zal door deze sector een bijdrage geleverd moeten om deze emissies te reduceren. Daarnaast liggen er kansen om in landbouwbodems meer koolstof vast te leggen. Dit speelt vooral in minerale bodems: in de zuidelijk gelegen zandgronden en in de noordelijk gelegen kleigronden.

Integraal

Op de kaart is te zien dat een aantal opgaven bij elkaar komen, met name in het centrale gedeelte van het gebied. Door de lage ligging in het gebied zijn er kansen om het gebied te vernatten ten behoeve van de aanpak van veenoxidatie, de regionale natuurdoelen en de beperkte restopgave van het NNN. Dit biedt ook kansen in combinatie met het vasthouden van water. Mogelijk kan hierbij ook de combinatie met nieuw bos in de omgeving van Meerstad gemaakt worden.

Realisatie van het NNN zorgt ervoor dat het areaal landbouwgrond afneemt, waardoor de emissies vanuit de landbouw (ammoniak en broeikasgassen naar de lucht, nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen naar het water) ook afnemen. Hierdoor wordt de emissiereductie die de blijvende landbouwbedrijven samen moeten realiseren kleiner.

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het watersysteem en met koolstofvastlegging.

Het NNN en groenblauwe dooradering kunnen mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen.

5.4. Oldambt

Figuur 5.4: Oplossingsrichtingen Oldambt

Landschappelijke identiteit

De landschappelijke identiteit van het Oldambt bestaat uit een grootschalig en weids landbouwgebied met kenmerkende dijken, de "Graanrepubliek". De eindeloze polders, teruggewonnen op het water van de Dollard, vormen vruchtbare grond voor suikerbieten en tarwe.

Natuur

Aan de noordoostelijke rand van het landelijk gebied van dit deelgebied ligt het Natura 2000-gebied Eems-Dollard (dit is een gebied met 'aangewezen gebiedsdoelen', zoals beschreven in 4.3). Dit gebied is belangrijk voor een groot aantal vogelsoorten die onder de richtlijn vallen. Deze vogels gebruiken het akkerbouwgebied langs de kust als foerageergebied. Verder moeten er voor het goed functioneren van dit Natura 2000-gebied voldoende ecologische verbindingen zijn tussen het zoute buitendijkse landschap en het zoete binnendijkse landschap. Dit geldt onder meer voor vissoorten die in zee leven maar wel binnendijs moeten kunnen paaien en opgroeien.

Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven in 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met de Europees beschermde soorten. Voor soorten kan ook agrarisch natuurbeheer bijdragen, in dit deelgebied betreft dit zowel agrarisch grasland als akkerbouwgrond. Voor verdrogingsgevoelige habitats is verbetering van de hydrologie belangrijk. Tevens liggen hier koppelkansen voor vogelleefgebieden met projecten voor kleirijperijen en slibvang.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan er vanuit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

Rondom Blauwestad liggen enkele NNN-gebieden. Hier ligt nog een gedeelte niet gerealiseerde NNN. De realisatie van de restopgave NNN is in vergelijking met andere deelgebieden relatief klein. In dezelfde omgeving wordt ook gezocht naar uitbreiding van het areaal bos. Het gaat hier om locaties

dicht bij dorpen en recreatievoorzieningen. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij groene verbindingen en structuren, wegbeplantingen en historische routes.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij bestaande waterstructuren.

Water

Oplossingen voor te hoge concentraties nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in KRW-waterlichamen kunnen gevonden worden door aan de slag te gaan bij de bron: verduurzaming van de landbouw met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het bodem- en watersysteem.

Het deelgebied ligt deels op zand, veen en klei. Op alle grondsoorten kan zoet water langer vastgehouden worden, waardoor het deelgebied beter voorbereid is op zeer droge periodes. Ook kan een hogere grondwaterstand meer tegendruk bieden tegen verzilting. Dit deelgebied bestaat deels uit hoger gelegen zandgronden waarbij afwenteling naar lager gelegen delen een aandachtspunt is. Hier is het belangrijk om zoveel mogelijk water vast te houden en te laten infiltreren in de bodem. Vanwege de ligging van een deel van het gebied aan het einde van het watersysteem kunnen we hier zonder af te wentelen op andere gebieden zoeken naar oplossingen om water vast te houden en verzilting tegen te gaan.

Klimaat

Verspreid over dit deelgebied ligt klassiek veenweidegebied, veengronden en begraven veengronden. De oppervlakten klassieke veenweidegronden en veengronden zijn beperkt, de oppervlakte begraven veengronden is groter. Alle genoemde typen veen kunnen bijdragen aan reductie van veenoxidatie.

In dit deelgebied liggen relatief weinig melkveehouderijen. De bijdrage aan de reductie van broeikasgasemissies (methaan en lachgas) is in dit deelgebied beperkt. Daarnaast liggen er kansen om in landbouwbodems meer koolstof vast te leggen. Dit speelt vooral in minerale bodems: in de zuidelijk gelegen zandgronden en in de noordelijk gelegen kleigronden.

Integraal

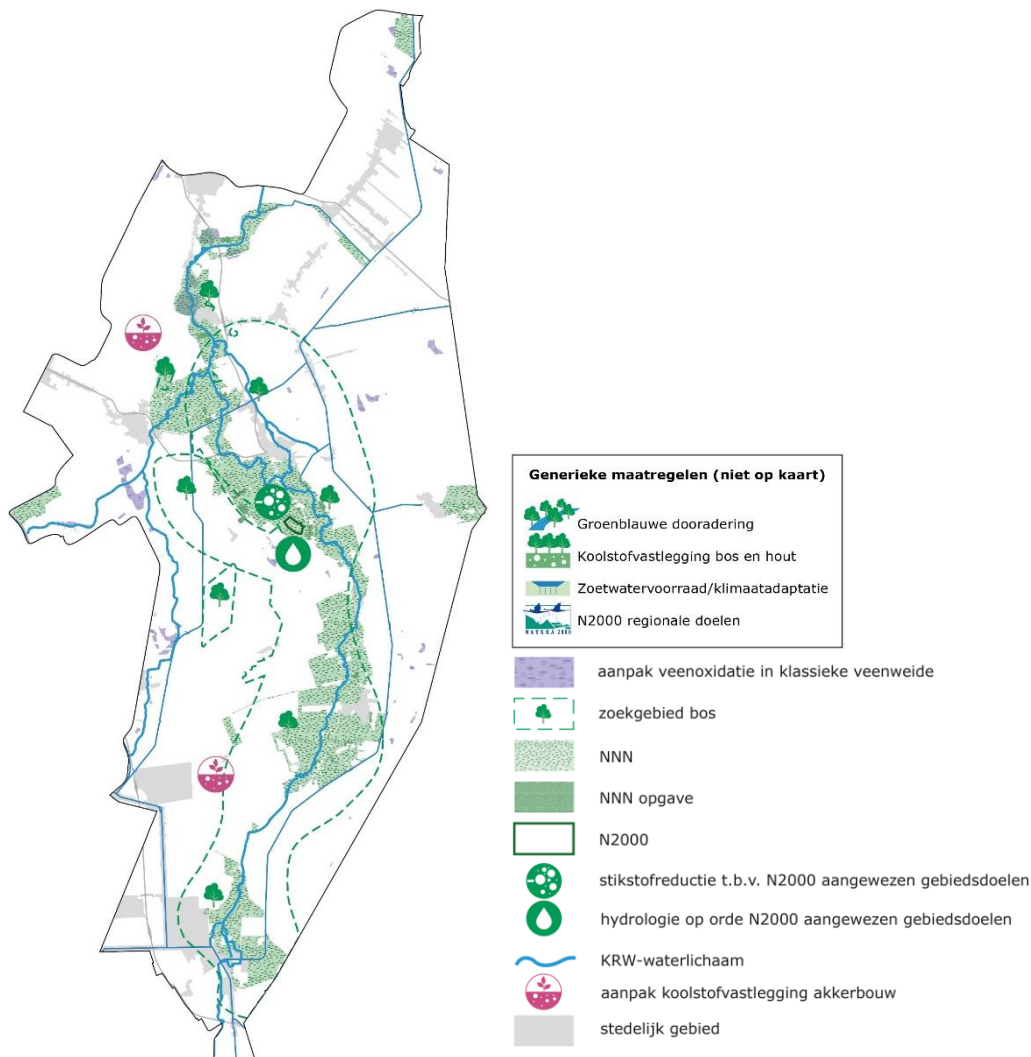
In de omgeving van Blauwestad zijn er kansen om de aanpak van veenoxidatie en de (beperkte) uitbreiding van het NNN te combineren. Mogelijk kan hierbij ook de combinatie met de aanleg van nieuw bos gemaakt worden.

Realisatie van het NNN zorgt ervoor dat het areaal landbouwgrond afneemt, waardoor de emissies vanuit de landbouw (ammoniak en broeikasgassen naar de lucht, nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen naar het water) ook afnemen. Hierdoor wordt de emissiereductie die de blijvende landbouwbedrijven samen moeten realiseren kleiner.

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het watersysteem en met koolstofvastlegging.

Het NNN en groenblauwe dooradering kunnen mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen.

5.5. Westerwolde

Figuur 5.5: Oplossingsrichtingen Westerwolde

Landschappelijke identiteit

In Westerwolde vinden we een esdorpenlandschap met veel natuur. Beken zoals de Ruiten Aa en de Westerwoldse Aa slingeren door het landschap en vormen de landschappelijke ruggengraat van het gebied. Het deelgebied is bosrijk, bevat kleine open veldjes en biedt rust en ruimte. Het gebied leent zich ook goed voor recreatief gebruik. Het beekdal is omgeven door kenmerkend landbouwgebied. Daarnaast is het cultuurhistorische landschap rond Bourtange waardevol voor de landschappelijke identiteit van dit deelgebied.

Natuur

In Westerwolde ligt het enige overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebied in Groningen: het Liefstingsbroek (dit is een gebied met 'aangewezen doelen', zoals beschreven in 4.3). Voor herstel van de natuurkwaliteit van dit gebied is stikstofreductie nodig. Voor de natuurkwaliteit van het Liefstingsbroek is daarnaast belangrijk dat de grondwaterstand hoog genoeg is en van goede kwaliteit.

Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven in 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met Europees beschermde soorten. Voor soorten kan ook agrarisch natuurbeheer bijdragen, in dit deelgebied betreft dit akkerbouwgrond. Voor stikstofgevoelige habitats is afname van de stikstofdepositie belangrijk.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan ervan uit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

In dit deelgebied ligt een groot bestaand NNN-gebied rondom de Ruiten Aa-Westerwoldsche Aa. De realisatie van de restopgave NNN is in omvang vergelijkbaar met enkele andere deelgebieden.

In het gebied rondom de Ruiten Aa-Westerwoldsche Aa wordt gezocht naar uitbreiding van het areaal bos. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij houtwallen/singels, wegbeplantingen en historische routes.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij bestaande waterstructuren zoals de veenkoloniale wijken.

Water

De Ruiten Aa en Westerwoldsche Aa hebben bovenlopen die in landbouwgebied liggen: het Pagediep, de Mussel Aa en de bovenloop van de Ruiten Aa. Een oplossingsrichting voor verbetering van de natuurkwaliteit en waterkwaliteit kan zijn om afspoeling en uitspoeling van nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen te beperken door bufferzones langs de drie genoemde bovenlopen. Daarnaast door aan de slag te gaan met de verduurzaming van de landbouwbedrijven met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het bodem- en watersysteem.

De bodem van Westerwolde bestaat grotendeels uit zand, met kleine oppervlakten veen. Op beide grondsoorten kan zoet water langer vastgehouden worden, waardoor het deelgebied beter voorbereid is op zeer droge periodes. Dit gebied is belangrijk voor de drinkwatervoorziening van de provincie Groningen. Er is in dit deelgebied een bestaande drinkwaterwinning en een zoekgebied aangewezen voor een mogelijk toekomstige drinkwaterwinning. Dit wordt ook wel een Aanvullende Strategische Voorraad (ASV) genoemd.

Klimaat

Op enkele locaties verspreid over dit deelgebied liggen beperkte oppervlakten klassieke veenweide en veengronden. In het noorden van het deelgebied liggen begraven veengronden. Alle genoemde typen veen kunnen bijdragen aan reductie van veenoxidatie.

In dit deelgebied liggen enkele melkveehouderijen. De bijdrage aan de reductie van broeikasgasemissies (methaan en lachgas) is hierdoor in dit deelgebied relatief beperkt.

Doordat dit deelgebied grotendeels bestaat uit zand (een minerale bodem), zijn er veel kansen voor extra koolstofvastlegging in landbouwbodems. Dit kan zowel in de akkerbouwpercelen als in grasland voor de melkveehouderij.

Integraal

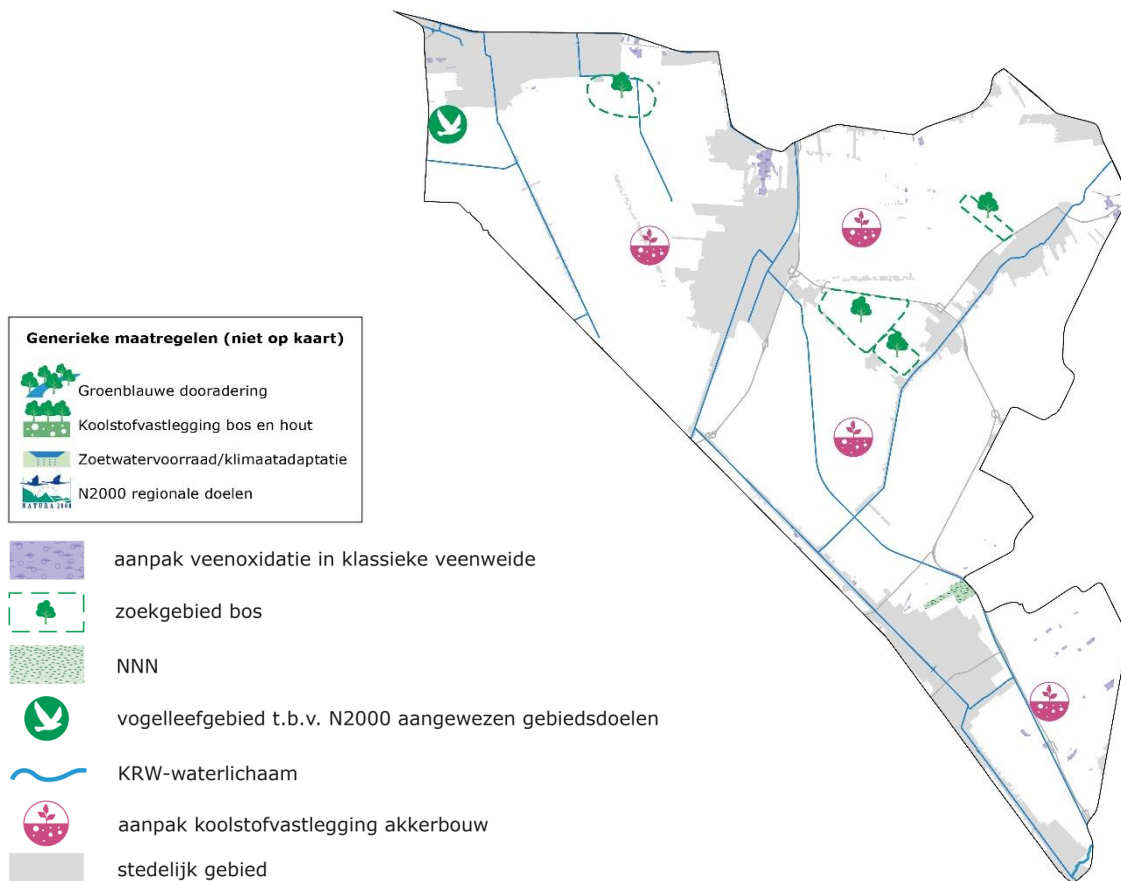
In het noordelijk deel van Westerwolde zijn er langs de Westerwoldsche Aa kansen om de aanpak van veenoxidatie en de (beperkte) realisatie van de restopgave van het NNN te combineren.

Realisatie van de restopgave van het NNN zorgt ervoor dat het areaal landbouwgrond afneemt, waardoor de emissies vanuit de landbouw (ammoniak en broeikasgassen naar de lucht, nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen naar het water) ook afnemen. Hierdoor wordt de emissiereductie die de blijvende landbouwbedrijven samen moeten realiseren kleiner.

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het watersysteem en met koolstofvastlegging.

Het NNN en groenblauwe dooradering kunnen mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen.

5.6. Veenkoloniën

Figuur 5.6: Oplossingsrichtingen Veenkoloniën

Landschappelijke identiteit

Het karakteristieke landschap van de Veenkoloniën is een jong landschap van rechte lijnen, dat eigenlijk pas in de zeventiende en achttiende eeuw is ontstaan. Het kenmerkt zich door grootschalige openheid en de landschappelijke identiteit bevat een duidelijke mix van oude industrie landschappen en agrarisch grondgebruik, waarin kanalen en wijken als zeer kenmerkend worden ervaren.

Natuur

In uiterste noordwesten grenst dit deelgebied aan het Natura 2000-gebied Zuidlaardermeer (dit is een gebied met 'aangewezen gebiedsdoelen', zoals beschreven in 4.3). Voor het Zuidlaardermeergebied is buiten het natuurgebied zelf voldoende foerageergebied nodig voor ganzen, zwanen en eenden die onder de aangewezen gebiedsdoelen vallen (in kaart als 'vogelleefgebied').

Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven in 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met Europees beschermde soorten. Voor soorten kan ook agrarisch natuurbeheer bijdragen, in dit deelgebied betreft dit akkerbouwgrond.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan er vanuit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

In dit deelgebied ligt één bestaand NNN-gebied. Er is geen verdere realisatie van NNN voorzien. Nabij Sappemeer (Adriaan Tripbos), Drevener bos Hoogezand en Oude Pekela wordt gezocht naar

uitbreiding van het areaal bos. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij wegbeplantingen en historische routes.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij bestaande waterstructuren zoals de veenkoloniale wijken.

Water

Oplossingen voor te hoge concentraties nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in KRW-waterlichamen kunnen gevonden worden door aan de slag te gaan bij de bron: verduurzaming van de landbouw met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het bodem- watersysteem.

De bodem van de Veenkoloniën bestaat grotendeels uit zand, met kleine oppervlakten veen. Het gebied is afhankelijk van IJsselmeerwater. Op beide grondsoorten kan zoet water langer vastgehouden worden, waardoor het deelgebied beter voorbereid is op zeer droge periodes. Dit deelgebied kent vanwege de bodem en de vlakke ligging goede mogelijkheden om een afgewogen peilbeheer te voeren. Vasthouden van water voor droge periodes en het eventueel benutten van kwelwater voor beregening/natuur vormen hier kansen.

Er is in dit deelgebied een zoekgebied aangewezen voor een mogelijk toekomstige drinkwaterwinning. Dit wordt ook wel een Aanvullende Strategische Voorraad (ASV) genoemd.

Klimaat

Op enkele locaties verspreid over dit deelgebied liggen klassieke veenweidegronden en veengronden. In het noorden van het deelgebied liggen begraven veengronden. Alle genoemde typen veen kunnen bijdragen aan reductie van veenoxidatie.

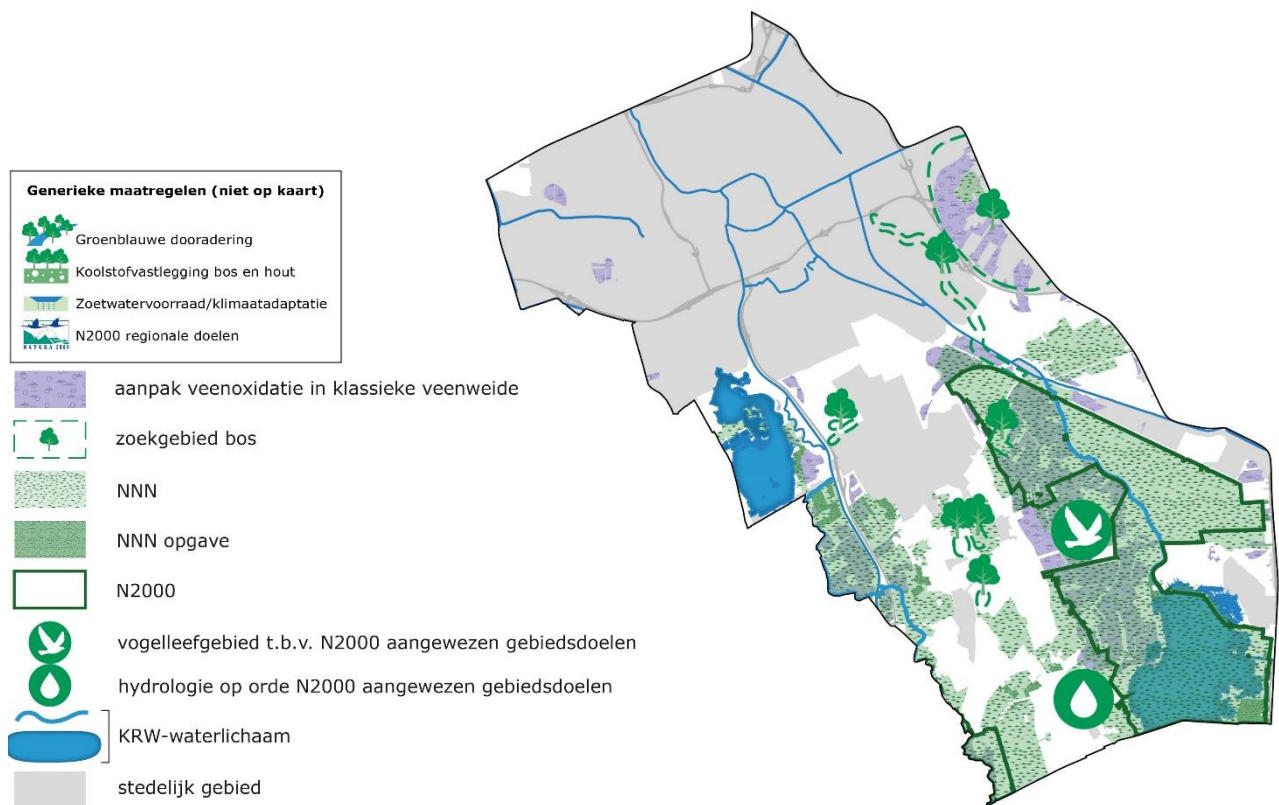
In dit deelgebied liggen enkele melkveehouderijen. De bijdrage aan de reductie van broeikasgasemissies (methaan en lachgas) is in dit deelgebied daarom relatief beperkt. Doordat dit deelgebied grotendeels bestaat uit zand (een minerale bodem), zijn er veel kansen voor extra koolstofvastlegging in landbouwbodems. Dit kan zowel in de akkerbouwpercelen als in grasland voor de melkveehouderij.

Integraal

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het watersysteem en met koolstofvastlegging.

De groenblauwe dooradering kan mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen.

5.7. Gorecht

Figuur 5.7: Oplossingsrichtingen Gorecht

Landschappelijke identiteit

In dit gebied bevindt zich een hoger gelegen zandstreek, beter bekend als de Hondsrug. Op de Hondsrug liggen esdorpen, statige villa's en buitenplaatsen, afgewisseld met bossen en graslanden. Het landschap is hier over het algemeen kleinschalig en besloten – met uitzondering van de stad Groningen, die op het noordelijke uiteinde van de Hondsrug ligt.

Natuur

In Gorecht ligt een groot deel van het Natura 2000-gebied Zuidlaardermeer, en een klein deel van het Natura 2000-gebied Drentsche Aa (de overige delen van deze gebieden liggen in Drenthe). Beide genoemde gebieden zijn gebieden met 'aangewezen gebiedsdoelen' (zoals beschreven in 4.3). Voor het Zuidlaardermeergebied is buiten het natuurgebied zelf voldoende foerageergebied nodig voor ganzen, zwanen en eenden die onder de VHR vallen (in kaart als 'vogelleefgebied'). Voor herstel van de natuurkwaliteit van het Drentsche Aa-gebied is stikstofreductie nodig. Dit zal voor een klein deel ook op Gronings grondgebied moeten gebeuren (en daarnaast in Drenthe; hierover vindt afstemming plaats met de provincie Drenthe). Voor de natuurkwaliteit van het Drentsche Aa-gebied is daarnaast belangrijk dat de grondwaterstand hoog genoeg is.

Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven in 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met Europees beschermde soorten. Voor soorten kan ook agrarisch natuurbeheer bijdragen, in dit deelgebied betreft dit agrarisch grasland voor weidevogels. Voor stikstofgevoelige habitats is afname van de stikstofdepositie belangrijk en voor verdrogingsgevoelige habitats verbetering van de hydrologie.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan ervan uit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

In dit deelgebied ligt veel bestaand NNN-gebied: in het westen rondom de Drentsche Aa, centraal op de Hondsrug en in het oosten het uitgestrekte Zuidlaardermeergebied. Om de natuur robuuster te maken wordt rondom deze drie gebieden gezocht naar verdere realisatie van het NNN. De realisatie van de restopgave NNN is vergelijkbaar met enkele andere deelgebieden.

Nabij Meerstad en in de Hunzezone bij de stad Groningen wordt gezocht naar uitbreiding van het areaal bos. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij houtwallen/singels, wegbeplantingen en historische routes.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij de bestaande waterstructuren.

Water

Oplossingen voor te hoge concentraties nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in KRW-waterlichamen kunnen gevonden worden door aan de slag te gaan bij de bron: verduurzaming van de landbouw met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het watersysteem.

Het landelijk gebied in het Gorecht ligt deels op zand en deels op veen. Op beide grondsoorten kan zoet water langer vastgehouden worden, waardoor het deelgebied beter voorbereid is op zeer droge periodes. Vanwege de hoge ligging is afwenteling naar lager gelegen gebieden een aandachtspunt. Hier is het belangrijk om zoveel mogelijk water vast te houden en te laten infiltreren in de bodem.

Dit gebied is belangrijk voor de drinkwatervoorziening van de provincie Groningen. In het gebied bevinden zich twee drinkwaterwinningen (Onnen en De Punt) en een drinkwaterwinning uit oppervlaktewater vanuit de Drentsche Aa.

Klimaat

Zowel in het Drentsche Aa-gebied als het Zuidlaardermeergebied ligt veel veen, zowel klassieke veenweide als veengronden. De veengebieden kunnen bijdragen aan reductie van veenoxidatie.

In dit deelgebied liggen weinig melkveehouderijen. De bijdrage aan de reductie van broeikasgasemissies (methaan en lachgas) is in dit deelgebied beperkt. Daarnaast liggen er beperkte kansen om in landbouwbodems meer koolstof vast te leggen. Dit speelt vooral in minerale bodems. In het Gorecht zijn dit alleen de zandgronden van de Hondsrug.

Integraal

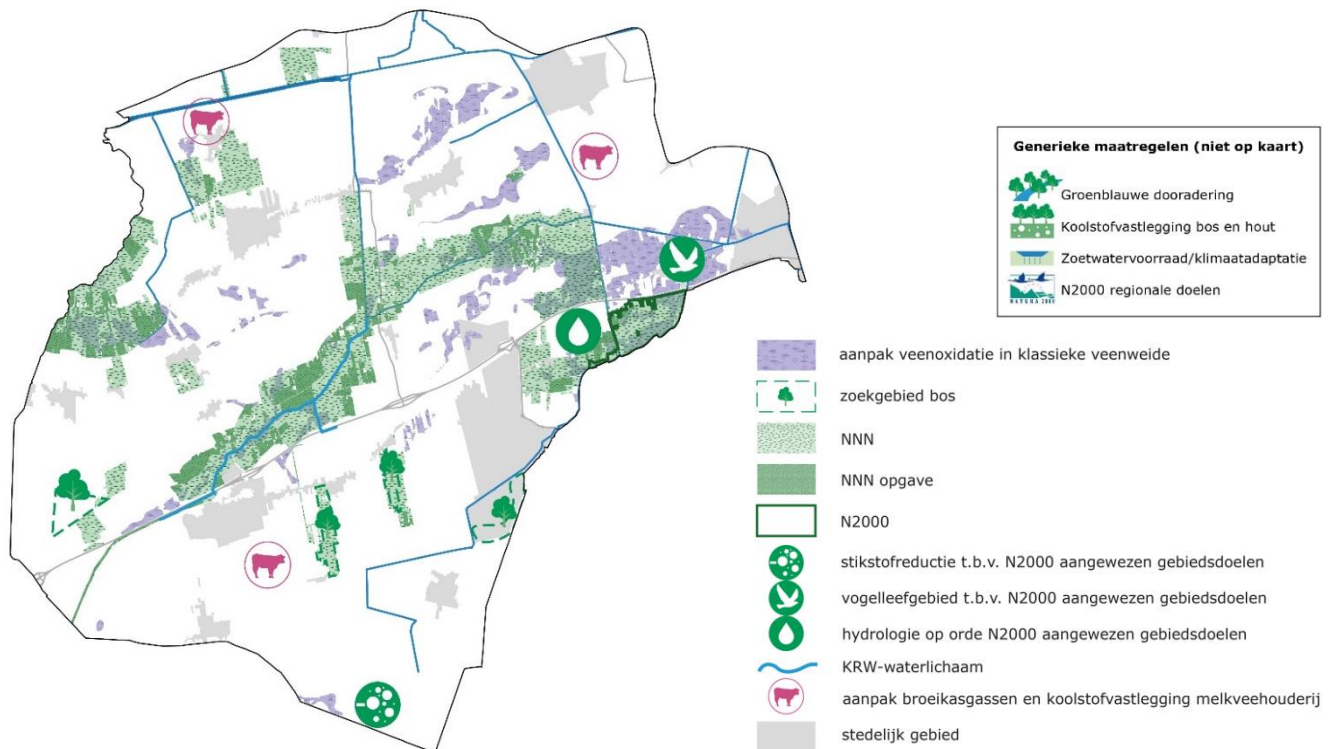
Het landelijk gebied omringt de stad Groningen. De oplossingsrichtingen voor met name natuur en water bedragen een fors deel van het landelijk gebied. Dit biedt kansen om oplossingsrichtingen te stapelen en met elkaar te combineren. Zo zijn er in het Drentsche Aa-gebied en het Zuidlaardermeergebied kansen om de aanpak van veenoxidatie, de (beperkte) realisatie van de restopgave van het NNN, de aanplant van nieuw bos en de groenblauwe dooradering te combineren. Langs De Hunze zijn deze kansen in kleinere mate aanwezig.

Realisatie van de restopgave van het NNN zorgt ervoor dat het areaal landbouwgrond afneemt, waardoor de emissies vanuit de landbouw (ammoniak en broeikasgassen naar de lucht, nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen naar het water) ook afnemen. Hierdoor wordt de emissiereductie die de blijvende landbouwbedrijven samen moeten realiseren kleiner.

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het watersysteem en met koolstofvastlegging.

Het NNN en groenblauwe dooradering kunnen mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen.

5.8. Zuidelijk Westerkwartier

Figuur 5.8: Oplossingsrichtingen Zuidelijk Westerkwartier

Landschappelijke identiteit

Het Zuidelijk Westerkwartier staat bekend om zijn coulisselandschap. Houtwallen (wallen begroeid met bomen en struiken) zorgen ervoor dat je het achterliggende landschap, zoals weilanden en bossen, ziet verdwijnen en even later weer ziet verschijnen. Typend voor dit gebied is dat hier veel kleinschalige ondernemingen zich bevinden met een sterke ondernemerszin.

Natuur

In het Westerkwartier ligt het Natura 2000-gebied Leekstermeer. Vlak over de grens in Friesland ligt het Natura 2000-gebied Bakkeveense Duinen. Voor het Leekstermeergebied is buiten het natuurgebied zelf voldoende foerageergebied nodig voor ganzen, zwanen en eenden (in kaart als 'vogelleefgebied'). Daarnaast is voor de natuurkwaliteit van het Leekstermeer peilfluctuatie en peilverhoging in het winterhalfjaar belangrijk. Voor herstel van de natuurkwaliteit van de Bakkeveense Duinen is stikstofreductie nodig. Dit zal deels ook op Gronings grondgebied moeten gebeuren (en daarnaast in Friesland en Drenthe; hierover vindt afstemming plaats met beide buurprovincies).

Voor de zogenoemde 'regionale doelen' (zoals beschreven onder 4.3) voor Natura 2000 is een kwaliteitsimpuls nodig voor Europees beschermde habitats en soorten die in het landelijk gebied van dit deelgebied voorkomen. Wij willen bij de ontwikkeling van onder andere de groenblauwe dooradering maximaal rekening houden met de Europees beschermde soorten. Voor soorten kan ook agrarisch natuurbeheer bijdragen, in dit deelgebied betreft dit agrarisch grasland. Voor stikstofgevoelige habitats is afname van de stikstofdepositie belangrijk en voor verdrogingsgevoelige habitats verbetering van de hydrologie.

De veehouderij in dit deelgebied zal naar verwachting een bijdrage moeten leveren in de generieke ammoniakreductie, wij gaan ervan uit dat dit voor een belangrijk deel via nog in ontwikkeling zijnde landelijke regelingen zal verlopen.

Centraal in het deelgebied ligt een band met NNN-gebieden, de meeste hiervan liggen in de laaggelegen veengordel. Rond de bestaande NNN-gebieden ligt nog een deel niet gerealiseerde NNN. Hier wordt gezocht naar locaties voor de realisatie van de restopgave van het NNN en waar oplossingen

voor meerdere doelen gestapeld kunnen worden. De realisatie van de restopgave NNN in dit deelgebied is in vergelijking met de andere deelgebieden relatief groot.

Bij Trimunt en bij Leek-Nienoord wordt gezocht naar uitbreiding van het areaal bos, aansluitend op bosgebied dat op deze plekken al aanwezig is. Voor de nieuwe houtige opstanden kan worden aangesloten bij houtwallen/singels, wegbeplantingen en historische routes.

In het gehele deelgebied kan de groenblauwe dooradering versterkt worden. Voor de dooradering kan worden aangesloten bij bestaande waterstructuren.

Water

Oplossingen voor te hoge concentraties nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in KRW-waterlichamen kunnen gevonden worden door aan de slag te gaan met de bron: verduurzaming van de landbouw met nadrukkelijke aandacht voor afname van emissie naar het watersysteem. Aanvullend kan gekeken worden naar het vergroten van de zuiverende werking binnen het bodem en watersysteem.

Het deelgebied ligt deels op zand, veen en klei. Op alle grondsoorten kan zoet water langer vastgehouden worden, waardoor het deelgebied beter voorbereid is op zeer droge periodes. Dit deelgebied bestaat deels uit hoger gelegen zandgronden waarbij afwenteling naar lager gelegen delen een aandachtspunt is. Hier is het belangrijk om zoveel mogelijk water vast te houden en te laten infiltreren in de bodem.

Dit gebied is belangrijk voor de drinkwatervoorziening van de provincie Groningen. Er is in dit deelgebied een zoekgebied aangewezen voor een mogelijk toekomstige drinkwaterwinning. Dit wordt ook wel een Aanvullende Strategische Voorraad (ASV) genoemd. Dit zoekgebied loopt door in de provincie Drenthe. Daarnaast is direct over de grens in Drenthe een bestaande drinkwaterwinning.

Klimaat

In dit deelgebied ligt veel veen. Dit betreft klassieke veenweidegronden, veengronden en begraven veengronden. Dit deelgebied zal binnen Groningen daarom een relatief grote rol spelen in de aanpak van de veenoxidatie.

De melkveehouderijen in het deelgebied zijn een belangrijke bron van de emissie van broeikasgassen zoals methaan en lachgas. In dit deelgebied zal dus binnen Groningen een relatief grote bijdrage moeten worden geleverd in de emissiereductie van broeikasgassen. Daarnaast liggen er kansen om in landbouwbodems meer koolstof vast te leggen. Dit speelt vooral in minerale bodems: in de zuidelijk gelegen zandgronden en in de noordelijk gelegen kleigronden.

Integraal

In de 11 deelgebieden van de lopende gebiedsontwikkeling Zuidelijk Westerkwartier gaan de aanpak van veenoxidatie en de realisatie van de restopgave van het NNN hand in hand. Realisatie van deze restopgave zorgt ervoor dat het areaal landbouwgrond afneemt, waardoor de emissies vanuit de landbouw (ammoniak en broeikasgassen naar de lucht, nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen naar het water) ook afnemen. Hierdoor wordt de emissiereductie die de blijvende landbouwbedrijven samen moeten realiseren kleiner.

De groenblauwe dooradering van het landelijk gebied kan gecombineerd worden met een grotere waterzuiverende werking binnen het bodem- watersysteem en met koolstofvastlegging.

Het NNN en groenblauwe dooradering kunnen mogelijk gecombineerd worden met de aanleg van watercorridors waarin het doorstromende water wordt gezuiverd van nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen.

5.9. Koppelkansen met andere doelen en opgaven

Waar we in onze Startnotitie Transitie Landelijk Gebied de koppeling hebben geschetst met andere grote (ruimtelijke) opgaven worden hieronder meer concrete voorbeelden gegeven van hoe deze koppeling er uit zou kunnen zien. Wij zullen in het zoeken naar koppelkansen het bestaande AGRO-programma (dat boeren in het aardbevingsgebied ondersteuning biedt) en het Nationaal Programma Groningen betrekken. Eén en ander zal in het kader van de nieuwe provinciale Omgevingsvisie verder worden onderzocht en uitgewerkt.

Koppeling om te komen tot een CO₂ neutrale provincie

Gekeken naar het Koersdocument van de provincie Groningen zijn er mogelijke koppelkansen tussen de opgaven ten behoeve van natuur, water en klimaat en de opgave 'stappen zetten naar een CO₂-neutrale provincie in 2050'. Een concreet voorbeeld zou kunnen zijn om in gebieden waar mogelijk het waterpeil opgezet zal worden te zoeken naar een combinatie met natuurontwikkeling.

Zoektocht koppelkansen met woningbouw en industrie

In het kader van de woningbouwopgave en de visie uit het Koersdocument om dit onder andere meer biobased uit te voeren is de teelt van vezelgewassen ten behoeve van deze bouwactiviteiten een mogelijk ander verdienmodel in het landelijk gebied. Hierin kijken we nadrukkelijk naar de stimulering van bestrijdingsmiddelenvrije hennepeteelt voor de productie van bouw materiaal. Hier zoeken we aansluiting bij de regelingen in het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (Nationaal Strategisch Programma).

Als het gaat om nieuwe stedelijke functies (zoals woningbouw) dan is het uitgangspunt van de provincie 'inbreiding voor uitbreiding'. Dat wil zeggen dat er voor nieuwbouw eerst gekeken wordt naar het invullen van lege plaatsen tussen bestaande bebouwing en pas daarna naar mogelijkheden voor extra uitbreiding langs de grenzen van bestaande bebouwing in het buitengebied (agrarisch gebied). Bij ontwikkeling van nieuwe woningbouwlocaties streven we naar klimaatadaptatie, leefbaarheid, groenblauwe dooradering en natuurinclusief denken en doen dat in lijn met de Agenda Natuurinclusief. Voor bepaalde ontwikkelingen is er het voornemen dat deze in het buitengebied gaan landen (bijvoorbeeld de gebiedsontwikkeling Oostpolder, waar plannen worden gemaakt om de Eemshaven uit te breiden door een bedrijventerrein te ontwikkelen). Voor andere ontwikkelingen op het gebied van bijvoorbeeld woningbouw, bedrijvigheid en energie-infrastructuur is nog niet bekend waar deze in de provincie gaan landen. Maar deze hebben mogelijk wel impact op het landelijk gebied. De zoetwaterbeschikbaarheid in Het Hogeland en in de Eemshaven is een punt van aandacht in de koppelkansen met zoet water voor (poot)aardappelteelt en industrie. Hier zal gezocht worden naar koppelingsmogelijkheden.

Functieverbreiding agrarische bedrijven en hergebruik vrijgekomen gebouwen

Ondanks dat op dit moment nog veel onbekend en onzeker is, biedt het huidige provinciaal beleid onder voorwaarden wel mogelijkheden voor functieverbreiding voor agrarische bedrijven. Hierbij kan gedacht worden aan vormen van lichte bedrijvigheid, detailhandel en vormen van recreatie. Naast functieverbreiding biedt het huidige provinciaal beleid onder voorwaarden ook de mogelijkheid om vrijgekomen gebouwen in het buitengebied te hergebruiken voor een woonfunctie en lichte vormen van bedrijvigheid. Daarnaast biedt het huidige provinciaal beleid onder voorwaarden de mogelijkheid om gebruik te maken van een ruimte voor ruimte regeling voor wonen in het buitengebied. Ruimtelijke kwaliteitsverbetering staat daarbij voorop. Het gemeentelijk bestemmingsplan, waarin de hiervoor geschetste mogelijkheden kunnen worden opgenomen, is leidend voor wat er wel en niet kan.

Het versterken van de vrijetijdseconomie

Een belangrijke koppeling kan gevonden worden in de zoektocht naar andere verdienmodellen in het landelijk gebied gericht op toerisme en recreatie, ook wel agrotourisme genoemd. Hierin zien we kansen in het creëren van voldoende mogelijkheden voor kleinschalige toeristische recreatieve bestemmingen (horeca, camperplaatsen, campings, (natuur)huisjes en andersoortige overnachtingsmogelijkheden). Dit soort toerisme richt zich op een optimale balans tussen toeristische druk en de draagkracht van de natuurlijke leefomgeving. In koppelkansen tussen landbouw en de vrijetijdseconomie wordt ook gedacht aan de inzet op zogenaamde 'korte ketens' door gebruik en verkoop van streekproducten (bijvoorbeeld

in de graanrepubliek). Daarnaast kunnen bijvoorbeeld groenblauwe diensten ten behoeve van provinciale doelen op het gebied van water en natuur van toegevoegde waarde zijn voor de vrijetijdseconomie (en daarmee het verdienmodel van agrariërs) en het (klimaatadaptieve) landschap en de belevingswaarde daarvan.

DEEL III: INZICHT IN EFFECTEN

6. Doelbereik natuur, water en klimaat

6.1. Doelbereik

In hoofdstuk 4 zijn de verschillende opgaven voor de thema's natuur, water en klimaat beschreven. In hoofdstuk 5 zijn de oplossingsrichtingen voor deze opgaven per deelgebied kort geduid. In het voorliggende hoofdstuk wordt kort ingegaan op het "doelbereik". Hiermee wordt bedoeld: wat is er nodig om de doelen uit hoofdstuk 4 te behalen?

In dit document zijn nog geen maatregelen opgenomen, die stap wordt gezet in de gebiedsprocessen. Pas nadat de maatregelen bekend zijn, en er concreet zicht is op de financiering en uitvoering hiervan, zal duidelijker worden of de opgaven/doelen gehaald gaan worden. In dit stadium kan een echte toetsing op doelbereik dus nog niet plaatsvinden. Dit geldt zowel voor de 'harde' kwantitatieve opgaven als voor de kwalitatief geformuleerde opgaven.

Daarnaast is het zo dat ook andere partijen (zowel overheid als samenleving) een rol en verantwoordelijk hebben in het doelbereik. Samenwerking met andere partijen is dus essentieel.

In de onderstaande drie paragrafen schetsen wij voor natuur, water en klimaat onze voorlopige bevindingen ten aanzien van doelbereik.

6.2. Doelbereik natuur

30% herstel Natura 2000

In de huidige situatie worden de bestaande Natura 2000-doelen nog niet gehaald. In welke mate dit niet het geval is, is nog niet kwantitatief bekend, maar duidelijk is dat de opgave nog groot is. Dit geldt vooral voor stikstof- en verdrogingsgevoelige natuur. De oplossingsrichtingen hiervoor focussen zich op systeemherstel, waarbij ook het gebied buiten de bestaande natuurbeschermingsgebieden van belang is. Daarnaast is er een aanvullende opgave voor regionale doelen. Voor deze doelen ligt de opgave voor doelbereik in verbetering van de kwaliteit binnen NNN en de basiskwaliteit van het landelijk gebied.

Generieke en locatiespecifieke ammoniakreductie

Zoals ook vermeld is in hoofdstuk 4 en 5 gaan wij er in dit stand-van-zaken document van uit dat de generieke ammoniakreductie voor een belangrijk deel zal worden gerealiseerd door landelijke maatregelen en dat de provinciale opgave beperkt zal zijn. Mogelijke oplossingsrichtingen voor de resterende provinciale opgave zijn te vinden in optimalisatie van de agrarische bedrijfsvoering. Ook zullen andere opgaven (zoals emissiereductie broeikasgassen, realisatie van de restopgave van NNN en de veenweideopgave) bijdragen aan emissiereductie van ammoniak.

Voor de locatiespecifieke ammoniakreductie kan het doel bereikt worden door het extensiveren van de veehouderij dan wel vrijwillige bedrijfsverplaatsing.

Afronden restopgave NNN, nieuw bos en groenblauwe dooradering

Voor de opgaven geldt dat landbouwgrond zal moeten worden verworven. Het doelbereik is afhankelijk van tijdige verwerving.

6.3. Doelbereik Water

KRW-Waterkwaliteit nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen

Wij gaan ervan uit dat Rijk en landbouwsector (conform bestaande afspraken en eventuele nieuwe afspraken in het Landbouwakkoord) ervoor zorgen dat de afspoeling en uitspoeling van nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen vanuit landbouwgronden wordt teruggebracht naar een niveau dat nodig is voor KRW-doelbereik. Aanvullend hierop zullen oplossingsrichtingen voor de natuur- en klimaatopgaven (zoals afronding van de restopgave NNN, aanleg nieuw bos, aanpak veenoxidatie)

bijdragen aan vermindering van de belasting van het oppervlaktewater met nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen.

KRW-Inrichting oppervlaktewater

In het Stroomgebiedsbeheerplan van de waterschappen zijn maatregelen opgenomen voor de inrichting van oppervlaktewaterlichamen. Het gaat dan bijvoorbeeld om aanpassing van de oevers, aanleggen van begeleidende beplanting en enige ruimte voor meandering. De maatregelen zijn al geprogrammeerd, maar het uiteindelijke gebiedsplan voor de transitie van het landelijk gebied kan zorgen voor versnelling en meekoppeling met andere doelen dan waterkwaliteit (zoals natuurdoelen).

KRW-Grondwaterkwantiteit

De verwachting is dat de KRW-doelen worden bereikt. Aandachtspunt voor het grondwaterlichaam Zand Eems is de grondwaterstand in relatie tot NATURA 2000-gebied Liefstingsbroek. Hiervoor zijn al maatregelen geprogrammeerd, het gebiedsplan kan mogelijk zorgen voor versnelling van de uitvoering hiervan.

Zoetwatervoorraad/klimaatadaptatie

Deze opgave is niet kwantitatief geformuleerd. De opgave is daarnaast breder dan het landelijk gebied en kent een lange tijdshorizon. Voor deze opgave kan een eerste stap zijn om op de hogere zandgronden in Groningen meer water vast te houden. Dit kan in droge perioden voor deze zandgronden positief uitwerken, maar mogelijk ook voor lager gelegen veen- en kleigebieden.

6.4. Klimaat

Reductie uitstoot broeikasgassen klassieke veenweidegebieden en overige veengronden

In heel Groningen betreft het veenweidegebied ca 5.600 hectare. Met behulp van ontwikkelde rekenregels als indicatieve ondersteuning voor het bepalen van de effecten van maatregelen op de broeikasgasuitstoot in veenweidegebieden (SOMERS) hebben wij een inschatting gemaakt van de potentiële reductie van CO₂ in de veenweidegebieden in Groningen. Op basis van de berekeningen constateren we dat de opgave voor Groningen (0,06 tot 0,08 Megaton) moeilijk haalbaar is. Dit komt mede doordat het Rijk bij het bepalen van de provinciale opgave uitgegaan is van een grotere oppervlakte klassieke veenweide in de provincie Groningen. Voor overig veen is geen kwantitatieve opgave bepaald, dus kan in dit stadium het doelbereik nog niet worden bepaald.

Emissiereductieopgave broeikasgassen veehouderij en akkerbouw

Het zwaartepunt voor de opgave is de reductie van methaan uit de melkveehouderij. Uit een eerste verkenning blijkt dat voor doelbereik een grootschalige implementatie van onder andere technische oplossingen, aangepast bedrijfsmanagement en functieveranderingen nodig is. Melkveehouders hebben momenteel al interesse in technische oplossingen en zijn bereid hierin te investeren, vooral als deze meerdere doelen dienen, zoals vermindering van ammoniak.

Koolstofvastlegging landbouwbodems

Zowel akkerbouwers als melkveehouders kunnen bijdragen aan het vastleggen van koolstof in landbouwbodems. Er zijn verschillende mogelijkheden om hier in de bedrijfsvoering aan te werken, de focus ligt op het vasthouden of verhogen van het organische stofgehalte van de landbouwbodems. Een aantal oplossingen hebben daarnaast voordelen voor de bodemvruchtbaarheid, bodembiodiversiteit en waterkwaliteit.

Koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur

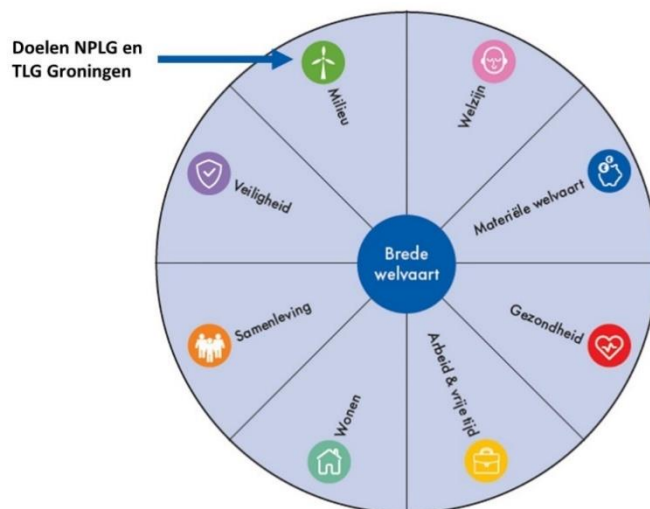
Landelijk is de aanname dat het doel wordt bereikt door uitvoering van de Bossenstrategie. Groningen zal zijn aandeel in de Bossenstrategie leveren door de realisatie van nieuw bos en houtige beplanting (zie onder 'Natuur'). De aanname is dat hiermee het CO₂-doel wordt gehaald.

7. Sociaal-economische impact

7.1. Sociaaleconomische doelen

De transitie van het landelijk gebied, gericht op natuurherstel, een robuuster water- en bodemsysteem en duurzamere landbouw, zal een brede maatschappelijke impact hebben op de provincie en de verschillende deelgebieden daarbinnen. Dit hoofdstuk start daarom met een analysekader voor de (bredere) sociaaleconomische doelen, inclusief de primaire doelen van Transitie Landelijk Gebied Groningen (TLG). In de volgende paragraaf schetsen we de huidige sociaaleconomische staat van de provincie en laten we de historische trend zien. Daarna kijken we in het specifiek naar de huidige economische structuur in de provincie en de economische kansen die naar verwachting voorliggen in de komende jaren. Ook gaan we op hoofdlijnen in op de toekomstperspectieven voor de landbouw in de provincie. Op basis van de geschetste perspectieven is een eerste aanzet gegeven voor de verwachte sociaaleconomische impact van de transitie van het landelijk gebied op de provincie. Tot slot is op hoofdlijnen een koers omschreven om in een vervolgproces tot een nader beeld van de sociaaleconomische impact te komen.

De doelen van het NPLG en daarmee de provinciale doelen in dit stand-van-zaken document, richten zich primair en volledig op milieu (natuur, water en klimaat). Als provincie stellen wij de vitaliteit van het landelijk gebied centraal (zie ook bijlage 5) en kijken daarmee vanzelfsprekend breder naar de gevolgen van de transitie van het landelijk gebied. Naast milieu hanteren wij hiervoor nog zeven andere dimensies in de brede welvaart monitor⁴.

Figuur 7.1 Dimensies brede welvaart (Bron: Brede welvaart monitor Groningen 2022)

Primair richt de TLG zich op het maken van impact op de dimensie milieu. In veel gevallen zal dit directe consequenties hebben voor de materiële welvaart in met name de landbouwsector. Indirect werken de veranderingen in milieu en materiële welvaart echter ook door op de andere zes dimensies. Om het stand-van-zaken document te toetsen aan impact op deze brede welvaart dimensies, is een analysekader voor sociaaleconomische impact gehanteerd. In dit analysekader vinden alle dimensies van brede welvaart hun plek, iedere dimensie is vertaald in een of enkele vereenvoudigde afwegings- of toetsingsvragen die het meest relevant zijn vanuit de transitie van het landelijk gebied.

Deze afwegingen zijn toegevoegd aan de dimensies zodat in het vervolgproces de brede sociaaleconomische impact van de transitie op gestructureerde wijze en volwaardig in beeld komt, op een wijze die recht doet aan de diversiteit van de gevolgen in het landelijk gebied. In het vervolgproces

⁴ Zie 'Brede welvaart monitor 2022 Groningen', overeenkomstig met de landelijke monitor brede welvaart van het CBS

kan hiervan gebruik gemaakt worden in het structureren van gesprekken in de deelgebieden, zodat er oog blijft voor ieders belang.

Thema	Indicator	Afweging/opmerking
Milieu	Hoeveelheid natuurgebied	Neemt de hoeveelheid natuur toe of af (en van welk type)?
	NH3-emissies	Neemt de stikstofdepositie toe of af (en in welk type natuurgebied)?
	Nitraatuitspoeling	Neemt de nitraatconcentratie in het (grond)water toe of af?
	Grondwaterstand	Verandert de grondwaterstand?
	Broeikasemissies	Neemt de uitstoot van broeikasgassen (o.a. CO2 en methaan) toe of af?
	Koolstof opslag	Is er sprake van koolstof-opslag?
	Veenoxidatie	Is er sprake van veenoxidatie?
	Duurzame energie	Neemt de productie van duurzame energie toe of af?
Materiële welvaart	Bruto regionaal product	Leidt het tot economische groei of krimp? Is er sprake van invloed op de economische ontwikkeling van sectoren?
	Toegevoegde waarde landbouw	Is er sprake van groei of krimp van de toegevoegde waarde van de landbouwsector/verdiencapaciteit van landbouwbedrijven?
	Toegevoegde waarde agroketen	Is er sprake van groei of krimp van de toegevoegde waarde in de gehele agroketen?
	Besteedbaar inkomen	Neemt het besteedbaar inkomen toe of af? Neem het aantal mensen dat moeite heeft met rondkomen toe of af?
	Bijstandsuitkeringen	Neemt het aantal bijstandsuitkeringen toe of af?
	Inkomensgelijkheid	Is er sprake van een toe- of afname t.o.v. het (nationaal) modaal inkomen?
	Schulden	Is er sprake van een toe- of afname van schulden? Is er sprake van een investeringskostenpost?
	Leveringszekerheid	Is er invloed op de leveringszekerheid/productiecontinuïteit van voedsel?
Gezondheid	Ervaren gezondheid	Neemt de ervaren fysieke en mentale gezondheid toe of af? Nemen de sociaaleconomische- en gezondheidsverschillen toe of af?
Welzijn	Tevredenheid met leefbaarheid	Neemt de tevredenheid over de leefbaarheid toe of af?
	Toekomst leefbaarheid dorp of wijk	Verandert de toekomstverwachting van leefbaarheid? (ontwikkeling natuur, bereikbaarheid, voorzieningen, versterking gebouwen/huizen, begaanbaarheid wijk/dorp)
Wonen	Tevredenheid met de woonomgeving	Neemt de aantrekkelijkheid van de woonomgeving toe of af? Neemt de tevredenheid over het groen in de omgeving toe of af? Verandert de ervaren overlast (zoals geur, geluid, etc.)?
	Voorzieningen	Is er sprake van een toename of teruggang van voorzieningen in wijken en dorpen?
Arbeid en vrije tijd	Werkgelegenheid landbouw	Is sprake van groei of krimp van de werkgelegenheid in de landbouw?
	Werkgelegenheid agroketen	Is sprake van groei of krimp van de werkgelegenheid in de agroketen?
	Arbeidsparticipatie	Neemt de arbeidsparticipatie toe of af?
	Werkloosheid	Neemt de (structurele) werkloosheid toe of af?
	Tevredenheid met werk	Neemt het aantal mensen dat tevreden is met de werkgelegenheid toe of af?
Samenleving	Sociale contacten en binding met buurt	Neemt het aantal sociale contacten toe of af?
	Institutioneel en politiek vertrouwen	Wordt het vertrouwen in lokale instituties beïnvloed? Wordt het vertrouwen in landelijke instituties beïnvloed?
	Vergrijzing en krimp/leegloop	Zijn er gebieden waar vergrijzing en /of leegloop worden versterkt/afgezwakt?
Veiligheid	Geregistreerde misdrijven	Neemt (het risico op) ondermijnende criminaliteit toe of af?
	Ervaren overlast en waardering	Neemt het gevoel van onveiligheid toe of af?
	woonveiligheid	Neemt de sociale controle in buurten en dorpen toe of af?

Tabel 7.1 Analyse kader sociaaleconomische impact (Bron: BCI, 2023)

7.2. Sociaaleconomisch profiel

Voordat een analyse van de sociaaleconomische impact gemaakt kan worden is inzicht nodig in de huidige sociaaleconomische staat van de provincie en de historische trends daarop. De monitor Brede Welvaart Groningen schetst een wisselend beeld van de huidige situatie in de provincie; er zijn sterke regionale verschillen en een aantal groepen is extra kwetsbaar.

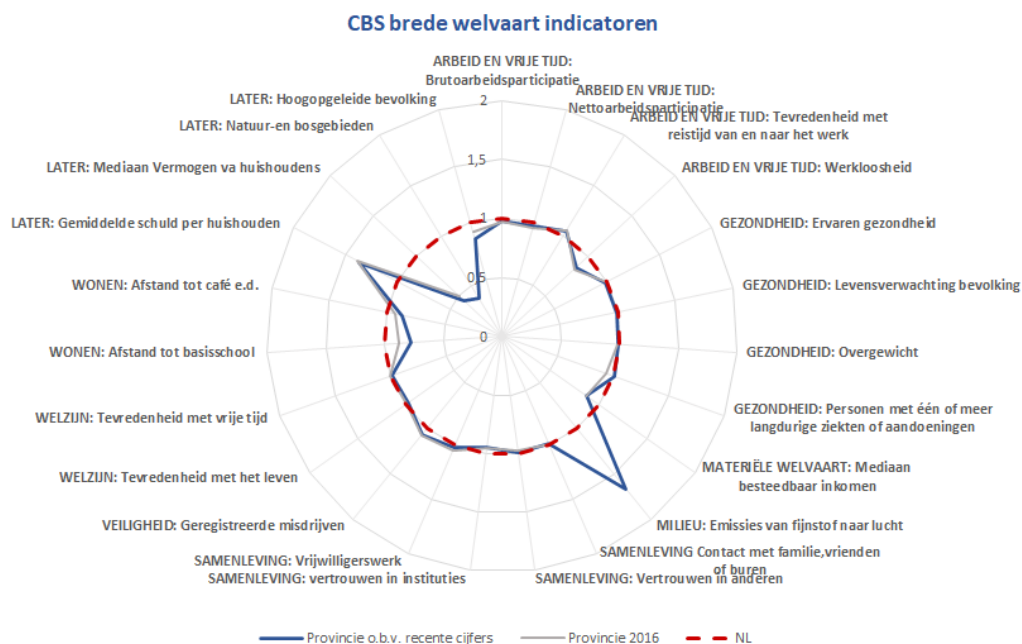
“Er is schone lucht, veel ruimte en je kunt er groots wonen. Toch staat prettig wonen in de provincie onder druk en is het algemene vertrouwen in de toekomst laag. Daarbij spelen globale en landelijke kwesties een rol, maar er zijn ook regionale problemen die de brede welvaart in de provincie op de lange termijn beïnvloeden. Bijvoorbeeld de toekomst van de gaswinning en bijbehorende versterkingsoperatie, de verduurzaming van de woningvoorraad en de aanpak van (energie)armoede.”

“Uit de Regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS blijkt dat de brede welvaart onder druk staat in Groningen. Onze provincie behoort tot de laagst scorende provincies op meerdere bredewelvaartsaspecten. Vooral op het gebied van economie, werkgelegenheid, gezondheid en de samenleving. Bij veel van deze indicatoren is er sprake van een langdurige trend. Dat beeld bevestigen we in onze monitor, maar we brengen ook nuancering aan door de ervaringen van inwoners mee te nemen. Groningers geven aan dat ze zich gezond voelen en ze zijn tevreden met de leefbaarheid, woonomgeving en hun woning. Bovendien ervaren Groningers een gevoel van verbondenheid en veiligheid in de regio. Maar de Groninger panelleden geven ook aan dat er verbeterpunten zijn om de leefbaarheid in de toekomst te waarborgen, zoals het bouwen van nieuwe woningen en het bevorderen van de kwaliteit van de sociale cohesie en voorzieningen in de regio. Het Groninger Panel geeft inzicht in de kwesties die er écht toe doen voor Groningers. Een aantal van die kwesties is zeer specifiek voor de regio, zoals de gaswinning en de hersteloperaties van de aardbevingsschade.

Bron: Brede welvaart monitor 2022 Groningen

Naast de conclusies uit de monitor valt op dat de hoeveelheid natuur- en bosgebieden significant lager ligt dan het Nederlands gemiddelde. Een kanttekening die hierbij moet worden gemaakt is dat de Waddenzee hierbij buiten beschouwing is gelaten. Ook het gemiddelde vermogen ligt lager, daar staat tegenover dat de gemiddelde schuld per huishouden ook lager ligt (en daarmee positiever scoort). Daarnaast is de afstand tot voorzieningen de afgelopen jaren afgenomen en is het gemiddelde opleidingsniveau is iets toegenomen.

Groningen is een provincie die goed scoort op leefbaarheid, met veel plekken waar het fijn wonen is. De materiele welvaart en werkgelegenheid staat er echter onder druk, evenals de gezondheid van een deel van de mensen. Wat betreft de samenleving zijn er twee kanten; een waarbij mensen zich verbonden en veilig voelen en een andere waarbij het vertrouwen in instituties is afgenomen.

Figuur 7.2 Score van Brede welvaart indicatoren provincie t.o.v. Nederland (Bron: CBS, bewerking BCI)

7.3. Economische structuur

De sector landbouw, bosbouw en visserij omvat ongeveer 2,6% van het totaal aantal arbeidsjaren en 1,9% van de totale toegevoegde waarde in de provincie. De agrofood sector omvat echter een bredere keten; 'van boer tot bord' (voedingsmiddelenindustrie, groothandel en onderzoek). Deze bredere agrofood-keten is ruim twee keer zo groot.

Industrie, handel en gezondheid- en welzijnszorg zijn de drie meest omvangrijke sectoren, met gezamenlijk circa 40% van de banen en circa 35% van de toegevoegde waarde in de provincie. Binnen met name de handel, en in mindere mate de industrie, is in de Groningse regio's sprake van een sterke vertegenwoordiging van de bredere agrofood-keten.

Met de blik op de (door)ontwikkeling van kansrijke bestaande economische activiteiten en toekomstige nieuwe economische activiteiten, komen in verschillende regionaal economische analyses en -visies zes kansrijke sectoren naar voren:

- **Waterstofindustrie**

Door de energietransitie ontstaan kansen voor toekomstbestendige bedrijvigheid in de duurzame energieopwekking en -opslag en de waterstofindustrie. Als provincie willen wij ook graag koploper zijn als het gaat om de energietransitie. Hiermee wordt aangesloten bij de landelijke vraag naar ruimte voor de energietransitie. Door vroegtijdig en grootschalig hierop in te zetten kunnen bedrijven (inter)nationaal voorop lopen in nieuwe toepassingen van duurzame energie.

- **Biobased (bouwen)**

De overgang naar een circulaire economie vraagt om meer lokale productie, korte ketens en het sluiten van kringlopen. Met veel kansen voor de productie van biobased grondstoffen liggen er kansen als toeleverancier en mogelijk ook het verwerken van biobased producten, bijvoorbeeld voor de bouw. Mogelijk in combinatie met (prefab) modulaire bouwmaterialen.

- **Agrofood**

De aanwezige landbouwproductie maakt dat er een sterke agrofood sector in de regionale economie is geworteld. Hier bieden de transities ook nieuwe kansen in plantaardige voeding en bijvoorbeeld de productie en verwerking van alternatieve eiwitten.

- **Innovatieve maakbedrijven**

Verspreid over de Groningse regio's komen diverse innovatieve maakbedrijven voor die zich richten op machinebouw, de ontwikkeling van nieuwe materialen en technologieën om transities te versnellen en de maritieme sector. De verschillende transities en de steeds verder gaande digitalisering en automatisering bieden nieuwe kansen voor deze sector.

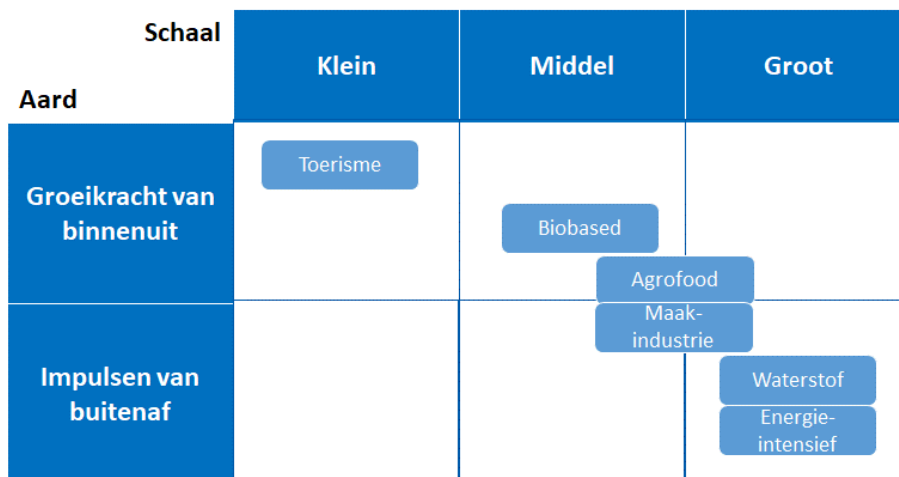
- **Toerisme en recreatie**

De kwaliteit van de diverse dorpen, het landschap en de natuur bieden goede kansen voor toerisme en recreatie. De toeristische sector wordt door diverse gemeenten in de Groningse regio's beschouwd als een groeiende bedrijfstak, waarvoor inspanningen worden geleverd om deze sector te versterken. De voorzieningen en evenementen zorgen niet alleen voor banen, maar zorgen ook voor een positieve beleving door inwoners van de regio en bieden ook vrijetijdsmogelijkheden.

- **Energie-intensieve bedrijvigheid**

In de diverse Groningse regio's wordt op grote schaal duurzame energie opgewekt via wind en zonneparken. Dat biedt ook in de komende jaren kansen om energie-intensieve bedrijvigheid aan te trekken, waarbij de vraag is voor welke activiteiten dat benut gaat worden (datacenters, procesindustrie, verduurzaming agrofood, etc.).

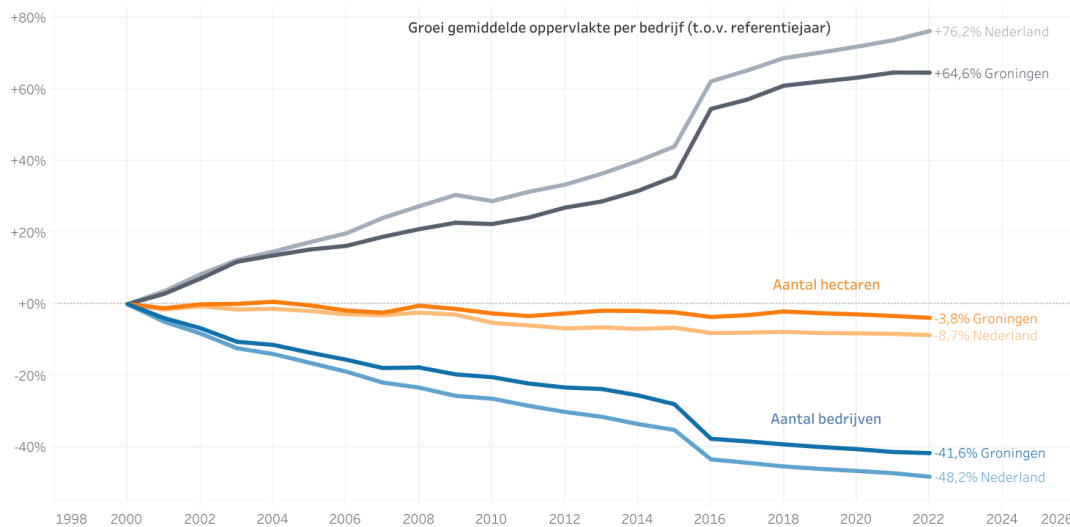
Er liggen dus diverse kansen voor een omslag naar een nieuwe economie. Dit vraagt om een sterke propositie op belangrijke vestigingsfactoren, bijvoorbeeld goede ruimtelijke mogelijkheden, passende arbeidsmarkt, robuuste verbindingen en een positief investeringsklimaat. Het is van belang dat naar deze nieuwe economische mogelijkheden met verschillende optieken wordt gekeken. Gaat het om kleinschalige of grootschalige activiteiten en gaat het om groei van binnenuit de regio's of zal de impuls moeten komen van investeringen van elders. In onderstaande figuur zijn enkele denkrichtingen aangegeven.

Figuur 7.3 Kansen in de nieuwe economie (Bron: BCI, 2023)

7.4. Landbouw­perspectieven op hoofdlijnen

In Nederland en Groningen is al lange tijd sprake van een krimp­end aantal agrarische bedrijven met relatief stabiele dieren­aantallen en arealen. Dit betekent dat sprake is van door­gaande schaal­vergroting, waarbij productiemiddelen van stop­pers (grond en productierechten) worden over­genomen door blijvers. Naar de toekomst toe wordt verwacht dat deze ontwikkeling zich versterkt doorzet en dat een substantieel aantal bedrijven zal stoppen, omdat er on­voldoende bedrijfsopvolging is, vanwege uitkoop en boeren die worden opgekocht door collega's. Door extra ruimte voor natuur, water en andere functies zal ook het productievolume van de landbouw in Groningen afnemen.

Figuur 7.4 Ontwik­keling van het aantal bedrijven en hectaren in de landbouw­sector (Bron: Landbouw­monitor, destaatvangroningen.nl)

De transitie van het landelijk gebied zet het ver­dienvermogen van de landbouw onder druk. Dit als gevolg van onder andere extensivering van boeren­bedrijven. Het ver­dienvermogen van de agro­food­keten is gekoppeld aan het productie- en ver­dienvermogen van de primaire landbouw. Denk aan de voedings­mid­delen­industrie, loonwerkers, landbouw­mecha­nisatie­bedrijven en transport­bedrijven die economische relaties onderhouden met landbouw­bedrijven. Krimp van de primaire sector vertaalt zich daarom ook in krimp van de keten­partijen. Er zijn geen kwantitatieve doorre­keningen van het effect op het ver­dienvermogen van de provincie Groningen. Uit analyses van Wageningen University & Research (WUR) volgt wel dat het ver­dienvermogen en de werkgelegenheid in die aanpalende sectoren onder druk komen te staan.

Naast de krimp als gevolg van de transitie-opgaven leiden ook andere beleidskeuzes tot vermindering van het verdienvermogen in de primaire sector. Voor de akkerbouw wijzen berekeningen op een teruggang van inkomen als gevolg van verplichte inzet van bufferstroken, verruiming van het bouwplan met meer rustgewassen en mindering van de GLB-premies. In de melkveehouderij gaat het bijvoorbeeld om het afschaffen van derogatie.

Naast deze economische tegenwind zijn er ook kansen om het verdienvermogen te ontwikkelen. Op hoofdlijnen zijn grofweg twee perspectieven bepalend:

- **Perspectief 1: Moderne kringlooplandbouw**
Focus op moderne kringlooplandbouw, waarbij boeren investeren in het opkopen van meer grond, waardoor het aantal boeren af zal nemen, en investeren in meer technologie om met name emissies te verminderen en de stoffenbalans in evenwicht te brengen. Productie vindt op grote schaal plaats, veelal voor de nationale en Europese markt.
- **Perspectief 2: Natuurinclusieve landbouw**
Focus op natuurinclusieve landbouw, waarbij het noodzaak is dat een nieuw verdienmodel wordt gecreëerd die deze vorm duurzaam financieel-economisch ondersteunt. Boeren verdienen een deel van hun inkomen via onder meer maatschappelijke diensten (natuurbeheer, zorg) en zij zullen hun producten (met identiteit) zelf verkopen of in regionale ketens aanbieden. Productie vindt op kleinere schaal plaats, veelal voor de regionale en nationale markt.

Gezien de druk op de agrofood sector, is het voor de langere termijn van belang om breder te kijken dan alleen de landbouw perspectieven en de agrofood sector als economische drager van het landelijk gebied. Om het platteland vitaal te houden zal de blik ook naar nieuwe economische sectoren moeten. Hier zullen aanvullende mogelijkheden gevonden moeten worden om nieuwe economische impulsen te geven aan het landelijk gebied.

7.5. Sociaaleconomische impact

Voor de transitie van het landelijk gebied wordt onderscheid gemaakt in drie typen landelijk gebied (zie figuur 2.2, in hoofdstuk 2).

- **Voedselproductiegebied**
Perspectief 1: moderne kringlooplandbouw, zal hier het meeste aan de orde zijn. De sociaaleconomische impact van de transitie-opgave zal in dit gebiedstype relatief het minst impactvol zijn.
- **Gebied met nieuw perspectief**
Het perspectief van de landbouw staat hier (nu al) het meeste onder druk. Dit maakt dat de sociaaleconomische impact van de transitie-opgave hier het grootste zal zijn. Hier ligt dan ook een forse opgave voor het ontwikkelen van nieuw economisch perspectief.
- **Gemengd landbouwgebied**
Perspectief 2: natuurinclusieve landbouw, zal hier het meest aan de orde zijn, maar in subgebieden is er ook ruimte voor moderne kringlooplandbouw. De sociaaleconomische impact van de transitie-opgave zal in dit gebiedstype tot grote veranderingen leiden, met relatief een flink aandeel voor transitie in de landbouw, maar ook een opgave voor het vinden van financieringsvormen voor die nieuwe economische perspectieven.

7.6. Aanbevelingen voor vervolgproces

De noodzakelijke verbetering van het milieu met de transitie van het landelijk gebied, leidt er direct toe dat de materiële welvaart onder druk komt te staan. En als gevolg daarvan kunnen indirect ook veranderingen verwacht worden in andere brede welvaart dimensies, zoals op arbeidsparticipatie, beschikbaarheid van voorzieningen, sociale samenhang en risico's op ondermijnende criminaliteit.

In het vervolgproces verdient het daarom aanbeveling om vanuit een brede sociaaleconomische blik de transitie van het landelijk gebied beter in kaart te brengen en te duiden. Waarbij op gestructureerde wijze naar een compleet beeld wordt gewerkt, op een wijze die recht doet aan de diversiteit van gevolgen in het landelijk gebied. Hiervoor kan gebruikgemaakt worden van een sociaaleconomisch analysekader

dat ondersteunt bij het structureren van gesprekken in de deelgebieden, zodat er oog blijft voor ieders belang. Ook nationaal wordt, door de WUR in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, gewerkt aan een methode hiervoor.

In dit vervolgproces wordt ingezet op een brede maatschappelijke betrokkenheid vanuit de landbouw en andere kansrijke economische sectoren en vanuit de dorpen en wijken. Dat begint bij de landbouwsector, welke kansen er zijn voor innovatie en welke perspectieven moderne kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw bieden.

De transitie van het landelijk gebied zal in ieder geval ook een behoorlijke negatieve impact hebben op de landbouwsector en de agrofood-keten. Daarom moet het perspectief van de genoemde innovatie, kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw helder worden. Het landelijke Landbouwakkoord zal hierin een belangrijke rol moeten spelen en zelfs bepalend zijn. Met een nieuw perspectief op de landbouw kan vervolgens een tweede ronde worden ingegaan in de gebiedsprocessen om helder te krijgen welke kansen er liggen voor nieuwe economische dragers van het landelijk gebied.

8. Financiële impact (kosten en risico's)

8.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan de financiële aspecten van dit stand-van-zaken document. In paragraaf 8.2 wordt ingegaan op de indicatieve kostenraming die bij het opstellen van dit plan is gemaakt. In paragraaf 8.3 wordt ingegaan op de relatie tussen de TLG en andere programma's. In paragraaf 8.4 gaan wij in op de uitvoering van de eerste maatregelenpakketten.

8.2. Indicatieve kostenraming stand-van-zaken document

Zoals in hoofdstuk 1 en 5 is beschreven worden in dit stadium nog geen maatregelen uitgewerkt, dit zal later in de gebiedsprocessen gebeuren. Tegelijkertijd is wel een beeld nodig van de kosten. Om dat beeld te verkrijgen is een eerste en indicatieve kostenraming gemaakt. Bij het opstellen van deze kostenraming zijn wij uitgegaan van mogelijke oplossingsrichtingen (keuzes worden in dit document nog niet gemaakt). Dit gaat bijvoorbeeld over gebiedsinrichting, maar zeker ook over het stimuleren van technische oplossingen en innovaties. Wij hebben aannames gedaan en ervaringscijfers gebruikt die gebaseerd zijn op projecten in het landelijk gebied. Wij benadrukken hier nogmaals dat de gebiedsprocessen leidend zijn, ook voor de financiën. In de gebiedsprocessen kunnen uitwerkingen van de oplossingsrichtingen naar voren komen die meer geld kosten dan waar nu rekening mee is gehouden. Wij maken daarom het voorbehoud dat ophoging van de bedragen uit dit document mogelijk moet zijn om tegemoet te komen aan reële wensen vanuit de gebiedsprocessen.

Werkwijze indicatieve kostenramingen

In de indicatieve kostenramingen zijn de volgende kostensoorten opgenomen

- Grondwaarde: hier is gekeken naar de waarde in het economisch verkeer en de impact hierop (waardevermindering);
- Inrichting: er is gebruikgemaakt van de Normkosten van Dienst Landelijk Gebied
- Beheerkosten: afgeleid van normen van BIJ12. Gelet op de (gewenste) tijdsduur van beheercontracten wordt uitgegaan van een beheerperiode van 12 jaar.

Normkosten

Voor de meeste uitwerkingen zijn normbedragen of ervaringscijfers beschikbaar. Voor enkele uitwerkingen is dit niet het geval, hiervoor is de kostenraming gebaseerd op ervaringen van deskundigen. Het aandeel van deze laatstgenoemde categorie in het totaalbedrag is beperkt.

Inflatie

Er wordt gerekend met inflatie in de periode 2023 en de jaren daarna. Hiervoor hanteren we landelijke standaarden.

Proceskosten inrichting

Inrichting is het sluitstuk van een gebiedsproces. De proceskosten voor de inrichting maken onderdeel uit van de inrichtingskosten en bedragen 15% (ervaringscijfer).

Indicatie programmakosten provincie en betrokken gemeenten

Graag willen wij met het Rijk in overleg om dit onderdeel te laten zijn van de proceskosten en welke kosten dit werkelijk zijn.

Resultaat

In de volgende tabel is de indicatieve kostenraming weergegeven. De kosten zijn ingedeeld naar de thema's natuur, water en klimaat. Binnen die thema's zijn de verschillende opgaven genoemd. Alle genoemde bedragen zijn ex btw.

Thema	Opgave	Totaal afgerond
Natuur	Natuurherstel aangewezen doelen Natura 2000 (excl. stikstof en hydrologie)	€ 80.000.000
	Natuurkwaliteit regionale doelen Natura 2000 (incl. stikstof en hydrologie)	€ 150.000.000
	Biodiversiteitsherstel landbouw	€ 40.000.000
	Stikstofreductie aangewezen doelen Natura 2000 locatiespecifiek	€ 45.000.000
	Generieke ammoniakreductie 13%	€ 60.000.000
	Hydrologische condities op orde aangewezen doelen Natura 2000	€ 20.000.000
	Realisatie restopgave NNN	€ 110.000.000
	Nieuw bos en groen (met bijdrage aan klimaatopgave CO ₂ -opslag)	€ 80.000.000
	Groenblauwe dooradering	€ 445.000.000
Totaal Natuur		€ 1.030.000.000
Water	Zoetwatervoorraad / klimaataanpassing	€ 665.000.000
	Waterkwaliteit / KRW	€ 65.000.000
	Waterkwaliteit en -beschikbaarheid landbouw	€ 80.000.000
Totaal Water		€ 810.000.000
Klimaat	Veenopgave (klassieke veenweide en overig veen)	€ 860.000.000
	Broeikasgassen veehouderij en akkerbouw	€ 315.000.000
	Koolstofvastlegging landbouw	€ 60.000.000
	Monitoring	€ 15.000.000
Totaal Klimaat		€ 1.250.000.000
Eindtotaal		€ 3.090.000.000

Risico's en onzekerheden

Doordat de kostenraming gebaseerd is op voorlopige aannames over uitwerkingen van de oplossingsrichtingen zijn de onzekerheden groot. Er is een groot aantal variabelen dat invloed heeft op de kosten. In dit stadium is het niet mogelijk om een bandbreedte aan te geven. De kosten kunnen hoger uitvallen dan nu is geraamd. Wij zijn in overleg met het Rijk over de omgang met onzekerheden en financiële risico's.

8.3. NPLG-budget in relatie tot andere (programma)budgetten

De indicatieve kostenraming in dit document is sec gebaseerd op het realiseren van de NPLG doelstellingen. In de gebiedsprocessen en het toewerken naar een gebiedsplan kijken wij ook naar koppelkansen met andere opgaven en lopende programma's en daarvoor beschikbare budgetten.

8.4. Eerste maatregelenpakketten 1 en 2 (vanaf 2024)

We maken graag een vliegende start

Het Rijk nodigt ons uit om een snelle start te maken met de uitvoering om te komen tot een toekomstbestendig landelijk gebied. Hiervoor stelt het Rijk twee keer € 20 miljoen beschikbaar. In Groningen pakken wij dit aanbod graag aan omdat veel boeren en andere partners aan de slag willen. Onze visie op een snelle uitvoering is dat we moeten aansluiten bij bestaande regelingen, omdat het ontwerpen van een regeling of het maken van een plan vaak al snel een half jaar tot anderhalf jaar duurt. Daarom hebben we hieronder vier maatregelenpakketten bedacht waar wij snel mee aan de slag kunnen.

Innemen strategische grondposities en verplaatsing voor NPLG opgaven

Voor de realisatie van landelijke en provinciale doelen is het van belang te beschikken over een ruime voorraad ruilgronden en bedrijfslocaties om de transitie in het landelijk gebied mogelijk te maken. Voor bijvoorbeeld de realisatie van het Natuurnetwerk is ruiling van gronden op dit moment al een succesvol instrument voor de provincie Groningen. Het principe is eenvoudig, effectief en sluit goed aan bij de wensen van de agrarische ondernemers.

Voor een ondernemer die met zijn gronden in het natuurnetwerk ligt, gaan wij op zoek naar geschikte gronden buiten het natuurnetwerk, kopen deze aan en ruilen deze vervolgens met de gronden van de ondernemer die in het natuurnetwerk liggen. Soms wordt aanvullend de bedrijfslocatie verplaatst naar een bedrijfslocatie buiten het natuurnetwerk die in bezit is van de provincie of gaat de ondernemer zelf op zoek naar een geschikte locatie. De ondernemer kan daarbij gebruik maken van een door Europa goedgekeurde Groningse bedrijfsverplaatsingsregeling om de kosten van verhuizing en het aanpassen van technische installaties te kunnen dekken.

Het principe van ruiling en verplaatsing willen we de komende jaren gaan toepassen om op vrijwillige basis onze doelen voor het Nationaal Programma Landelijk Gebied te kunnen realiseren. Hiervoor zijn echter wel financiële middelen nodig. Op dit moment maken diverse agrarische ondernemers al de afweging of ze mee willen veranderen, het bedrijf verplaatsen naar een locatie met meer toekomstperspectief of dat dit een moment is om (gedeeltelijk) te stoppen. Deze partijen nemen contact hierover op met ons en onze uitvoeringsorganisatie Prolander. Bedrijven komen "once in a lifetime" op de grondmarkt beschikbaar en daarom moet snel gehandeld worden.

De provincie Groningen wil daarom in de periode tot 2027 meer strategische grondposities gaan innemen. Hiervoor is het belangrijk dat de afwaardering van grond (complexwaarde) en gebouwen wordt afdekt.

Hiervoor vragen wij middelen van het Rijk ter waarde van 20 miljoen om de kosten te kunnen dekken. Dit is als volgt opgebouwd:

Afwaardering gebouwen / complexwaarde grond / proceskosten	€ 15 miljoen
Bedrijfsverplaatsing	€ 5 miljoen

Innovatie / Monovergisting in Groningen

Vanuit de landelijke overheid zijn de emissiereductie doelstellingen vanuit de klimaatopgave uitgedrukt in methaan en ammoniak. Deze zijn samen beschreven en er is een vertaling gemaakt naar de provincie Groningen binnen de agrarische sector. Als provincie Groningen zijn wij daar inmiddels mee gestart via "Laaghangend Fruit". Daarvoor zijn ook middelen beschikbaar gesteld, maar minder dan wij nodig hebben. Een belangrijke oplossingsrichting voor ons is om reductie te realiseren door innovatie.. Zo zien wij ook mogelijkheden voor monovergisting. Monovergisting kan op diverse manieren worden uitgevoerd, namelijk individueel of in clusters van veebedrijven. Er is een bepaalde schaal noodzakelijk om een verdienmodel te realiseren. In beginsel is er een potentie om voor alle melkveehouders in Groningen 36 miljoen m³ methaan te reduceren uit rundveedrijfmest. Binnen de agrarische sector van Groningen hebben innovatieve maatregelen om emissiereductie doelstellingen te realiseren een groot draagvlak.

Momenteel zijn er ook andere belangrijke argumenten die met name binnen Groningen voor monovergisting pleiten. Ten eerste heeft het Rijk gesteld dat er meer groen gas geproduceerd dient te worden met een landelijke opgave (2 miljard m³). Deze opgave is vertaald naar de provincie Groningen en monovergisting kan hieraan substantieel bijdragen. Ten tweede hebben veel agrarische bedrijven te maken met aardbevingsschade aan lekke mestkelders. Binnen het aardbevingsdossier is nadrukkelijk gesteld dat hiervoor een oplossing gerealiseerd dient te worden. Zie hiervoor de brief van het kabinet "Nij Begun" als reactie op de enquêtecommissie aardbevingschade. Ten derde is door de afschaffing van de derogatie een probleem ontstaan voor de melkveehouderij, waarbij monovergisting een oplossing kan bieden. Ten vierde wil de Provincie Groningen een circulaire landbouw en monovergisting helpt hierbij met de realisatie van groene kunstmest. Veel stakeholders binnen de agrarische sector onderschrijven deze conclusies en zien de beschreven kansen en route tot implementatie. Een voortvarende aanpak en een versnellend karakter is passend. Kortom, er zijn diverse redenen en zeer goede argumenten om monovergisting te omarmen en voortvarend op te pakken. Dit zou uitstekend binnen de versnellingsopgave vanuit het Rijk passen. Gedacht wordt om een plan van aanpak te realiseren, een 1^e, of meerdere cluster(s) van bedrijven met monovergisting op te zetten en te realiseren. Hiermee wordt een eerste stap gezet in het substantieel reduceren van emissies en worden andere beschreven doelstellingen gerealiseerd.

Aanzet versnellingsopgave ANLb

Inzet is om via het bestaande instrument Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), extra middelen in te zetten. Voorstel is om over een periode van 12 jaar 30 miljoen euro in te zetten (ca 2,5 miljoen euro/jaar). De start is in 2024 (openstelling in 2de helft 2023, na de zomer). Het voordeel is dat met het ANLb een goedwerkende bestaande structuur wordt ingezet. Deze is staatssteunproof. De collectieven zijn bekend in de provincie en boeren kennen de structuur en de organisatie. In Groningen is er de afgelopen jaren constructief samengewerkt tussen provincie, collectieven en boeren om te werken aan de verschillende doelen van ANLb.

Het ANLb dient doelen rondom biodiversiteit (zoekgebieden open grasland, open akker), dooradering/landschap, klimaat en water en is dus breed inzetbaar. Met de middelen kunnen we de bestaande structuur van ANLb versterken en uitbreiden. Ook kan worden ingezet op een samenhang met het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), zodat meerdere doelen worden bediend. In overleg met de collectieven worden de maatregelen weggezet in gebieden waar effect kan worden bereikt, bijvoorbeeld ondersteunend aan gebiedsprocessen, of om zachtere buffers te realiseren tussen natuur en landbouw.

Het voorstel is om inzet te plegen op maatregelen, die ten dienste staan aan biodiversiteit, water, klimaat: Onder andere diverse water-, en klimaatpakketten, natuurvriendelijke oevers, kruidenrijke randen en percelen eventueel in samenhang met weidevogelbeheer en akkervogelpakketten in samenhang met bufferstroken, etc.

Hiermee ontstaat een verdere uitbouw van het ANLb. Dit zorgt op gebiedsniveau voor een samenhangend pakket aan maatregelen die ondersteunend zijn aan de verschillende doelen, biodiversiteit, klimaat, water. Maar daarnaast ook verbreding en verduurzaming op het agrarische bedrijf.

Maatregelen rondom Liefstingsbroek

Het natuurgebied Liefstingsbroek ligt ten westen van de provinciale weg N976 van Vlagtwedde naar Sellingen, ter hoogte van het buurtschap Weende. Het bos is eigendom van de Vereniging Natuurmonumenten en maakt deel uit van het Ruiten Aa gebied in Oost-Groningen. Het gebied kent een rijke geschiedenis. De oudste vermelding van “erve Liefsting” dateert al uit 1474.

Figuur 8.4. Ligging Liefstingsbroek met de begrenzing van het Natura 2000-gebied.

Ooit was het Liefstingsbroek twee keer zo groot en bestond het uit bos en hooilanden. Veel van het hooiland is langzaamaan dichtgegroeid met bos, maar het huidige blauwgrasland getuigt nog van het beheer als hooiland in het verleden. Het bos met zijn eiken, elzen en essen is al eeuwen oud. Het Liefstingsbroek is weliswaar klein maar herbergt desondanks een grote variatie aan bostypen en blauwgrasland. Het is dus van grote waarde voor Nederland én Europa. Daarom is behoud van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit het doel voor dit gebied. Het is belangrijk om achteruitgang van flora en fauna te stoppen.

Knelpunten

Een knelpunt is de verdroging die is opgetreden. Met name het blauwgrasland is afhankelijk van vochtige tot natte omstandigheden met basenrijke kwel. Maar ook de variatie van de bossen neemt sterk af wanneer de bodem verdroogt. Een ander knelpunt vormt de grote hoeveelheid stikstof die neerdaalt op het gebied, afkomstig uit bronnen in de directe omgeving plus de rest van Nederland. Maatregelen moeten zich vooral richten op het tegengaan van beïnvloeding door stikstof vanuit de omgeving. Stikstof en verdroging zorgen voor verzuring van de bodem en een verzuiging van sommige bosranden. Voor dit gebied is een natuurdoelanalyse⁵ opgesteld en deze is voorgelegd aan de Ecologische Autoriteit. De Autoriteit bevestigt in haar advies dat er sprake is van verslechtering van de natuurwaarden en dat er maatregelen noodzakelijk zijn om deze verslechtering te stoppen en verbetering in te zetten.

Voorgestelde maatregelen

Concrete stikstof reducerende maatregelen rondom Liefstingsbroek zijn in beeld. Deze maatregelen zijn begroot op € 15 miljoen.

De verdroging van het gebied zal moeten worden aangepakt door hydrologische maatregelen te nemen. Het gemodelleerde en doorgerekende pakket bestaat onder andere uit het verleggen/verwijderen van een waterschapsleiding, het dichten van omliggende sloten plus water vasthouden in en rond het gebied. Deze maatregelen zijn begroot op € 3,5 miljoen.

Deze maatregelen zullen tevens gevolgen hebben op particuliere (woon)-kavels grenzend aan het gebied aan de noordoostzijde. Hiervoor zal een compensatieplan moeten worden opgesteld. De raming van de kosten plus de uitvoering hiervoor is € 2,5 miljoen.

---

⁵ Natuurdoelanalyse Liefstingsbroek, provincie Groningen, januari 2023.
[Natuurdoelanalyse Liefstingsbroek.pdf \(provinciegroningen.nl\)](#)

DEEL IV: ORGANISATIE EN VERVOLGSTAPPEN

9. Organisatie van de uitvoering

9.1. Inleiding

De provincie Groningen werkt dit 'Stand-van-zaken document' (1.0 versie) uit tot een Gebiedsplan of Gebiedsprogramma 2.0. Dit gebiedsplan 2.0 zal het resultaat zijn van brede gebiedsprocessen die in de eerste helft van 2023 in de zeven deelgebieden zijn opgestart. Dat leidt tot zeven gebiedsplannen die samen met gebiedspartners in die gebieden zijn vormgegeven en vastgesteld. Daarna zal een vertaling plaatsvinden naar een concreet uitvoeringsprogramma, met daarin een beschrijving van onder andere uitvoeringsprojecten, subsidieregelingen / beleidsinstrumenten en de grondstrategie.

Hoe we deze uitvoeringsstrategie in de periode tot 2035 willen uitvoeren en inzetten beschrijven we in paragraaf 9.2 (uitvoeringsprojecten), 9.3 (subsidies) en 9.4 (grond). We sluiten het hoofdstuk af met hoe we de organisatie inrichten die zorgt voor de uitrol van de Transitie Landelijk Gebied Groningen (paragraaf 9.5).

9.2. Uitvoeringsstrategie uitvoeringsprojecten

Voor de uitvoering van de gebiedsplannen en het traject richting uitvoeringsprojecten geldt '*Samen maken we het beste inrichtingsplan*'. In het landelijk gebied heeft de provincie Groningen samen met Drenthe één uitvoeringsdienst: Prolander. Voor de huidige complexere opgaven werken we samen in gebieds- of adviescommissies, waarin de gebiedspartners zijn vertegenwoordigd. Hierbij is Gedeputeerde Staten (soms samen met een andere overheid, zoals bijvoorbeeld een waterschap) de opdrachtgever. In de gebiedscommissies werken we samen, zorgen we voor draagvlak en proberen we zoveel mogelijk doelen te koppelen en te zorgen voor synergie. Daarnaast werken we in werkgroepen aan deelonderwerpen, zoals grondverwerking, recreatie, inrichtingsplan etc. Mocht herinrichting/ruilverkaveling wenselijk zijn voor de gebiedsopgaven dan is het wettelijk instrumentarium, welke is vastgelegd in de WILG, inzetbaar. Over dit instrumentarium is veel kennis en ervaring beschikbaar bij zowel Prolander als de provincie.

Voor de eenvoudigere opgaven werken we met een projectopdracht en een projectorganisatie. Soms besteden we ook onderdelen uit aan andere partijen als de werkzaamheden grotendeels vallen binnen hun expertise, zoals een waterschap of een agrarisch collectief. Deze werkwijzen willen we ook inzetten voor het NPLG.

Vanaf 2024 zullen we in de gebieden met complexe opgaven samen met belanghebbenden voor elk gebied een gebiedsplan (op kavelniveau) maken voor het Provinciaal Programma Landelijk Gebied en de uitvoering ter hand nemen. Hoe willen we dit gaan doen?

- **Samen:** vanuit een provinciale opdracht/taak voor het gebied vragen we betrokkenen en belanghebbenden aan tafel. Dat gaat om vertegenwoordigers van landbouw, natuur, recreatie, waterschap, gemeente of dorpsgemeenschap. Zij vormen een gebiedscommissie onder leiding van een neutrale voorzitter. Daarin werken zij aan onderling vertrouwen en hebben respect voor elkaars standpunten. Ze worden ondersteund door Prolander (agenda, basisinformatie, voorstellen en planuitwerkingen, financiering, communicatie, aanbesteding, contractmanagement).
- **Maken:** een plan ontstaat niet vanzelf, dat moet gemaakt. Gewapend met een stift buigen we ons over kaarten van het gebied. Als commissie en met de streek. Ook nemen we de geschiedenis van het gebied serieus: wat is het verhaal van de plek? Samen schetsen in schetssessies, werkt veel beter dan praten over powerpoints en dikke nota's. Op kaart zie je de dilemma's ontstaan en verkennen we oplossingsrichtingen. Want het gaat om het gebied. Zo nodig fietsen we erheen.
- **Beste Plan:** dat van iedereen alle wensen volledig worden ingevuld, lukt bijna nooit. Door het proces wat we samen doorlopen, zien we de afweging van alle belangen en tegenstellingen daarbij. Zo ontstaat draagvlak voor wat maximaal haalbaar blijkt te zijn. Dat proces gaat niet snel, maar de (tijd)investering in het voortraject verdient zich terug bij de start van de uitvoering. Als we de streek ingaan, wordt het verhaal gedragen door de partijen in de commissie, die laten zien hoe de participatie werkt en hoe we het gesprek aangaan. Als we later in het proces een vergunning

aanvragen, ontmoeten we niet of nauwelijks bezwaren, ook als het om relatief ingrijpende zaken gaat.

Het beste plan is betaalbaar en uitvoerbaar. Naast financiering die hoort bij de NPLG opgaven, zoeken we ook medefinanciers en subsidies. En we toetsen onderweg al de planologische paragraaf en de technische realisatiekansen.

9.3. Uitvoeringsstrategie subsidies

Benutten bestaande subsidiekennis voor NPLG

Voor het verlenen van subsidies in het landelijk gebied wordt door de provincie Groningen op dit moment gebruik gemaakt van het provinciale subsidieteam, het samenwerkingsverband Noord Nederland (SNN) en Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO voor het Europese programma Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Hiermee is er veel kennis en kunde over het opzetten van subsidieregelingen en het verlenen van subsidies. Deze kennis zullen we ook gebruiken voor het NPLG.

9.4. Uitvoeringsstrategie Grond

Benutten kennis en capaciteit Prolander

Bij de gezamenlijke uitvoeringsdienst van de provincie Groningen en Drenthe voor het landelijk gebied, Prolander, is veel kennis aanwezig over regelgeving en zijn grondaankopers en strategische grondadviseurs werkzaam. Deze kennis en capaciteit zullen we ook gebruiken voor het NPLG.

Alert op kansen in de grondmarkt

Op het landelijk gebied komen veel zaken af die zullen zorgen voor veranderingen. In Groningen hebben we een traditie om samen met de partners in het landelijk gebied deze opgaven gezamenlijk aan te pakken. We proberen zo veel mogelijk de belangen van eenieder te bedienen. Hierbij is het van groot belang dat we de kansen op de grondmarkt kunnen benutten. Agrarische ondernemers maken de afweging of ze mee willen veranderen of dat dit een moment is om te stoppen. Voor sommigen betekent dit dat ze willen stoppen en ze nemen ook contact hierover op met ons en Prolander.

Werken met een strategische grondvoorraad

Wij verwachten dat een strategische voorraad gronden ook voor alle doelen een cruciale factor van betekenis kan spelen voor het op vrijwillige basis realiseren van het Groningse gebiedsplan en de transitie van het landelijk gebied. Dit om bijvoorbeeld verplaatsing en extensivering mogelijk te maken. Het innemen van een strategische grondpositie kunnen we in het kader van de transitie van het landelijk gebied voor twee doelen inzetten. Ten eerste voor vermindering van de stikstofdepositie in natuurgebieden en ten tweede voor het gebiedsproces als smeerolie. Voor het eerste doel is het Rijk primair verantwoordelijk en hiervoor ontwikkelt zij instrumentarium. Voor het gebiedsproces zijn provincies met name verantwoordelijk. Daarom hebben we besloten om ons te richten op het gebiedsproces en een strategische grondvoorraad die kan dienen als smeerolie voor een integraal gebiedsproces. Daarnaast kunnen strategische grondvoorraden ook in breder verband worden ingezet bij het realiseren van provinciale doelen anders dan die voor het landelijk gebied.

Continuïteit in proces

Het NPLG-traject vraagt om veel afstemming, zoekwerk, analyses en beslismomenten. Dat betekent het vormgeven van en uitvoeren van verschillende processen, bovenop de reguliere provinciale taken. Processen die veel geld kosten, maar ook veel goodwill zullen opleveren. Investeren daarin vanuit het NPLG is lonend, het gaat resultaten opleveren. Wij zien twee vormen van proceskosten bij de gebiedsprocessen.

1. Creëren draagvlak: overleg en afstemming in de gebiedscommissies

Het is essentieel, zeker bij de uitvoering van het NPLG, dat de uitvoeringsplannen worden gemaakt in **overleg met het gebied**. Dat betekent samen het proces doorlopen om te komen tot een plan. De afweging van alle belangen en tegenstellingen daarbij, gebeurt transparant, waardoor draagvlak ontstaat. Landbouw, natuur, provincie, waterschap, gemeente, bewoners komen aan tafel. Dat proces gaat niet snel, maar de (tijd)investering in het voortraject verdient zich terug bij de afronding van de plannen richting uitvoering. Als de streek wordt geïnformeerd,

wordt het verhaal gedragen door de partijen in de commissie. Als een vergunning wordt aangevraagd, ontmoeten we niet of nauwelijks bezwaren, ook als het om relatief ingrijpende zaken gaat. Want er is draagvlak.

2. Komen tot (plan)inhoud

Een effectief, uitvoerbaar en betaalbaar plan ontstaat niet vanzelf. Daar komt veel bij kijken.

Inhoudelijke informatie moet beschikbaar zijn of komen. Wensen en belangen vanuit gebied en beleid komen vanuit de commissie en de opdracht. Daarnaast vormt gebiedskennis van de natuur en de landbouw belangrijke basisinformatie. Maar vaak betekent het dat aanvullend onderzoek naar natuur, water, bodem en landbouwstructuur noodzakelijk is. Maar ook naar archeologie, bestemmingsplan, peilbesluiten etc. En als het planproces vordert, onderzoek naar de verwachte effecten op natuur en landbouw, landschap, milieu, beleving, of soms de te verwachten muggenoverlast.

Het moet uitvoerbaar zijn. Uitvoerbaar betekent bijvoorbeeld toetsen aan planologie (gemeente, provincie) en waterbeheer (waterschap). En een check op de technische realisatie: voorbereiding van bestekken voor de uitvoering. Deels doet Prolander dat zelf, deels zoeken we ondersteuning van adviesbureaus.

Betaalbaar betekent een overzicht van NPLG-doelen die worden bereikt en welke financiering daarvoor beschikbaar is, soms als aanvulling op wat vanuit NNN en KRW al beschikbaar is. Plus zoeken van medefinanciers en subsidies, onder andere vanuit de EU (inverdienen). De feitelijke proceskosten zullen per gebied verschillen. Tegelijkertijd bestaat al veel ervaring met dit type processen. Op basis daarvan wordt gewerkt met minimaal een percentage van 15% van de kosten die horen bij het 'feitelijke uitvoeringswerk', waarmee meestal het (detail)ontwerp, de besteksvorbereiding en het toezicht op de uitvoering kan worden gedekt.

9.5. Organisatie uitrol en uitvoering PPLG

In de huidige fase, het maken van het stand-van-zaken document, werken we met externe inhuur en een multiteam NPLG. Het streven is om begin 2024, wanneer de opgaven bekend en vertaald zijn in zeven gebiedsplannen, de werkzaamheden zo veel mogelijk te beleggen in de organisatie. Hierbij maken we gebruik van de bestaande organisatie. Daarnaast willen we waar dat mogelijk is, bestaande opgaven samenvoegen met nieuwe opgaven. Dit kan natuurlijk niet allemaal met de bestaande capaciteit. Vandaar dat we samen met de betrokken teams en onze uitvoeringsdienst Prolander een capaciteitsplan gaan uitwerken.

Inzet Prolander

Prolander is een gemeenschappelijke regeling van de provincies Groningen en Drenthe. Gezamenlijk stellen we jaarlijks de begroting vast. Daarnaast stellen we een prestatieovereenkomst met Prolander op waarin we de opdrachten en te leveren prestaties beschrijven evenals de beschikbare uren en middelen. Voor de uitvoering van het grondbeleid hebben we een Handelingskader Grond.

In een capaciteits-groeimodel aan de slag met NPLG

Gezien de verwachte omvang van de opgaven en de situatie op de arbeidsmarkt denken we aan een groeimodel. We willen vanaf het begin gelijk van start gaan maar verwachten niet gelijk op volle kracht aan de gang te kunnen. Echter het feit dat we al een uitvoeringsdienst hebben en verschillende organisaties die subsidieprogramma's voor ons kunnen verzorgen geeft ons vertrouwen in de toekomst.

9.6. Communicatie

Het vertrouwen in de overheid is niet groot, het proces en de materie zijn complex en de impact van de transitie is fors. Dit vraagt extra inzet van ons als provincie om open, transparant en toegankelijk te zijn. We willen een betrouwbare overheid zijn en vinden het belangrijk dat mensen zich gehoord en betrokken voelen. Daarom is het belangrijk dat we heldere taal spreken, de belanghebbenden tijdig informeren en betrekken bij de ontwikkelingen in het proces. En dat we oog hebben voor de situatie van bijvoorbeeld de agrariërs, dat we rekening houden met het kennisniveau van onze gesprekspartners en waar mogelijk aansluiten bij waar behoefte aan is.

De communicatie vindt plaats op verschillende momenten in het proces, in verschillende gremia, via verschillende media, maar ook veel via persoonlijk contact, het meest krachtige communicatiemiddel. Het gaat om maatwerk en het is belangrijk bij ieder al dan niet geplande communicatiemoment de afweging te maken of datgene wat we willen vertellen de juiste boodschap is voor dit moment, voor dit medium, voor deze doelgroep.

Provinciebreed

De taakverdeling is zo dat de provincie over de algemene, provinciebrede communicatie gaat, zoals de informatie via de provinciale website, het organiseren van webinars en inloopbijeenkomsten, de contacten met de pers en de digitale nieuwsbrief.

Gebiedsproces

De gebiedsregisseurs en verkenneren van de zeven deelgebieden zijn verantwoordelijk voor de communicatie rondom het proces in de gebieden. Het gaat hier om maatwerk en dit kan per gebied verschillen. Waar nodig en mogelijk worden zij hierbij geadviseerd en gefaciliteerd door de provincie. Dit geldt ook voor de uitvoering van de communicatie, zoals het beschikbaar stellen van informatie online, via een folder, of een advertentie voor een bijeenkomst.

Transitie Landelijk Gebied Groningen

BIJLAGEN 'Stand-van-zaken' document

BIJLAGEN

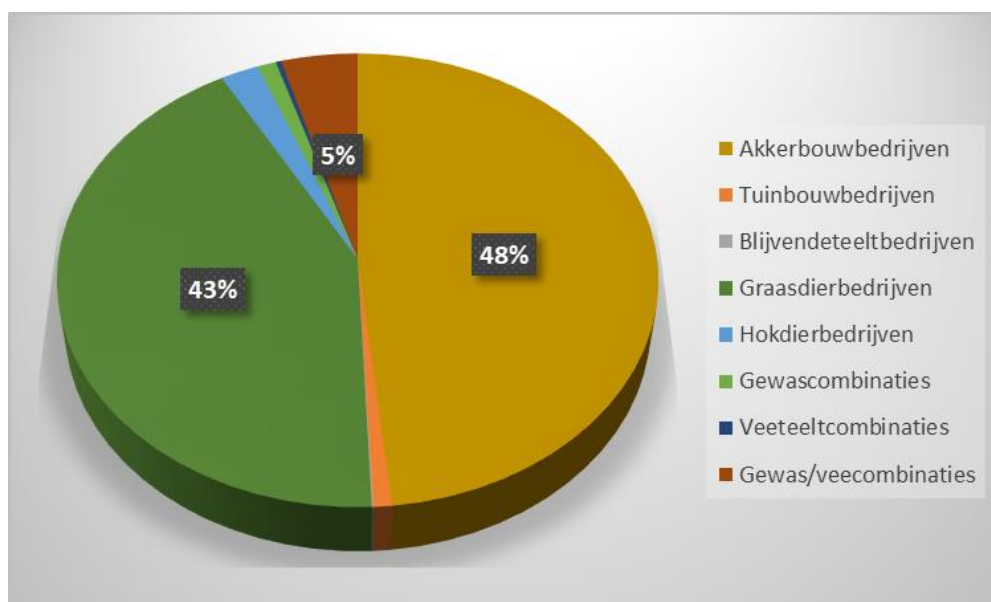
Bijlage 1: Groningen is en blijft een landbouwprovincie	79
Bijlage 2: Nadere toelichting KRW-opgave Groningen	82
Bijlage 3: Nadere toelichting Klimaatopgave Groningen	86
Bijlage 4: Kanskaart Bos en Hout Groningen	89
Bijlage 5: Vitaliteit landelijk gebied Groningen	90
Bijlage 6: Begrippenlijst	109
Colofon	113

Bijlage 1: Groningen is en blijft een landbouwprovincie

De landbouwsector is prominent aanwezig in het landelijke gebied van Groningen. Daarmee is Groningen een echte landbouwprovincie. Niet alleen vanuit haar economische toegevoegde waarde, maar ook vanuit de stempel die zij drukt op het landschappelijke karakter van dat landelijke gebied. De landbouw is een voor Groningen belangrijke en beeldbepalende sector, dat de komende jaren met (her)nieuw(d)e perspectieven aan de gang zal moeten gaan.

1. Landbouw hoofddrager van het landelijk gebied

Het landelijk gebied is één van de dragers van de identiteit van Groningen, met een mix van landbouw, verspreide dorpen, natuurgebieden, recreatie en een grote verscheidenheid aan landschappen. De landbouw heeft verreweg het grootste aandeel daarin. Meer dan 70% (circa 160.000 ha) van het landelijk gebied bestaat uit landbouwgrond. En die bestaat voor het grootste deel uit akkerbouw (48%) en uit ruimte voor graasdieren (43%), veelal melkveehouderijen. Circa 4% van de landbouwgrond wordt bewerkt door circa 170 biologische bedrijven.

Figuur B1-1: Grondgebruik agrarische bedrijven provincie Groningen (Bron: CBS, www.cbs.nl, geraadpleegd april 2023)

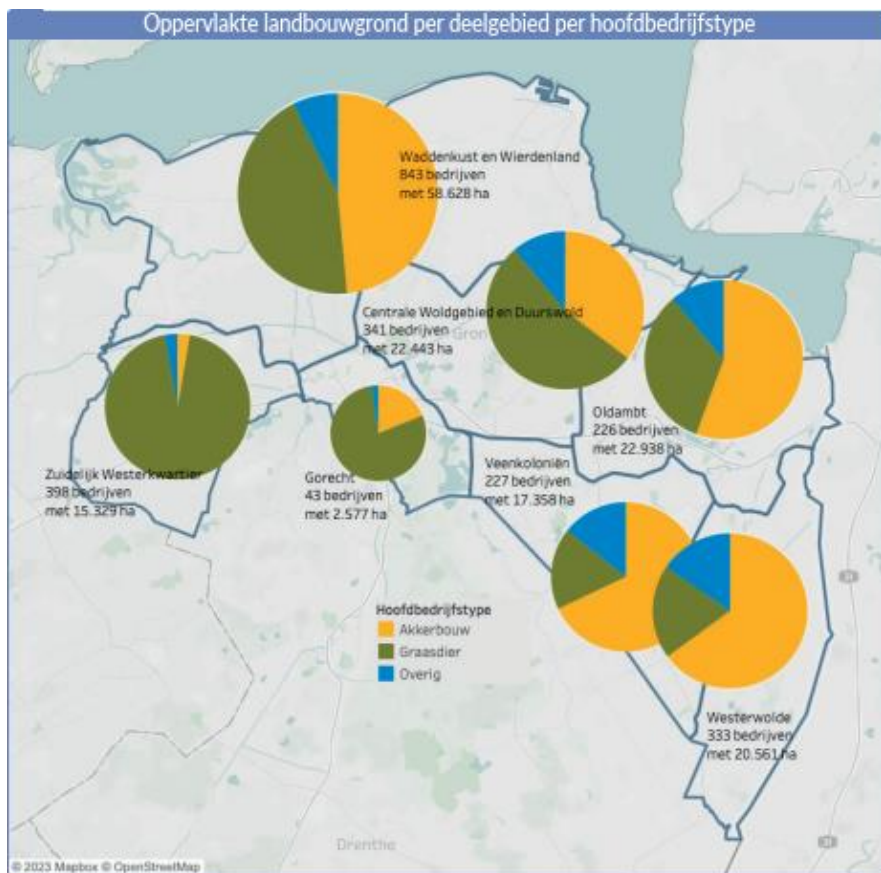
2. Type landbouw varieert per deelgebied

Groningen is landschappelijk ingedeeld in zeven onderscheidende deelgebieden die zowel in de op te stellen Omgevingsvisie en de processen rondom het NPLG worden gehanteerd. In figuur B2-2 is een verdeling van akkerbouw, melkveehouderij en overige landbouw per deelgebied weergegeven.

In tabel B2-1 wordt duidelijk dat de landbouw in die zeven deelgebieden vooral ook verschilt door onder andere de grondsoort en dat dit invloed heeft op de verschillende landschappelijke kenmerken per gebied.

In alle deelgebieden komen zowel akkerbouw als melkveehouderij voor. De melkveehouderij is echter het meest aanwezig in het Zuidelijk Westerkwartier, Gorecht, Centrale Woldgebied en Duurswold en het zuidelijk deel van de regio Waddenkust en Wierdenland.

De akkerbouw is het meest aanwezig in het noordelijk deel van de regio Waddenkust en Wierdenland, Oldambt, Veenkoloniën en Westerwolde.

Figuur B1-2. Oppervlakte landbouwgrond per deelgebied per hoofdbedrijfstype (Bron: Placemat, Welke kansen zie je om de doelen te vertalen naar een verdienmodel voor de landbouw in Groningen? Wat is daarvoor nodig (maatregelen/instrumenten)?)

Gebied	Kenmerken		
	Grondsoort	Landbouwtype (accent)	Unieke karakteristieken
Waddenkust en Wierdenland	Klei en zavel	<i>Waddenkust:</i> Akkerbouw, pootaardappelteelt <i>Wierdenland:</i> Akkerbouw en melkveehouderij	Wierden en dijken
Centrale Woldgebied en Duurswold	Klei (op) veen	Akkerbouw en melkveehouderij	Laagegelegen zeekleigebied. Duurswold is veenontginningsvlakte
Oldambt	Zware zeeklei	Akkerbouw, graanteelt	Grootschalig, openpolderlandschap, dijken, Oldambtsterboerderijen
Westerwolde	Zand – dalgrond	Akkerbouw	Kleinschalig, besloten esdorp-landschap
Veenkoloniën	Zand – dalgrond	Akkerbouw, aardappelteelt	Wijken en kanalen, lintbebouwing, openheid
Gorecht	Zandgrond	Melkveehouderij	Onderdeel Hondsrug – kleinschalig landschap met esdorpen, villa's en buitenplaatsen, met bos en grasland
Zuidelijk Westerkwartier	Zand, veen, klei	Melkveehouderij	Coulistlandschap

Tabel B1-1: Landbouwtypen per deelgebied en bijbehorende landschappelijke uitstraling (Bron: Landbouwupdate, Een notitie over ontwikkelingsrichtingen en perspectieven voor de landbouw in Groningen (conceptversie 2022-2212))

3. Economische betekenis landbouwsector in Groningen

In 2022 waren er in totaal 2.459 agrarische (familie)bedrijven in Groningen.⁶De voornaamste teelten en producten van deze bedrijven waren aardappelen (zetmeel en pootgoed), graan (veevoer en mout), suikerbieten (suiker), maïs en gras (melk). De economische omvang van de landbouwbedrijven in de provincie Groningen uitgedrukt in Standaard Opbrengst bedraagt in 2022 in totaal circa €950 miljoen. Circa 80% hiervan komt van de melkveehouderij en akkerbouw².

Het merendeel van de Groningse landbouwproducten wordt verwerkt en verder tot waarde gebracht door bedrijven als Avebe, Cosun, Agrifirm, Friesland Campina, HZPC, Dun Agro, Agrico en Holland Malt. Deze en andere bedrijven zijn vanwege hun rol in verwerking, toelevering en distributie wezenlijk onderdeel van de totale agroketen en daardoor zeer nauw verbonden met boeren in Groningen, maar ook in Friesland en Drenthe.

De totale omzet van het agrocluster in Groningen, Friesland en Drenthe was in 2020 in totaal 5,3 miljard euro. De toegevoegde waarde van het totale agrocluster in Groningen is 5%⁷. Het totale agrocluster zorgt voor veel werkgelegenheid. Bijna 70.000 mensen zijn werkzaam in het agrocluster van de drie noordelijke provincies⁸.

---

⁶ Bron: CBS, www.cbs.nl, website geraadpleegd april 2023. Dit betreft overwegend melkveebedrijven (45%) en akkerbouwbedrijven (44%).

⁷ Bron: De Noord-Nederlandse agrosector en agrocluster in beeld, editie 2022 [PowerPoint-presentatie \(wur.nl\)](#)

⁸ Bron: Landbouwupdate, Een notitie over ontwikkelingsrichtingen en perspectieven voor de landbouw in Groningen (conceptversie 2022-2212)

Bijlage 2: Nadere toelichting KRW-opgave Groningen

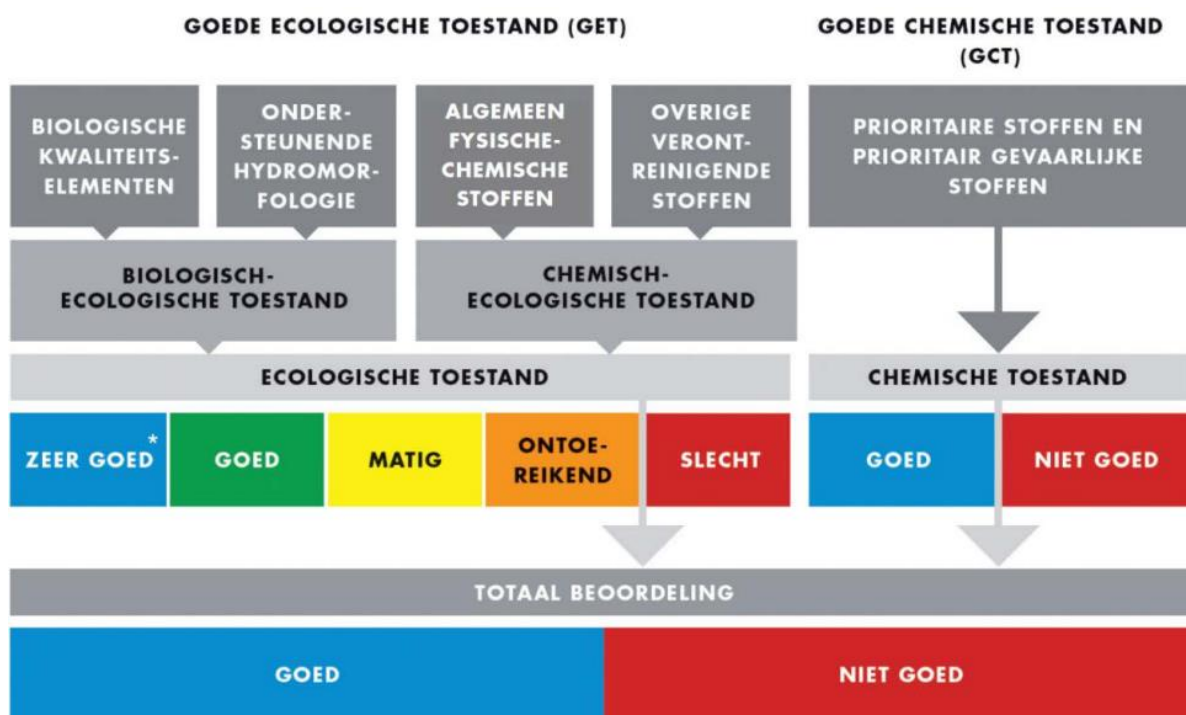
1. Waterkwaliteit

1.1 Kaderrichtlijn Water (KRW)

Het NPLG heeft betrekking op enkele landbouwgerelateerde onderdelen van de KRW, namelijk nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen/biociden, en op de grondwaterkwantiteit. Met name voor nutriënten, sommige metalen en veel gewasbeschermingsmiddelen/biociden is er een directe relatie met het landbouwkundig gebruik. Dit landbouwkundig gebruik (gebruik van mest, diergeneesmiddelen en gewasbeschermingsmiddelen) is geregeld in landelijke wet- en regelgeving. Het aanpassen van deze landelijke regels is een bevoegdheid van het Rijk.

Het Rijk vraagt de provincies om in de PPLG-gebiedsplannen in te gaan op de landbouwgerelateerde nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewater, en het bereiken van de KRW-doelen daarvoor in 2027. Daarnaast vraagt het Rijk in te gaan op de grondwaterkwantiteit en het bereiken van de KRW-doelen daarvoor in 2027.

In het onderstaande schema is de werking van de KRW voor waterkwaliteit weergegeven. Onder de tabel is uitgelegd hoe nutriënten, metalen en gewasbeschermingsmiddelen een rol spelen in de KRW.

*Zeer goed kan alleen voorkomen in natuurlijke wateren

Nutriënten

De stoffen fosfor (P) en stikstof (N) vallen onder de (Goede) Ecologische Toestand (GET), in het blok "algemeen fysisch-chemische stoffen". De categorie N bevat óók de stof ammonium (NH4+). Ammonium is een nutriënt, maar kan daarnaast ook toxisch zijn voor vissen en kan bijdragen aan afname van het zuurstofgehalte. Om die redenen is er voor ammonium een apart doel.

Gewasbeschermingsmiddelen (gbm's)

In het water kunnen gewasbeschermingsmiddelen op drie manieren zijn genormeerd in de KRW:

- Toegelaten gbm's die onder Goede Chemische Toestand (GCT) vallen; deze zijn er niet meer (stoffen zijn of worden verboden).
- Toegelaten gbm's die niet onder de GCT vallen, maar wel in het blok "Overige verontreinigende stoffen" in GET; voor deze stoffen geldt een norm. Daarnaast kunnen deze gbm's ook negatieve effecten hebben op de "Biologische kwaliteitselementen" van het waterlichaam.
- Niet gereguleerde gbm's: Ook deze gbm's kunnen negatieve effecten hebben op de "Biologische kwaliteitselementen" van het waterlichaam. Ditzelfde geldt voor andere (landbouwgerelateerde) stoffen zoals diergeneesmiddelen en biociden.

Metalen

Koper (Cu) is gerelateerd aan varkensmest. Deze stof komt in factsheets Hunze en Aa's en Noorderzijlvest niet voor. In factsheets worden de metalen arseen, boor, kobalt, seleen, uranium en zilver genoemd. Van deze stoffen zijn kobalt en seleen ook landbouwgerelateerd. Deze stoffen worden toegevoegd bij de bemesting van grasland.

Er wordt door Rijk, provincies en waterschappen al jarenlang gewerkt aan het behalen van de KRW-doelen per 2027. Voor de periode 2022-2027 zijn door de waterbeheerders maatregelen geprogrammeerd. Deze maatregelen zijn opgenomen in de 3^e Stroomgebiedbeheerplannen (3^e SGBP). Het Rijk heeft in het 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn (NAP) bronmaatregelen opgenomen met als doel de waterkwaliteit te verbeteren. Voor het landelijk gebied betreft dit met name maatregelen gericht op de landbouw.

1.2 Concentraties nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en metalen

Nutriënten

Het Rijk heeft in het document "Addendum bij het 7^e Nitraatactieprogramma" voor de verschillende regio's in Nederland de opgave voor stikstof en fosfaat in het oppervlaktewater en nitraat in het grondwater weergegeven. Hierbij is nog geen rekening gehouden met de uitvoering van de maatregelen uit het 7^e NAP en uit het 3^e SGBP. Voor Noord-Nederland is de situatie voor N en P relatief gunstig ten opzichte van andere delen van Nederland. Er zijn in Noord-Nederland nog beperkte opgaven voor P en N in oppervlaktewater en nitraat in het grondwater (zie onderstaande tabel). Hiervoor worden maatregelen uit het 7^e NAP en uit het 3^e SGBP ingezet.

	Zandgebieden noord	Noordelijk zeekleigebied
P oppervlaktewater	Beperkte opgave	Beperkte opgave
N oppervlaktewater	Geen opgave	Geen opgave
Nitraat in grondwater	Beperkte opgave	Geen opgave

Tabel B4-1: Opgaven noordelijk zandgebied en kleigebied volgens 7^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn

(NB het Groningse veengebied wordt in dit document niet apart onderscheiden, dit valt dus ofwel onder zand ofwel onder klei)

Per oppervlaktewaterlichaam is in de KRW-factsheets weergegeven of voor de landbouwgerelateerde stoffen P, N en NH₄⁺ KRW-doelbereik in 2027 wordt verwacht. In onderstaande tabel B4-2 is de inhoud van de factsheets samengevat weergegeven. Uit de factsheets blijkt dat voor enkele waterlichamen van het noordelijke kleilandschap doelbereik voor P "onzeker" is en dat voor de waterlichamen Schildmeer en Hondshalstermeer doelbereik voor N "onzeker" is. Voor alle andere waterlichamen geldt dat doelbereik voor P en N "redelijk zeker" of "vrijwel zeker" is. Voorts blijkt uit de factsheets dat voor alle waterlichamen van Hunze en Aa's en Noorderzijlvest is doelbereik voor ammonium "onzeker" is.

Stof	KRW-Factsheets Hunze en Aa's	KRW-Factsheets Noorderzijlvest	KRW-factsheet Wetterskip Fryslan
Fosfor (P) totaal	Noord-Willemskanaal "redelijk zeker"	Damsterdiep-Nieuwediep, Boterdiep-Winsumerdiep, Kanalen DG hellend-gestuwd (in Groningen is dit de Jonkersvaart), Maren DG Fivelingo, Maren DG Reitdiep, NO Kustpolders "onzeker"	Lauwers "vrijwel zeker"
		Reitdiep-Kommerzyl, Dwarsdiepgebied, Lauwersmeer, Leekstermeer "redelijk zeker"	
	Alle overige waterlichamen "vrijwel zeker"	Alle overige waterlichamen "vrijwel zeker"	
Stikstof (N) totaal	Hondshalstermeer en Schildmeer "onzeker"	Leekstermeer "redelijk zeker"	Lauwers: "vrijwel zeker"
	Alle overige waterlichamen "vrijwel zeker"	Alle overige waterlichamen "vrijwel zeker"	
Ammonium (NH ₄ ⁺)	Alle overige waterlichamen "onzeker"	Alle overige waterlichamen "onzeker"	Lauwers: ammonium niet genoemd

Tabel B4-2: Doelbereik in 2027 volgens KRW-factsheets voor P en N in oppervlaktewater

Gewasbeschermingsmiddelen en metalen

Ten aanzien van de gewasbeschermingsmiddelen vanuit de landbouw geldt dat hier voor 2027 een beperkte KRW-opgave ligt in het deelgebied Oldambt (voor de stof demethenamide-P). Weliswaar worden in alle oppervlaktewateren normoverschrijdingen voor gbm's gemeten, maar deze blijven meestal nog wel binnen de KRW-eisen voor 2027. Op langere termijn is hier wel verbetering in nodig.

Een landbouwgerelateerde probleemstof die ook in alle deelgebieden behalve Westerwolde in het oppervlaktewater wordt aangetroffen in te hoge concentraties is ammonium. In alle deelgebieden is voor diverse metalen, met name kobalt en seleen, een KRW-opgave voor 2027. Dit is deels ook landbouwgerelateerd.

1.3 Inrichting van het oppervlaktewater

In het SGBP zijn maatregelen opgenomen voor de inrichting van oppervlaktewaterlichamen. Het gaat dan bijvoorbeeld om aanpassing van de oevers, aanleggen van begeleidende beplanting en ruimte voor meandering. De in de SGBP opgenomen maatregelen voor de periode 2021-2027 maken integraal deel uit van de NPLG-opgave per gebied. De maatregelen zijn al geprogrammeerd, maar het NPLG kan zorgen voor versnelling en meekoppeling met andere doelen dan waterkwaliteit (zoals natuurdoelen).

2. Grootschalig herstel beekdalen

Het Rijk (bron: Handreiking NPLG, 17 maart 2023, bijlage 5) ziet grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden als een belangrijke maatregel voor het terugdringen van nutriënten in het oppervlaktewater. Met bufferstroken van 100 tot 250 meter moet de belasting met nutriënten tot onder het kritische niveau worden teruggebracht. De breedte van de zone die nodig is hangt af van veel verschillende factoren. Exacte omvang, inrichting en gebruik krijgen vorm in de NPLG-gebiedsprogramma's.

In de provincie Groningen ligt het beekstelsel van de Ruiten Aa op zandgrond. Dit beekstelsel werd vroeger gevoed door omliggende hoogveengebieden. Door het afgraven van het hoogveen is deze bron weggevallen, het beekstelsel wordt nu deels gevoed door aangevoerd IJsselmeerwater. Het beekstelsel van de Ruiten Aa ligt ingebed in het NNN-gebied Westerwolde. Drie bovenlopen van de Ruiten Aa liggen buiten dit NNN-gebied: het Pagediep, de Mussel Aa en de bovenloop van de Ruiten Aa. Deze bovenlopen liggen in landbouwgebied. Het water in de drie genoemde bovenlopen beïnvloedt de natuurkwaliteit in het benedenstrooms gelegen NNN-gebied.

3. Grondwaterkwantiteit

Hieronder wordt per grondwaterlichaam weergegeven wat in de KRW-factsheets is opgenomen over doelbereik per 2027:

Grondwaterlichaam	KRW Factsheet
Zoet Eems	Doelbereik in 2027 wordt verwacht; zorgpunt is nog grondwater in relatie tot N2000-gebied Liefstingsbroek maar er zijn reeds maatregelen getroffen.
Zoet Rijn Noord	Doelbereik in 2027 wordt verwacht; zorgpunt zijn enkele terrestrische N2000-gebieden in Drenthe en Friesland maar die liggen op vrij grote afstand van Provincie Groningen.
Zout Eems en Zout Rijn Noord	Doelbereik in 2027 wordt verwacht

Tabel B4-3: Verwachte doelbereik per grondwaterlichaam

Bijlage 3: Nadere toelichting

Klimaatopgave Groningen

1. Inleiding

Alle maatschappelijke sectoren moeten bijdragen aan de realisatie van de nationale klimaatdoelen. Daarom zijn (indicatieve) emissiedoelen voor alle sectoren bepaald, ook voor de sector “landbouw en landgebruik”. Een deel van deze klimaatopgave voor landbouw en landgebruik wordt opgepakt via het spoor van het NPLG. Dit betreft de opgaven voor:

- (klassieke) veenweiden;
- broeikasgassen vanuit de veehouderij en akkerbouw;
- koolstofvastlegging in landbouwbodems
- koolstofvastlegging in bomen, bossen en natuur.

Deze opgaven zijn in deze bijlage nader toegelicht.

2. Opgaven veenweiden (en overige veengronden)

In Groningen wordt onderscheid gemaakt tussen de klassieke veenweiden en de overige veengronden. Dit onderscheid komt voort uit het Klimaatakkoord, waarin door het Rijk een emissiereductiedoel is vastgesteld voor de klassieke veenweiden. Dit gebied wordt gedefinieerd als veengronden (kleidek van max. 40 cm), met een agrarische graslandfunctie, in de kustvlakte (lager dan 1m+NAP) en met gereguleerd peilbeheer. Daarbij is 2017 het referentiejaar.

In de Regionale Veenweidestrategie 1.0 van juli 2022⁹ wordt hiernaar verwezen als ‘Schil 1’. De klassieke veenweiden van Groningen beslaan circa 10% van het totale veenareaal in de provincie. Het klassieke veenweidegebied heeft een oppervlakte van ca. 5.600 hectare.

De overige veengronden beslaan een gebied van ca. 49.000 hectare en bestaan uit moerige gronden, klei-op-veengronden en veengronden die niet voldoen aan bovenstaande definitie van klassieke veenweiden.

In figuur B3-1 zijn de verschillende veengronden in Groningen ruimtelijke weergegeven.

Opgave klassieke veenweide

De Provincie Groningen heeft in dit kader een CO₂ emissiereductiedoelstelling van 0,06 a 0,08 Mton CO₂eq /jaar. Dit betreft 6 procent van de landelijke opgave voor klassieke veenweide. Landelijk wordt er voor de reductie van de veenoxidatie in klassieke veenweidegebieden uitgegaan van een grondwaterstand van 20-40 cm onder maaiveld.

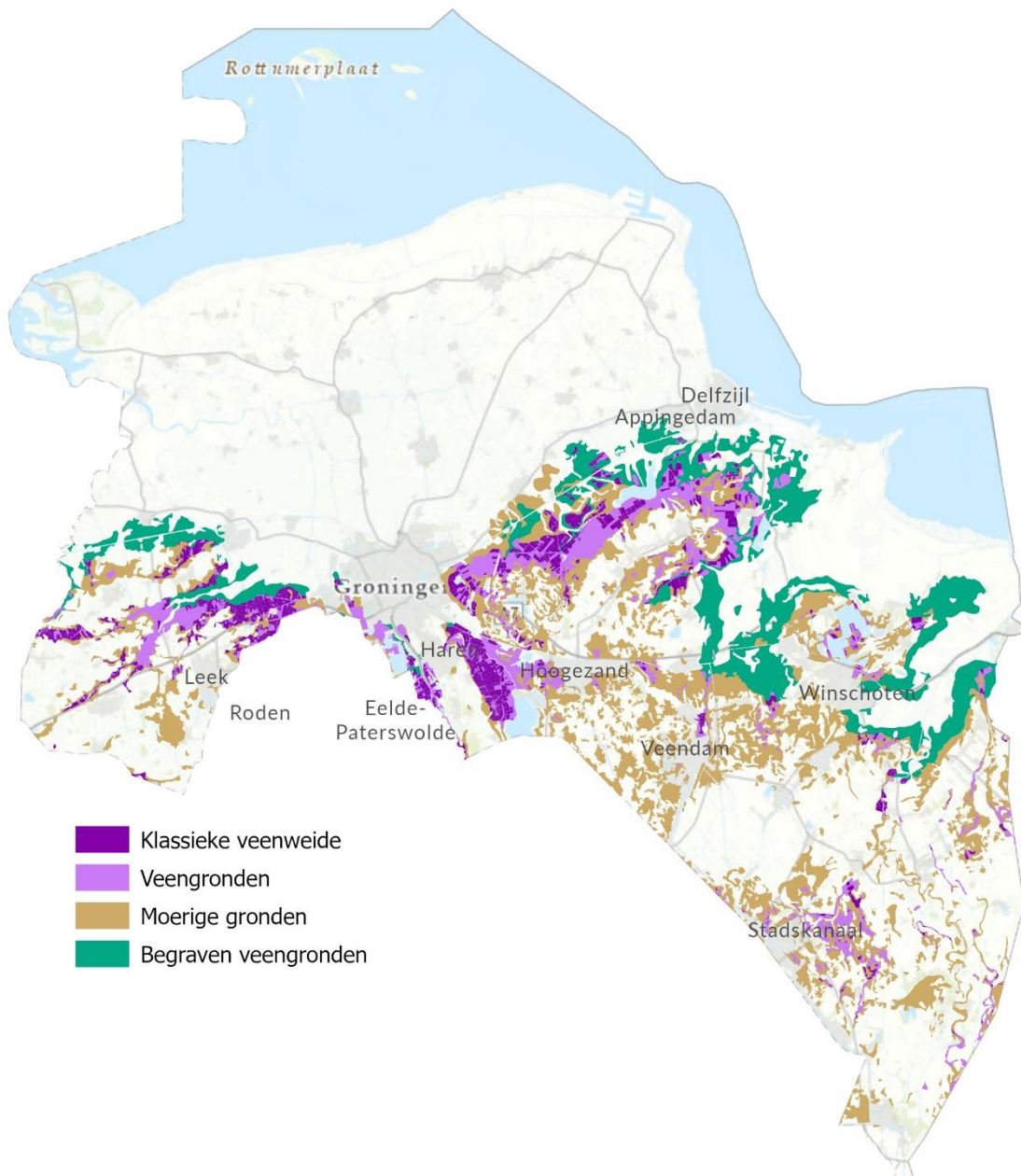
Overige veengronden

Formeel ligt er géén CO₂-opgave in de overige veengronden. Echter, in de praktijk valt in deze overige veengronden wel uitstoot van CO₂ te reduceren. Deze veengebieden liggen laag in het landschap en hebben als gevolg van veenoxidatie last van (ongelijke) maaiveldaling, funderingsproblemen en waterhuishoudkundige problemen. Daarnaast dragen deze overige veengronden bij aan de verdroging van het Drents plateau en verzilting van de kustgebieden. Daarom streven provincie en waterschappen er naar om óók de overige veengronden mee te nemen in de transitie van het landelijk gebied van Groningen. Dit is in overeenstemming met het principe water- en bodemsturend.

De strategie voor de overige veengronden is nog niet zo ver als die voor de klassieke veengronden. Er is weinig bekend over effectiviteit en kosten van maatregelen om CO₂ te reduceren. Het komende jaar gebruiken om in de overige veengronden ook oplossingsrichtingen formuleren. We beogen om in het gebiedsplan van begin 2024 hiervan een beter beeld te schetsen.

---

⁹ Gezamenlijke strategie van provincie Groningen en de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest

Figuur B3-1: Veengronden in Groningen (bron: Startnotitie strategie overige veengronden, 2022)

Het voorstel is om de overige veengronden als volgt mee te nemen in de gebiedsprocessen:

- In de klei-op-veengronden en de veengronden met een akkerbouw- of andere landbouwfunctie, gaan we uit van een aanpak en oplossingsrichtingen conform de klassieke veenweiden. Dit gebied betreft ca. 15.000 hectare.
- De (klei-op-)veengronden met een natuurfunctie hebben een aparte status. Ook hier willen we de grondwaterstand optimaliseren. Echter, we zien dat de grondwaterstanden hier al veelal hoger zijn. Daarom gaan we uit van een aanpak conform de klassieke veenweiden, maar met lagere intensiteit. Dit gebied beslaat ca. 3.000 hectare.
- De moerige gronden laten we buiten beschouwing. We zien namelijk dat de maaiveldvaling hier relatief kleiner is dan op de (klei-op-)veengronden. Daarnaast is uit de *Startnotitie Strategie Overige Veengronden (november 2022)* gebleken dat vernatting hier lastiger te realiseren is. Hierbij gaat het om ca. 26.000 hectare.

3. Landelijke emissiereductieopgave broeikasgassen veehouderij en akkerbouw

Om de nationale klimaatdoelstelling van ten minste 55% emissiereductie in 2030 te realiseren heeft de landbouw een indicatief restemissiedoel van 18,9 Mton in 2030. Voor de landbouw betreft dit reductie van methaan en lachgas. Methaan wordt voor een deel gevormd in de dieren door verteringsprocessen (75-80%) en het andere deel ontstaat in de mestopslagen en komt vrij door fermentatie van opgeslagen mest. Lachgas komt vooral vrij bij bemesting van landbouwgrond.

Met de ondertekening van de *Global Methane Pledge* heeft Nederland zich ook gecommitteerd aan de internationale samenwerking om de mondiale uitstoot van methaan met tenminste 30% te reduceren in 2030 ten opzichte van 2020.

Voor de veehouderij en akkerbouw (mestaanwending in de akkerbouw) is een indicatief restemissiedoel van max 14,1 Mton CO₂ eq. in 2030 bepaald. Met de uitvoering van het NPLG moet een reductie van 5,0 Mton CO₂ eq in de veehouderij en akkerbouw (mestaanwending in de akkerbouw) in Nederland worden gerealiseerd.

Als reductieopgave voor broeikasgassen vanuit de landbouw Groningen gaan wij uit van 0,19 Mton CO₂eq in 2030 t.o.v. KEV2021.

4. Koolstofvastlegging landbouwbodems

Minerale landbouwbodems (klei- en zandgronden) hebben de potentie om (meer) koolstof opslaan. Dit kan door het organische stofgehalte (hier zit ongeveer 50% koolstof in) in de bodem te verhogen. De mate waarin dat mogelijk is, is sterk afhankelijk van bodemsoort, actuele gehalten aan organische stof en beheer. Opgemerkt wordt dat de mogelijke vastlegging eindig is en niet onbepert kan doorgaan. Het doel voor opslaan van koolstof in landbouwbodems in Nederland is om vanaf 2030 0,5 Mton CO₂-eq. per jaar extra koolstofvastlegging in de minerale landbouwbodems te realiseren.

Deze doelstelling is onderdeel van het Nationaal Programma Landbouwbodems (NPL). Dat geldt ook voor het doel om alle landbouwbodems in 2030 duurzaam te beheren. In de periode naar 2030 wordt de koolstofvastlegging gestimuleerd, om zo extra vastlegging in landbouwbodems te bereiken. Er is geen provinciaal doel voor de opslag van koolstof in de landbouwbodems van de provincie.

Uitgaande van een verdeling op basis van areaal akkerbouw en grasland per provincie zou de opgave voor provincie Groningen 0,047 Mton CO₂-eq per jaar extra koolstofvastlegging vanaf 2030 bedragen (zie onderstaande tabel). Hierbij is geen rekening gehouden met het areaal veengronden (niet-minerale gronden).

	Oppervlakte akkerbouw en grasland [ha] ¹	Opgave koolstofvastlegging landbouwbodems [Mton CO ₂ -eq. per jaar]
Nederland	1.698.326	0,5
Groningen	158.748 (ca 9% van areaal NL)	0,047 ²

Tabel B3-1 Opgave koolstofvastlegging Groningen

¹ Bron CBS, 2022. (areaal cultuurgrond akkerbouw, grasland en groenvoedergewassen)

² Uitgaande van 9% van landelijke opgave

5. Koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur

De landelijke doelstelling voor koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur is 0,4 – 0,8 Mton CO₂eq vanaf 2030. Om dit doel te halen, is het behalen van alle natuurdoelstellingen in het NPLG van belang, specifiek de Bossenstrategie en de groenblauwe dooradering. De vastlegging door bomen en bos volgt een exponentiële curve, waardoor het van belang is met de aanleg vroegtijdig aan de slag te gaan. Voor Groningen is geen specifieke opgave benoemd. De verwachting is dat door uitvoering van de Bossenstrategie (uitvoeringsprogramma Bos en Hout) het Groningse aandeel van de landelijke opgave wordt ingevuld.

Bijlage 4: Kansenskaart Bos en Hout Groningen

Uitvoeringsprogramma Bos en Hout 2021-2030

Bijlage 5: Vitaliteit landelijk gebied Groningen

**Buck
Consultants
International**

Vitaliteit landelijk gebied Groningen: Sociaaleconomische impact

Uitgevoerd in opdracht van:
Provincie Groningen

Nijmegen, 2 juni 2023

Inhoudsopgave

Blz.

Hoofdstuk 1 Inleiding	93
Hoofdstuk 2 Sociaaleconomische doelen	94
Hoofdstuk 3 Sociaaleconomisch profiel	96
Hoofdstuk 4 Economische structuur.....	100
Hoofdstuk 5 Landbouwperspectieven op hoofdlijnen.....	103
Hoofdstuk 6 Sociaaleconomische impact.....	106
Hoofdstuk 7 Aanbevelingen voor vervolproces	108

Hoofdstuk 1   **Inleiding**

Transitie van het landelijk gebied

De transitie van het landelijk gebied, gericht op natuurherstel, een robuuster water- en bodemsysteem en duurzamere landbouw, zal een brede maatschappelijke impact hebben op de provincie en de verschillende deelgebieden daarbinnen. In deze rapportage wordt een eerste aanzet gegeven voor de sociaaleconomische impact van deze transitie op de provincie Groningen.

Leeswijzer

Deze rapportage is als volgt opgebouwd:

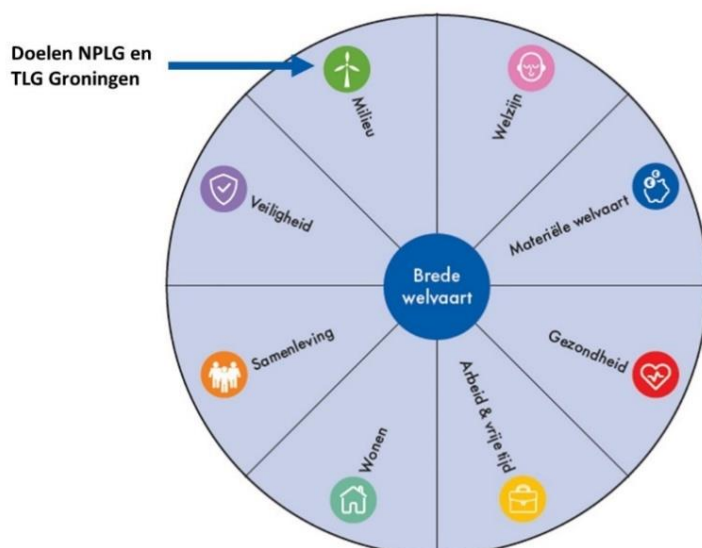
- In **hoofdstuk 2** introduceren we met een analysekader voor de **(brede) sociaaleconomische doelen**, inclusief de primaire doelen van Transitie Landelijk Gebied Groningen (TLG).
- In **hoofdstuk 3** schetsen we de huidige **sociaaleconomische staat** van de provincie en laten we de historische trend zien.
- In **hoofdstuk 4** gaan we in het specifiek in op de huidige **economische structuur** in de provincie en de economische kansen die naar verwachting voorliggen in de komende jaren.
- In **hoofdstuk 5** gaan we op hoofdlijnen in op **de toekomstperspectieven voor de landbouw** in de provincie.
- In **hoofdstuk 6** is op basis van de geschetste perspectieven een eerste aanzet gegeven voor de verwachte **sociaaleconomische impact van de transitie van het landelijk gebied** op de provincie.
- In **hoofdstuk 7** is tot slot op hoofdlijnen een **koers** omschreven om in een **vervolgproces** tot een nader beeld van de sociaaleconomische impact te komen.

Hoofdstuk 2 Sociaaleconomische doelen

Brede welvaart

De doelen van het NPLG en daarmee de provinciale doelen in het stand-van-zaken document Transitie Landelijk Gebied Groningen, richten zich primair en volledig op milieu (natuur, water en klimaat). De provincie stelt de vitaliteit van het landelijk gebied centraal en kijkt daarmee vanzelfsprekend breder naar de gevolgen van de transitie van het landelijk gebied. Naast milieu hanteren wij hiervoor nog zeven andere dimensies uit de brede welvaart monitor¹⁰.

Figuur 2.1. Dimensies brede welvaart (Bron: Brede welvaart monitor Groningen 2022)

De transitie van het landelijk gebied heeft op uiteenlopende wijze een impact op de verschillende brede welvaart dimensies:

- **Primair** richt de TLG zich op het maken van impact op de dimensie **milieu**.
- In veel gevallen zal dit **directe consequenties** hebben voor de **materiële welvaart** in met name de landbouwsector.
- **Indirect werken de veranderingen** in milieu en materiële welvaart echter ook **door** op de andere zes dimensies: **welzijn, gezondheid, arbeid & vrijetijd, wonen, samenleving en veiligheid**.

Analysekader voor sociaaleconomische impact

Om het stand-van-zaken document, en uiteindelijk de mogelijke oplossingsrichtingen, te toetsen aan impact op deze brede welvaart dimensies, is een analysekader voor sociaaleconomische impact gehanteerd. In dit analysekader vinden alle dimensies van brede welvaart hun plek, iedere dimensie is vertaald in een of enkele vereenvoudigde afwegings- of toetsingsvragen die het meest relevant zijn vanuit de transitie van de landelijke gebieden.

¹⁰ Zie 'Brede welvaart monitor 2022 Groningen', overeenkomstig met de landelijke monitor brede welvaart van het CBS

Deze afwegingen zijn toegevoegd aan de dimensies zodat in het vervolgproces de brede sociaaleconomische impact van de transitie op gestructureerde wijze en volwaardig in beeld komt, op een wijze die recht doet aan de diversiteit van de gevolgen in de landelijke gebieden. In het vervolgproces kan hiervan gebruik gemaakt worden in het structureren van gesprekken in de deelgebieden, zodat er oog blijft voor ieders belang.

In deze afwegingen zit ook een logische volgorde:

1. *Waarop grijpt TLG binnen de dimensie Milieu in?*
2. *Welke (directe) consequenties heeft dit ingrijpen voor de dimensie Materiële welvaart?*
3. *Wat zijn de indirecte gevolgen van de veranderingen in Milieu en Materiële welvaart voor Gezondheid, Welzijn, Wonen, Arbeid & vrije tijd, Samenleving en Veiligheid?*

Figuur 2.2. Analyse kader sociaaleconomische impact (bron: BCI 2023)

Thema	Indicator	Afweging/opmerking
Milieu	Hoeveelheid natuurgebied	Neemt de hoeveelheid natuur toe of af (en van welk type)?
	NH3-emissies	Neemt de stikstofdepositie toe of af (en in welk type natuurgebied)?
	Nitraatuitspoeling	Neemt de nitraatconcentratie in het (grond)water toe of af?
	Grondwaterstand	Verandert de grondwaterstand?
	Broeikasemissies	Neemt de uitstoot van broeikasgassen (o.a. CO2 en methaan) toe of af?
	Koolstof opslag	Is er sprake van koolstof-opslag?
	Veenoxidatie	Is er sprake van veenoxidatie?
	Duurzame energie	Neemt de productie van duurzame energie toe of af?
Materiële welvaart	Bruto regionaal product	Leidt het tot economische groei of krimp? Is er sprake van invloed op de economische ontwikkeling van sectoren?
	Toegevoegde waarde landbouw	Is er sprake van groei of krimp van de toegevoegde waarde van de landbouwsector/verdien capaciteit van landbouwbedrijven?
	Toegevoegde waarde agroketen	Is er sprake van groei of krimp van de toegevoegde waarde in de gehele agroketen?
	Besteedbaar inkomen	Neemt het besteedbaar inkomen toe of af? Neem het aantal mensen dat moeite heeft met rondkomen toe of af?
	Bijstandsuitkeringen	Neemt het aantal bijstandsuitkeringen toe of af?
	Inkomensgelijkheid	Is er sprake van een toe- of afname t.o.v. het (nationaal) modaal inkomen?
	Schulden	Is er sprake van een toe- of afname van schulden? Is er sprake van een investeringskostenpost?
	Leveringszekerheid	Is er invloed op de leveringszekerheid/productiecontinuïteit van voedsel?
Gezondheid	Ervaren gezondheid	Neemt de ervaren fysieke en mentale gezondheid toe of af? Nemen de sociaaleconomische- en gezondheidsverschillen toe of af?
Welzijn	Tevredenheid met leefbaarheid	Neemt de tevredenheid over de leefbaarheid toe of af?
	Toekomst leefbaarheid dorp of wijk	Verandert de toekomstverwachting van leefbaarheid? (ontwikkeling natuur, bereikbaarheid, voorzieningen, versteviging gebouwen/huizen, begaanbaarheid wijk/dorp)
Wonen	Tevredenheid met de woonomgeving	Neemt de aantrekkelijkheid van de woonomgeving toe of af? Neemt de tevredenheid over het groen in de omgeving toe of af? Verandert de ervaren overlast (zoals geur, geluid, etc.)?
	Voorzieningen	Is er sprake van een toename of teruggang van voorzieningen in wijken en dorpen?
	Arbeid en vrije tijd	Werkgelegenheid landbouw
Arbeid en vrije tijd	Werkgelegenheid agroketen	Is sprake van groei of krimp van de werkgelegenheid in de agroketen?
	Arbeidsparticipatie	Neemt de arbeidsparticipatie toe of af?
	Werkloosheid	Neemt de (structurele) werkloosheid toe of af?
	Tevredenheid met werk	Neemt het aantal mensen dat tevreden is met de werkgelegenheid toe of af?
	Samenleving	Sociale contacten en binding met buurt
Institutioneel en politiek vertrouwen		Wordt het vertrouwen in lokale instituties beïnvloed? Wordt het vertrouwen in landelijke instituties beïnvloed?
Vergrijzing en krimp/leegloop		Zijn er gebieden waar vergrijzing en/of leegloop worden versterkt/afgezwakt?
Veiligheid		Geregistreerde misdrijven
	Ervaren overlast en waardering woonveiligheid	Neemt het gevoel van onveiligheid toe of af?
		Neemt de sociale controle in buurten en dorpen toe of af?

Hoofdstuk 3   **Sociaaleconomisch profiel**

Hoge leefbaarheid, maar materiele welvaart en gezondheid staan onder druk

Voordat een analyse van de sociaaleconomische impact gemaakt kan worden is inzicht nodig in de huidige sociaaleconomische staat van de provincie en de historische trends daarop. De monitor Brede Welvaart Groningen schetst een wisselend beeld van de huidige situatie in de provincie; er zijn sterke regionale verschillen en een aantal groepen is extra kwetsbaar.

“Er is schone lucht, veel ruimte en je kunt er groots wonen. Toch staat prettig wonen in de provincie onder druk en is het algemene vertrouwen in de toekomst laag. Daarbij spelen globale en landelijke kwesties een rol, maar er zijn ook regionale problemen die de brede welvaart in de provincie op de lange termijn beïnvloeden. Bijvoorbeeld de toekomst van de gaswinning en bijbehorende versterkingsoperatie, de verduurzaming van de woningvoorraad en de aanpak van (energie)armoede.”

“Uit de Regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS blijkt dat de brede welvaart onder druk staat in Groningen. Onze provincie behoort tot de laagst scorende provincies op meerdere bredewelvaartsaspecten. Vooral op het gebied van economie, werkgelegenheid, gezondheid en de samenleving. Bij veel van deze indicatoren is er sprake van een langdurige trend. Dat beeld bevestigen we in onze monitor, maar we brengen ook nuancering aan door de ervaringen van inwoners mee te nemen. Groningers geven aan dat ze zich gezond voelen en ze zijn tevreden met de leefbaarheid, woonomgeving en hun woning. Bovendien ervaren Groningers een gevoel van verbondenheid en veiligheid in de regio. Maar de Groninger panelleden geven ook aan dat er verbeterpunten zijn om de leefbaarheid in de toekomst te waarborgen, zoals: het bouwen van nieuwe woningen en het bevorderen van de kwaliteit van de sociale cohesie en voorzieningen in de regio. Het Groninger Panel geeft inzicht in de kwesties die er écht toe doen voor Groningers. Een aantal van die kwesties is zeer specifiek voor de regio, zoals de gaswinning en de hersteloperaties van de aardbevingsschade.”

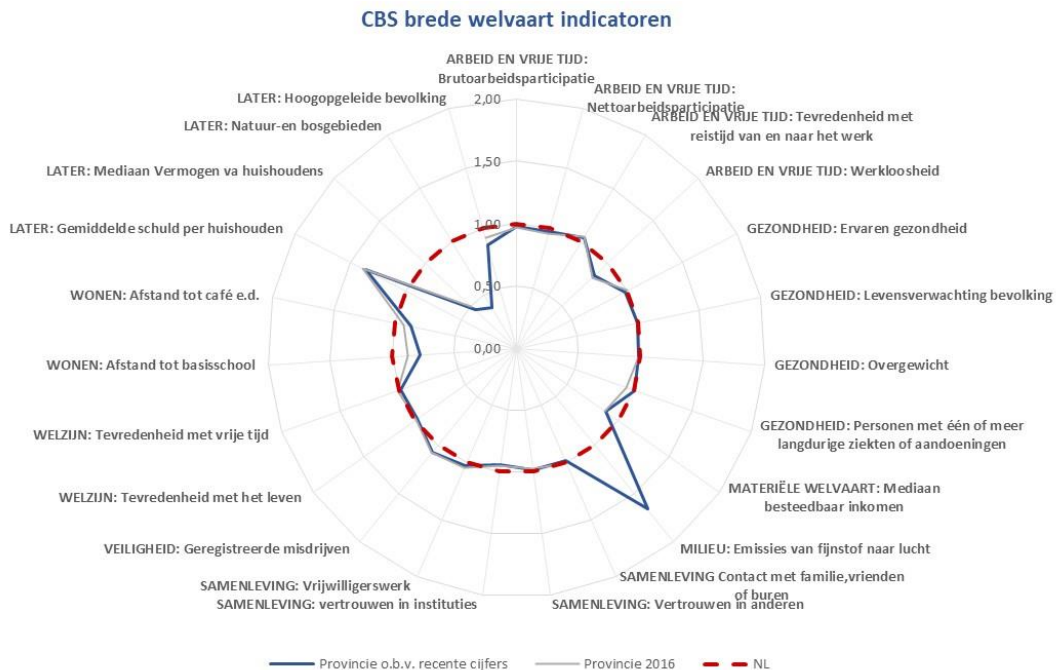
Bron: Brede welvaart monitor 2022 Groningen

Naast de conclusies uit de monitor valt op dat de hoeveelheid natuur- en bosgebieden significant lager ligt dan het Nederlands gemiddelde. Een kanttekening die hierbij moet worden gemaakt is dat de Waddenzee hierbij buiten beschouwing is gelaten. Ook het gemiddelde vermogen ligt lager, daar staat tegenover dat de gemiddelde schuld per huishouden ook lager ligt (en daarmee positiever scoort). Daarnaast is de afstand tot voorzieningen de afgelopen jaren afgenomen en is het gemiddelde opleidingsniveau iets toegenomen.

Groningen is een provincie die goed scoort op leefbaarheid, met veel plekken waar het fijn wonen is. De materiele welvaart en werkgelegenheid staat er echter onder druk, evenals de gezondheid van een deel van de mensen. Wat betreft de samenleving zijn er twee kanten; een waarbij mensen zich verbonden en veilig voelen en een andere waarbij het vertrouwen in instituties is afgenomen.

Figuur 3.1. Score van Brede welvaart indicatoren provincie relatief t.o.v. Nederland (bron: CBS 2023, bewerking BCI)

Toelichting: In de 'spider-grafieken' zijn relatieve scores van brede welvaart indicatoren voor Groningen ten opzichte van het Nederlands gemiddelde (rode stippellijn) weergegeven. Scores hoger dan 1 geven een relatief positieve waarde aan en vice versa (bijvoorbeeld de indicator 'Emissies van fijnstof naar lucht', hier is een score boven 1 positief: dus dat deze relatief laag is ten opzicht van het Nederlands gemiddelde).

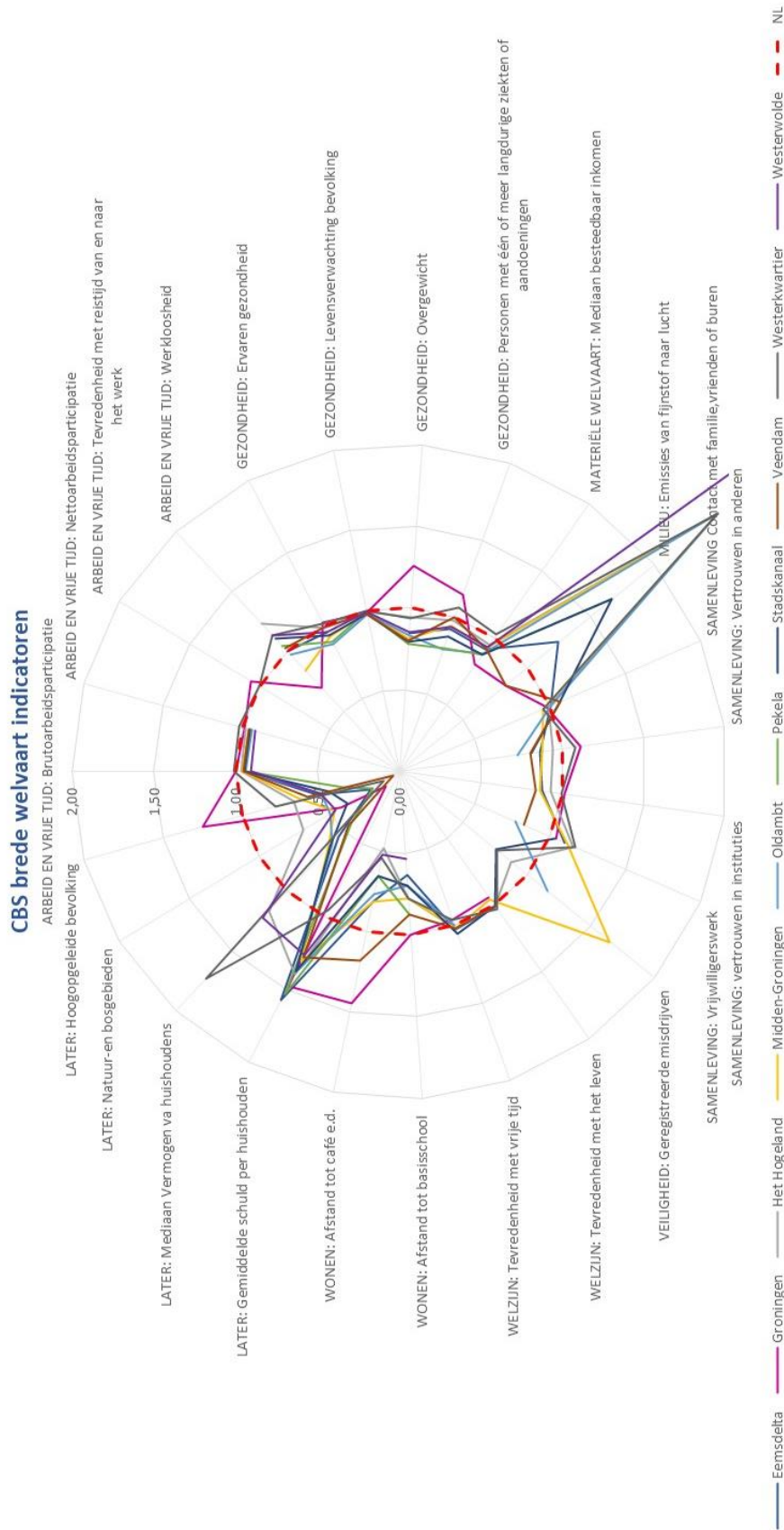
Sterke regionale verschillen

Achter de gemiddelde brede welvaart van de provincie gaan grote regionale verschillen schuil.

- **Milieu:** De provincie kent zeer weinig fijnstof emissies, in de gemeenten Groningen en Veendam zijn deze emissies echter wel bovengemiddeld hoog.
- **Materiele welvaart:** Het vermogen van huishoudens in de provincie is relatief laag, maar de gemeente Westerkwartier springt hier positief tussenuit.
- **Gezondheid:** De gezondheid van mensen in de provincie is vergelijkbaar met het Nederlandse gemiddelde. In de gemeente Groningen ligt het aantal personen met overgewicht en het aantal personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen echter laag, wat het hogere aantal van de overige gemeenten in de provincie opvangt om provinciaal toch gemiddeld goed uit te komen.
- **Welzijn:** In de tevredenheid met het leven en de tevredenheid met vrije tijd zijn de verschillen tussen gemeenten niet groot en scoort de provincie als geheel even goed als het Nederlandse gemiddelde.
- **Wonen:** De gemiddelde afstanden tot voorzieningen als basisscholen en cafés zijn vrij hoog in vergelijking met het Nederlandse gemiddelde. Binnen de gemeente Groningen, en in mindere mate Veendam, geldt echter het omgekeerde.
- **Arbeid & vrije tijd:** Op het vlak van arbeid en vrije tijd (arbeidsparticipatie, werkloosheid en tevredenheid met reistijd naar het werk) scoren de provincie en de gemeenten daarbinnen relatief gemiddeld ten op zicht van Nederland. Met uitzondering van de werkloosheid, die ligt in de gemeente Groningen relatief hoog wat de positieve scores van de overige gemeenten wat uitvlakt.
- **Samenleving:** Ook rond waarden voor de samenleving blijkt de provincie vergelijkbaar met het Nederlandse gemiddelde te scoren. Met enkele opvallende afwijkingen, zo scoort Veendam relatief laag op vrijwilligerswerk en scoren Westerkwartier en Westerwolde relatief goed op vertrouwen in anderen.

- **Veiligheid:** Het aantal geregistreerde misdrijven ligt iets onder gemiddeld in de provincie. Dit komt met name door lage aantallen van Midden-Groningen en Oldambt, terwijl de overige gemeenten juist relatief hogere aantallen geregistreerde misdrijven kennen.

Figuur 3.2. Score van Brede welvaart indicatoren Groningse gemeenten relatief t.o.v. Nederland (bron: CBS 2023, bewerking BCI)

Hoofdstuk 4 Economische structuur

De (agrofood)economie in de provincie

De sector landbouw, bosbouw en visserij omvat met ruim 6.000 arbeidsjaren ongeveer 2,6% van de in totaal bijna 236.000 arbeidsjaren in de provincie. Het aandeel van deze sector in totale toegevoegde waarde in de provincie ligt met 1,9% lager.

Tabel 4.1. Bedrijfsvestigingen, arbeidsjaren en toegevoegde waarde per sector in de provincie (bron: CBS 2023)

Sectoren	Bedrijfsvestigingen		Arbeidsjaren		Bruto toegevoegde waarde		Toegevoegde waarde per arbeidsjaar		Toegevoegde waarde per arbeidsjaar NL		Verschil TW
A Landbouw, bosbouw en visserij	3.515	5,4%	6.100	2,6%	€ 388 miljoen	1,9%	€ 63.607	€ 71.156	89%		
B Delfstoffenwinning	25	0,0%	400	0,2%	€ 532 miljoen	2,6%	€ 1.330.000	€ 368.026	361%		
C Industrie	2.405	3,7%	23.100	9,8%	€ 2.383 miljoen	11,6%	€ 103.160	€ 116.788	88%		
D Energievoorziening	140	0,2%	1.700	0,7%	€ 1.458 miljoen	7,1%	€ 857.647	€ 396.388	216%		
E Waterbedrijven en afvalbeheer	85	0,1%	1.100	0,5%	€ 145 miljoen	0,7%	€ 131.818	€ 133.805	99%		
F Bouwnijverheid	5.825	8,9%	13.400	5,7%	€ 984 miljoen	4,8%	€ 73.433	€ 74.821	98%		
G Handel	9.080	13,9%	28.200	11,9%	€ 1.918 miljoen	9,4%	€ 68.014	€ 90.657	75%		
H Vervoer en opslag	1.580	2,4%	7.700	3,3%	€ 688 miljoen	3,4%	€ 89.351	€ 84.782	105%		
I Horeca	2.295	3,5%	6.900	2,9%	€ 178 miljoen	0,9%	€ 25.797	€ 30.721	84%		
J Informatie en communicatie	3.195	4,9%	8.400	3,5%	€ 1.026 miljoen	5,0%	€ 122.143	€ 126.064	97%		
K Financiële dienstverlening	3.255	5,0%	3.100	1,3%	€ 503 miljoen	2,5%	€ 162.258	€ 241.087	67%		
L Verhuur en handel van onroerend goed	890	1,4%	2.000	0,8%	€ 1.325 miljoen	6,5%	€ 662.500	€ 855.732	77%		
M Specialistische zakelijke diensten	10.525	16,1%	16.400	6,9%	€ 1.085 miljoen	5,3%	€ 66.159	€ 86.212	77%		
N Verhuur en overige zakelijke diensten	2.920	4,5%	24.900	10,5%	€ 1.144 miljoen	5,6%	€ 45.944	€ 52.382	88%		
O Openbaar bestuur en overheidsdiensten	225	0,3%	17.300	7,3%	€ 1.880 miljoen	9,2%	€ 108.671	€ 111.350	98%		
P Onderwijs	3.880	5,9%	19.200	8,1%	€ 1.594 miljoen	7,8%	€ 83.021	€ 79.505	104%		
Q Gezondheids- en welzijnszorg	7.155	10,9%	48.100	20,3%	€ 2.976 miljoen	14,5%	€ 61.871	€ 58.153	106%		
R Cultuur, sport en recreatie	4.515	6,9%	4.100	1,7%	€ 116 miljoen	0,6%	€ 28.293	€ 34.694	82%		
S Overige dienstverlening	3.955	6,0%	4.600	1,9%	€ 135 miljoen	0,7%	€ 29.348	€ 42.299	69%		
Totaal	65.465	100%	236.700	100%	€ 20.458 miljoen	100%					

Toelichting: grijs gearceerde sectoren bevatten ook (deels) bedrijven uit de agrofood-keten.

Industrie, handel en gezondheid- en welzijnszorg zijn de drie meest omvangrijke sectoren, met gezamenlijk circa 40% van de banen en circa 35% van de toegevoegde waarde in de provincie. Binnen met name de handel, en in mindere mate de industrie, is in de Groningse regio's echter sprake van een sterke vertegenwoordiging van de bredere agrofood-keten. De agrofood sector omvat namelijk een bredere keten dan alleen landbouw; 'van boer tot bord' (voedingsmiddelenindustrie, groothandel en onderzoek & ontwikkeling). Deze bredere agrofood-keten is ruim twee keer zo groot.

Tabel 4.2. Arbeidsplekken gehele agrofood-keten (bron: Provinciaal werkgelegenheidsregister Groningen 2023)

	Wester-wolde	Veendam	Midden-Groningen	Oldambt	Stads-kanaal	Pekela	Het Hogeland	Wester-kwartier	Eemsdelta	Groningen	Totaal
Primaire productie	783	225	749	414	323	193	1.653	839	725	196	6.100
Voedingsmiddelenindustrie	358	311	501	119	123	13	468	864	96	637	3.490
Groothandel	247	9	168	131	61	37	637	380	61	911	2.639
Overig	38	41	2	42	70	2	70	47	230	177	719
Totaal	1.426	586	1.420	706	577	245	2.828	2.130	1.112	1.921	12.948
aandeel t.o.v. totaal in gemeente	17%	5%	7%	5%	6%	10%	20%	10%	7%	1%	5%

Toelichting: De agrofood-keten is afgeleid van de Monitor Topsectoren van het CBS. Detailhandel en eet- en drinkgelegenheden zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.

De brede agrofood-keten beslaat ongeveer 15% van de arbeidsplekken in de industrie, 10% van de arbeidsplekken in de handel en 15% van de arbeidsplekken in de overige dienstverlening (denk aan vervaardiging van machines voor de landbouw en onderzoek en ontwikkeling rond landbouw).

Tussen gemeenten zijn grote verschillen zichtbaar in het aandeel van de agrofood-keten in de totale werkgelegenheid. In gemeenten als Westerwolde en Hogeland is dit aandeel met respectievelijk 20% en 17% zeer hoog, en ook in Pekela en Westerkwartier ligt dit met 10% relatief hoog. De overige gemeenten hebben een aandeel dat rond het gemiddelde van 5% in de provincie ligt. Met uitzondering van de gemeente Groningen, daar ligt het aandeel met 1% fors lager.

Kansen voor nieuwe economische activiteiten

Met de blik op de (door)ontwikkeling van kansrijke bestaande economische activiteiten en toekomstige nieuwe economische activiteiten, komen in verschillende regionaal economische analyses en -visies¹¹ zes kansrijke sectoren naar voren:

Waterstofindustrie

Door de energietransitie ontstaan kansen voor toekomstbestendige bedrijvigheid in de duurzame energieopwekking en -opslag en de waterstofindustrie. De provincie wil ook graag koploper zijn als het gaat om de energietransitie. Hiermee wordt aangesloten bij de landelijke vraag naar ruimte voor de energietransitie. Door vroegtijdig en grootschalig hierop in te zetten kunnen bedrijven (inter)nationaal voorop lopen in nieuwe toepassingen van duurzame energie.

Biobased (bouwen)

De overgang naar een circulaire economie vraagt om meer lokale productie, korte ketens en het sluiten van kringlopen. Met veel kansen voor de productie van biobased grondstoffen liggen er kansen als toeleverancier en mogelijk ook het verwerken van biobased producten, bijvoorbeeld voor de bouw. Mogelijk in combinatie met (prefab) modulaire bouwmaterialen.

Agrofood

De aanwezige landbouwproductie maakt dat er een sterke agrofood sector in de regionale economie is geworteld. Hier bieden de transitie ook nieuwe kansen in plantaardige voeding en bijvoorbeeld de productie en verwerking van alternatieve eiwitten.

Innovatieve maakbedrijven

Verspreid over de Groningse regio's komen diverse innovatieve maakbedrijven voor die zich richten op machinebouw, de ontwikkeling van nieuwe materialen en technologieën om transitie te versnellen en de maritieme sector. De verschillende transitie en de steeds verder gaande digitalisering en automatisering bieden nieuwe kansen voor deze sector.

Toerisme en recreatie

De kwaliteit van de diverse dorpen, het landschap en de natuur bieden goede kansen voor toerisme en recreatie. De toeristische sector wordt door diverse gemeenten in de Groningse regio's beschouwd als een groeiende bedrijfstak, waarvoor inspanningen worden geleverd om deze sector te versterken. De voorzieningen en evenementen zorgen niet alleen voor banen, maar zorgen ook voor een positieve beleving door inwoners van de regio en bieden ook vrijetijdsmogelijkheden.

Energie-intensieve bedrijvigheid

In de diverse Groningse regio's wordt op grote schaal duurzame energie opgewekt via wind en zonneparken. Dat biedt ook in de komende jaren kansen om energie-intensieve bedrijvigheid aan te trekken, waarbij de vraag is voor welke activiteiten dat benut gaat worden (datacenters, procesindustrie, verduurzaming agrofood, etc.).

---

¹¹ Naar een toekomstbestendige economische regio; Bouwstenen voor een sterke ruimtelijk-economische visie N366-regio, Stec 2022
Marktanalyse A7/N33 regio; Naar duurzaam verdienvermogen voor bedrijvigheid, BCI 2021
Ontwikkelzones voor grootschalige bedrijven in Groningen, Stec 2021

Er liggen dus meerdere kansen voor een omslag naar een nieuwe economie. Dit vraagt om een sterke propositie op belangrijke vestigingsfactoren, bijvoorbeeld goede ruimtelijke mogelijkheden, passende arbeidsmarkt, robuuste verbindingen en een positief investeringsklimaat. Het is van belang dat naar deze nieuwe economische mogelijkheden met verschillende optieken wordt gekeken. Gaat het om kleinschalige of grootschalige activiteiten en gaat het om groei van binnenuit de regio's of zal de impuls moeten komen van investeringen van elders. In onderstaand figuur zijn enkele denkrichtingen aangegeven.

Figuur 4.3. Kansen in de nieuwe economie (Bron: BCI 2023)

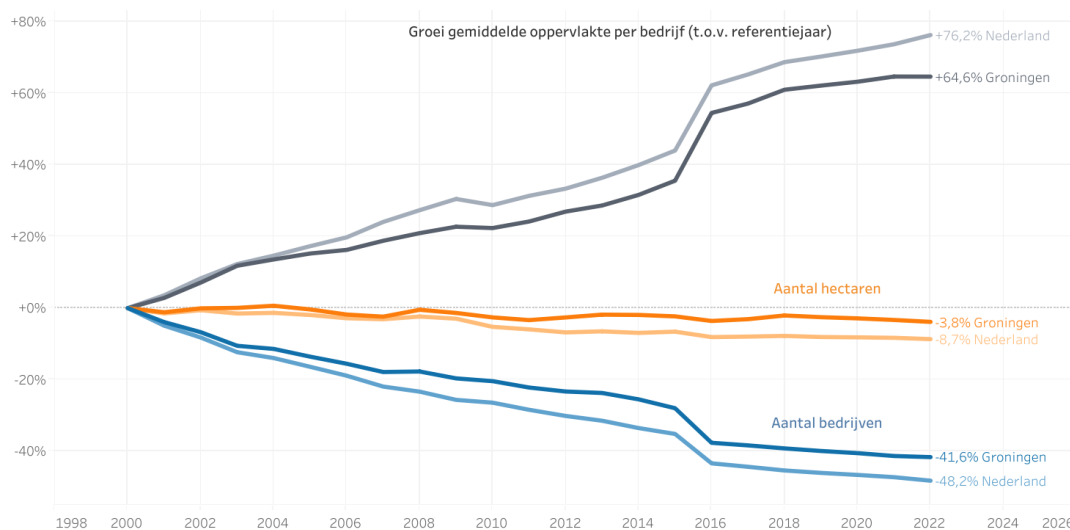
		Schaal		
		Klein	Middel	Groot
Aard				
Groeikracht van binnenuit		Toerisme	Biobased	
			Agrofood	
Impulsen van buitenaf			Maak-industrie	
				Waterstof Energie-intensief

Hoofdstuk 5 Landbouwperspectieven op hoofdlijnen

Trend van schaalvergroting en stoppende landbouwbedrijven

In Nederland en Groningen is al lange tijd sprake van een krimpend aantal agrarische bedrijven met relatief stabiele dierenaantallen en arealen. Dit betekent dat sprake is van doorgaande schaalvergroting, waarbij productiemiddelen van stoppers (grond en productierechten) worden overgenomen door blijvers.

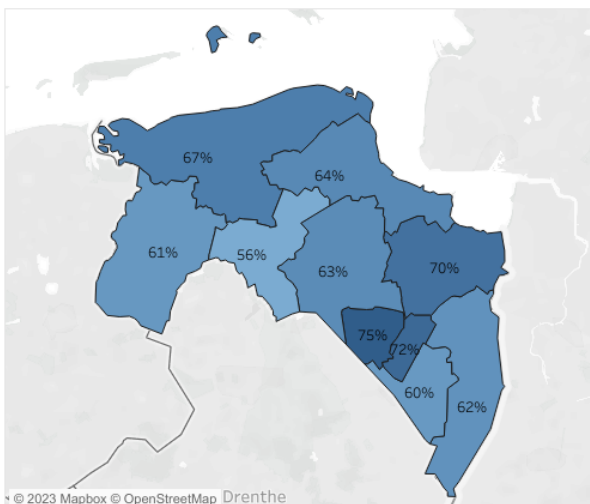
Figuur 5.1. Ontwikkeling van het aantal bedrijven en hectaren in de landbouwsector (bron: Landbouwmonitor, destaatvangroningen.nl 2023)

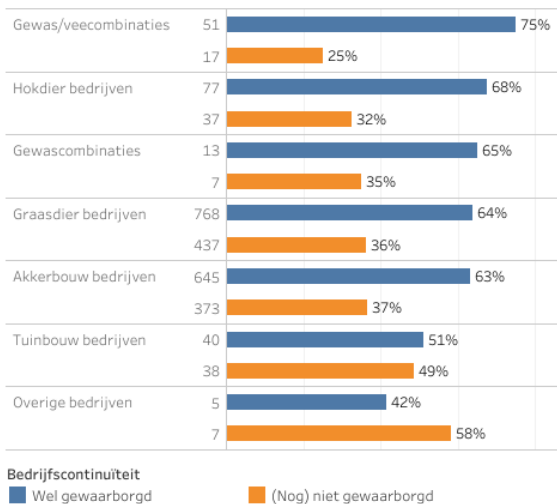
Naar de toekomst toe wordt verwacht dat deze ontwikkeling zich versterkt doorzet en dat een substantieel aantal bedrijven zal stoppen, omdat er onvoldoende bedrijfsopvolging is, vanwege uitkoop en boeren die worden opgekocht door collega's. Door extra ruimte voor natuur, water en andere functies zal ook het productievolume van de landbouw in Groningen afnemen.

Figuur 5.2. Bedrijfscontinuïteit* van landbouwbedrijven met rechtspersoonlijkheid (bron: Landbouwmonitor, destaatvangroningen.nl 2023)

Per gemeente

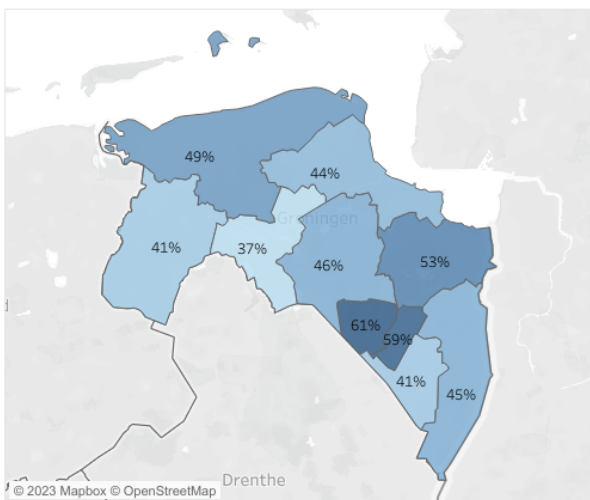
Per landbouwtype

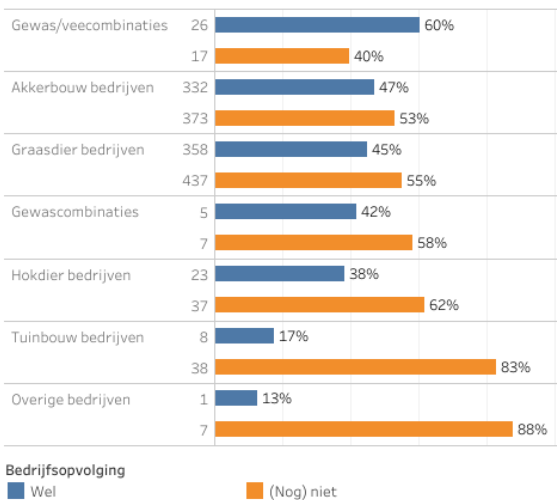
* Bedrijfscontinuïteit uitgedrukt in procenten betreft het aandeel bedrijven waarvoor de continuïteit de komende jaren (+/- 15 jaar) gewaarborgd is. Het gaat hierbij om de bedrijven met rechtspersoonlijkheid, een bedrijfsleider onder de 50 jaar, of die hebben aangegeven dat er al een bedrijfsopvolger is.

Figuur 5.3. Bedrijfsopvolging* bij landbouwbedrijven zonder rechtspersoonlijkheid (bron: Landbouwmonitor, destaatvangroningen.nl 2023)

Bedropvolging

Per landbouwtype

* Het bedrijfsopvolgingspercentage geeft aan hoeveel procent van de bedrijven die de komende jaren (+/- 15 jaar) bedrijfsopvolging nodig hebben, al een opvolger heeft gevonden. Bedrijven worden tot deze categorie gerekend wanneer zij geen rechtspersoonlijkheid hebben en een bedrijfsleider hebben van boven de 50 jaar.

Transitie-opgave voor het landelijk gebied

Het is helder dat de transitie van het landelijk gebied het verdienvermogen van de landbouw onder druk zet. Dit als gevolg van onder andere extensivering van boerenbedrijven. Het verdienvermogen van de agrofood-keten is gekoppeld aan het productie- en verdienvermogen van de primaire landbouw. Denk aan de voedingsmiddelenindustrie, loonwerkers, landbouwmechanisatiebedrijven en transportbedrijven die economische relaties onderhouden met landbouwbedrijven. Krimp van de primaire landbouwsector vertaalt zich daarom ook in krimp van de ketenpartijen, welke gezamenlijk nog eens even zo groot zijn. Er zijn geen kwantitatieve doorrekeningen van het effect op het verdienvermogen van de provincie Groningen. Uit analyses van de Wageningen University & Research volgt wel dat het verdienvermogen en de werkgelegenheid in die aanpalende sectoren onder druk komen te staan.

Naast de krimp als gevolg van de transitie-opgaven leiden ook andere beleidskeuzes tot vermindering van het verdienvermogen in de primaire sector. Voor de akkerbouw wijzen berekeningen op een teruggang van inkomen als gevolg van verplichte inzet van bufferstroken, verruiming van het bouwplan met meer rustgewassen en mindering van de Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB)-premies. In de melkveehouderij gaat het bijvoorbeeld om het afschaffen van derogatie.

Naast deze economische tegenwind zijn er ook kansen om het verdienvermogen te ontwikkelen. Op hoofdlijnen zijn grofweg twee perspectieven bepalend:

Perspectief 1: Moderne kringlooplandbouw

Focus op moderne kringlooplandbouw, waarbij boeren investeren in het opkopen van meer grond, waardoor het aantal boeren af zal nemen, en investeren in meer technologie om met name emissies te verminderen en de stoffenbalans in evenwicht te brengen. Productie vindt op grote schaal plaats, veelal voor de nationale en Europese markt.

Perspectief 2: Natuurinclusieve landbouw

Focus op natuurinclusieve landbouw, waarbij het noodzaak is dat een nieuw verdienmodel wordt gecreëerd die deze vorm duurzaam financieel-economisch ondersteunt. Boeren verdienen een deel van hun inkomen via onder meer maatschappelijke diensten (natuurbeheer, zorg) en zij zullen hun producten (met identiteit) zelf verkopen of in regionale ketens aanbieden. Productie vindt op kleinere schaal plaats, veelal voor de regionale en nationale markt.

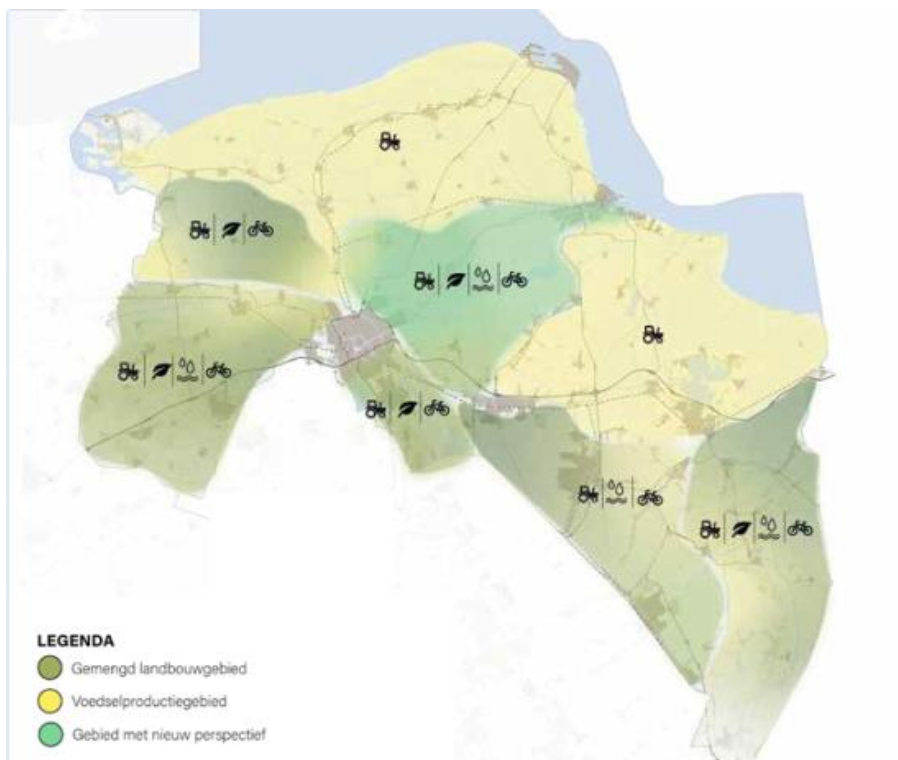
Gezien de druk op de agrofood sector, is het voor de langere termijn van belang om breder te kijken dan alleen de landbouw perspectieven en de agrofood sector als economische drager van het landelijk gebied. Om het platteland vitaal te houden zal de blik ook naar nieuwe economische sectoren moeten. Hier zullen aanvullende mogelijkheden gevonden moeten worden om nieuwe economische impulsen te geven aan het landelijk gebied.

Hoofdstuk 6   **Sociaaleconomische impact**

Drie typen gebieden met een wisselende mate van impact

Voor de transitie van het landelijk gebied wordt onderscheid gemaakt tussen drie typen landelijke gebieden met voor ieder gebiedstype een eigen uitgangssituatie en perspectief op hoofdlijnen.

Figuur 6.1. Drie typen landelijk gebied (bron: Koersdocument Omgevingsvisie, september 2022)

Voedselproductiegebied (geel)

Het Hogeland en de Dollardpolders vormen waardevolle voedselproductie-gebieden. Perspectief 1: moderne kringlooplandbouw, zal hier het meeste aan de orde zijn. De sociaaleconomische impact van de transitie-opgave zal in dit gebiedstype relatief het minst impactvol zijn.

Gebied met nieuw perspectief (lichtgroen)

De laaggelegen veengebieden in met name Centrale Woldgebied en Duurswold kennen voortgaande bodemdaling en veenoxidatie. Het perspectief van de landbouw staat hier (nu al) het meeste onder druk. Dit maakt dat de sociaaleconomische impact van de transitie-opgave hier het grootste zal zijn. Hier ligt dan ook een forse opgave voor het ontwikkelen van nieuw economisch perspectief.

Gemengd landbouwgebied (donkergroen)

Het Westerkwartier, Gorecht, Westerwolde en de Veenkoloniën zijn gebieden met een wisselende combinatie van landbouw, natuur, water en recreatie. Perspectief 2: natuurinclusieve landbouw, zal hier het meest aan de orde zijn, maar in subgebieden is er ook ruimte voor moderne kringlooplandbouw. De sociaaleconomische impact van de transitie-opgave zal in dit gebiedstype tot grote veranderingen

leiden, met relatief een flink aandeel voor transities in de landbouw, maar ook een opgave voor het vinden van financieringsvormen voor die nieuwe economische perspectieven.

Sociaaleconomische impact

Om meer duiding te geven aan de mogelijke sociaaleconomische impact van de transitie van het landelijk gebied is op hoofdlijnen gekeken naar mogelijke invloeden op milieu, materiële welvaart, gezondheid, welzijn, wonen, arbeid & vrije tijd, samenleving en veiligheid.

- **Milieu:** Vanzelfsprekend leiden de oplossingsrichtingen primair tot een positieve impact op het milieu. Door verduurzaming van activiteiten met extra aandacht voor verlaging van emissies en nitraatuitspoeling. Daarnaast ook het toevoegen van natuurnetwerken en bosgebieden. En door het langer vasthouden van zoetwater blijven de grondwaterstanden beter op peil.
- **Materiële welvaart:** Extensivering als gevolg van verduurzaming leidt ertoe dat het aantal landbouwbedrijven en bijbehorende werkgelegenheid krimpt, ook neemt hierdoor de toegevoegde waarde van de landbouw sector en de bredere agrofood-keten af.
- **Gezondheid:** Mogelijk heeft een verbetering van natuur, water en klimaat een positieve invloed op de gezondheid van mensen.¹² Daar staat tegenover dat het kan zijn dat ondernemers en werknemers in de agrofood-keten stress ondervinden van de onzekerheid over hun eigen toekomstige economische situatie. Deze stress kan leiden tot psychische en fysieke klachten.¹³
- **Welzijn:** Ook de impact op welzijn is mogelijk tweezijdig. Aan de ene kant kan een verbetering van bossen en natuurgebieden en de verduurzaming van de landbouw leiden tot een toename in recreatiemogelijkheden en in de tevredenheid over de leefbaarheid. Aan andere kant kan het wegtrekken van bedrijven en werkgelegenheid leiden tot een afname in diezelfde leefbaarheid doordat bijvoorbeeld de voorzieningen als gevolg hiervan afnemen of jongeren wegtrekken voor opleidingen en banen elders.¹⁴
- **Wonen:** Voor wonen geldt een vergelijkbaar beeld als voor welzijn. Ook deze kan zowel positieve beïnvloed worden door het bewerkstelligen van een groenere woonomgeving, terwijl het aantal voorzieningen in de buurt ook kan afnemen wanneer meer mensen wegtrekken uit het landelijke gebied.
- **Arbeid en vrije tijd:** Bij arbeid en vrije tijd is de grootste impact te verwachten op het gebied van arbeid doordat de werkgelegenheid in de landbouw en de agrofood-keten afneemt wanneer het aantal landbouwbedrijven afneemt. Het effect op arbeidsparticipatie is onzeker, indien er nieuwe economische perspectieven zijn kan het effect van de afnemende werkgelegenheid in de landbouw opgevangen worden.
- **Samenleving:** Afhankelijk van het daadwerkelijke perspectief dat geboden zal worden is goed mogelijk dat de inwoners van Groningen minder vertrouwen hebben in de politieke instituties door de nieuwe wet-, en regelgeving en onzekerheid over de toekomst. Daarnaast is er mogelijk een risico op een afname van de sociale cohesie in het landelijk gebied als gevolg van een afnemend aantal bedrijven en werkgelegenheid.
- **Veiligheid:** De impact op veiligheid is mogelijk beperkt. Er kan sprake zijn van een toename in het risico op bijvoorbeeld ondermijning doordat het financieel perspectief van mensen afneemt of zelfs onvoldoende wordt.¹⁵

---

¹² [Effect van natuur op gezondheid - WUR](#)

¹³ [Effecten van groen op fysieke en mentale gezondheid | RIVM](#)
[Stress - UMC Utrecht](#)

¹⁴ Leefbaarheid en veiligheid op het platteland, Platform31 2022

¹⁵ Ondermijnende criminaliteit in kwetsbare wijken; In relatie tot arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid, Significant 2022

Hoofdstuk 7 **Aanbevelingen voor vervolgproces**

De noodzakelijke verbetering van het milieu met de transitie van het landelijk gebied, leidt er direct toe dat de materiële welvaart onder druk komt te staan. En als gevolg daarvan kunnen indirect ook veranderingen verwacht worden in andere brede welvaart dimensies, zoals op arbeidsparticipatie, beschikbaarheid van voorzieningen, sociale samenhang en risico's op ondermijnende criminaliteit.

In het vervolgproces verdient het daarom aanbeveling om vanuit een brede sociaaleconomische blik de transitie van het landelijk gebied beter in kaart te brengen en te duiden. Waarbij op gestructureerde wijze naar een compleet beeld wordt gewerkt, op een wijze die recht doet aan de diversiteit van gevolgen in de landelijke gebieden. Hiervoor kan gebruikgemaakt worden van een sociaaleconomisch analysekader dat ondersteunt bij het structureren van gesprekken in de deelgebieden, zodat er oog blijft voor ieders belang. Ook nationaal wordt, door de Wageningen University en Research in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gewerkt aan een methode hiervoor.

In dit vervolgproces wordt ingezet op een brede maatschappelijke betrokkenheid vanuit de landbouw en andere kansrijke economische sectoren en vanuit de dorpen en wijken. Dat begint bij de landbouwsector, welke kansen er zijn voor innovatie en welke perspectieven moderne kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw bieden.

De transitie van het landelijk gebied zal in ieder geval ook een behoorlijke negatieve impact hebben op de landbouwsector en de agrofood-keten. Daarom moet het perspectief van de genoemde innovatie, kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw helder worden. Het landelijke Landbouwakkoord zal hierin een belangrijke rol moeten spelen en zelfs bepalend zijn. Met een nieuw perspectief op de landbouw kan vervolgens een tweede ronde worden ingegaan in de gebiedsprocessen om helder te krijgen welke kansen er liggen voor nieuwe economische dragers van het landelijk gebied.

Bijlage 6: Begrippenlijst

Begrip	Toelichting
Aangewezen gebiedsdoelen	Zie Instandhoudingsdoelen Natura 2000-gebieden. Het begrip aangewezen gebiedsdoelen wordt door de provincie Groningen gehanteerd om onderscheid te maken met de regionale doelen (zie definitie regionale doelen).
Aanvullende Strategische Voorraad (ASV)	Gebieden die door de provincie worden aangewezen als mogelijke plek voor een drinkwatervoorziening. Dit gaat om voorraden van grond- en oppervlaktewater die ingezet kunnen worden voor de drinkwaterproductie.
Ammoniak (NH ₃)	Een gasvormige stikstofverbinding, gekoppeld aan waterstof (NH ₃). Ammoniak komt in de landbouw vrij door de samenkomst van mest en urine en bij het aanwenden van mest. Overige bronnen zijn onder andere industrie en verkeer.
Brede welvaart	Brede welvaart omvat alles wat mensen van waarde vinden en is breder dan materiële waarde in de vorm van inkomen en consumptie. Acht thema's worden onderscheiden, namelijk: leefomgeving (en wonen); arbeid en vrije tijd; materiële welvaart; gezondheid; samenleving; milieu; veiligheid en subjectief welzijn.
Broed- en foerageergebied	Deel van een leefgebied dat een soort gebruikt om te broeden (broedgebied) of om voedsel te zoeken (foerageergebied).
Broeikasgassen	Broeikasgassen zijn gassen in de atmosfeer die warmte vasthouden en het broeikas effect op aarde creëren. Door extra uitstoot van broeikasgassen wordt het broeikas effect versterkt. De belangrijkste broeikasgassen zijn koolstofdioxide (CO ₂), methaan (CH ₄), lachgas (N ₂ O) en waterdamp.
CO ₂ -equivalent / CO ₂ -eq	Koolstofdioxide-equivalent is een rekeneenheid waarmee men de bijdrage van verschillende soorten broeikasgassen aan de opwarming van de aarde kan vergelijken. Eén kilogram CO ₂ -equivalent staat gelijk aan de broeikaswerking van 1 kilogram CO ₂ .
CO ₂ -vastlegging	Zie koolstofvastlegging
Derogatie	Een uitzondering op de toegestane stikstofgift per hectare uit dierlijke mest die Nederland sinds 2006 heeft.
Emissie	Uitstoot van stoffen naar lucht, water of bodem
Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)	Dit is het landbouwbeleid van de Europese Unie. Een van de doelen van dit beleid is dat er genoeg voedsel wordt verbouwd op een duurzame manier.
Generieke maatregelen	Maatregelen die niet voor een specifiek gebied gelden, maar algemeen van toepassing zijn.
Groenblauwe dooradering (GBDA)	Dit is het netwerk van half-natuurlijke landschapselementen die het landelijk gebied doorsnijden. 'Groene dooradering' zijn elementen met een 'droog karakter', zoals houtwallen, bomenrijen, dijken en wegbermen. 'Blauwe dooradering' zijn elementen met een 'nat karakter', zoals sloten en andere watergangen.
Grondwaterlichaam	Een afzonderlijke grondwatermassa met een eenduidig te omschrijven chemische en kwantitatieve toestand (KRW).
Grootvee-eenheden (GVE)	Het aantal grootvee-eenheden (GVE) op een bedrijf is de optelsom van het aantal melkkoeien en vrouwelijk jongvee op het bedrijf, omgerekend naar de fosfaatproductie van één melkkoe. De fosfaatproductie van één melkkoe is op 1 gesteld. (definitie CBS)
Gunstige staat van instandhouding	De beoordeling van de staat van instandhouding van een habitatype of soort, vindt plaats op basis van de aspecten: (1) verspreidingsgebied; (2) hoeveelheid (aantallen of oppervlakte); (3) oppervlakte en kwaliteit leefgebied van een soort of kwaliteit van een habitatype; en (4) de vooruitzichten voor het duurzaam voortbestaan. Voor de landelijke

Begrip	Toelichting
	staat van instandhouding tellen voorkomens van habitattypen en soorten binnen én buiten Natura 2000-gebieden mee.
Habitat	Ecosysteemtype op het land of in het water van een organisme of levensgemeenschap met karakteristieke geografische, abiotische en biotische kenmerken, die zowel geheel natuurlijk als halfnatuurlijk kunnen zijn.
Instandhoudingsdoelen Natura 2000-gebieden	Doelstellingen die zijn opgenomen in een aanwijzingsbesluit of het wijzigingsbesluit van een Natura 2000-gebied. Deze doelen zijn voor vogels vereist op grond van de Vogelrichtlijn en voor natuurlijke habitats of populaties in het wild levende dier- en plantensoorten vereist op grond van de Habitatrichtlijn.
Kaderrichtlijn Water (KRW)	De Kaderrichtlijn Water is een Europese richtlijn die in 2000 van kracht is geworden. De richtlijn heeft als doel de kwaliteit van oppervlakte- en grondwater in Europa te waarborgen.
Klassieke veenweiden	Gebieden met veengronden (kleidek van max. 40 cm), met een agrarische graslandfunctie, in de kustvlakte (lager dan 1m+NAP) en met gereguleerd peilbeheer.
Koolstofdioxide (CO ₂)	Een verbinding is tussen zuurstof en koolstof. Het is in lage concentraties aanwezig in de lucht die we inademen. Koolstofdioxide wordt geproduceerd bij verbranding van elke stof die koolstof bevat. Het is eveneens een product van ademhaling en fermentatie. Planten absorberen koolstofdioxide door fotosynthese.
Koolstofvastlegging	Koolstof in koolstofdioxide (CO ₂) uit de lucht wordt vastgelegd in organische stof. Koolstofvastlegging kan door de aanplant van bossen en verhoging van het organische stofgehalte van minerale landbouwbodems.
Kringlooplandbouw	Een landbouwsysteem waarbij zo min mogelijk afval vrijkomt, de uitstoot van schadelijke stoffen zo klein mogelijk is en grondstoffen en eindproducten met zo min mogelijk verliezen worden benut (bron: Rijksoverheid).
Kritische Depositiewaarde (KDW)	De grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van het habitat significant wordt aangetast als gevolg van de verzurende en/of vermestende invloed van stikstofdepositie.
Megaton (Mton)	De megaton is een eenheid van massa, gelijk aan 1000 miljoen kilogram
Natura 2000-gebied	Een natuurgebied dat onderdeel is van een samenhangend netwerk van leefgebieden en soorten die van belang zijn vanuit het perspectief van de Europese Unie als geheel. Op die gebieden is de Vogel- en/of Habitatrichtlijn van toepassing.
Natuurinclusieve landbouw	Een landbouwsysteem dat voedsel produceert met het ecosysteem als uitgangspunt. Het is een vorm van duurzame landbouw die optimaal gebruik maakt van die natuurlijke omgeving en deze integreert in de bedrijfsvoering (bron: WUR).
Natuur Netwerk Nederland (NNN)	Een samenhangend netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden in Nederland. Een deel van het NNN ligt in Groningen, het Groningse deel van het NNN is nog niet volledig gerealiseerd (er is nog een restopgave).
Natuurdoelanalyse (NDA)	Een natuurdoelanalyse beschrijft hoe het gaat met de natuur in een gebied, of en welke problemen er zijn en in welke richting maatregelen nodig zijn om de natuur weer gezond te maken.
Nitraatrichtlijn	Een Europese richtlijn uit 1991. De richtlijn heeft als doel de waterverontreiniging die wordt veroorzaakt of teweeggebracht door nitraten uit agrarische bronnen te verminderen en verdere verontreiniging van dien aard te voorkomen. De Nitraatrichtlijn bevat gebruiksnormen voor het gebruik van dierlijke mest en stikstofkunstmest.
Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)	Beleidsprogramma van de Rijksoverheid. De betrokken ministeries zijn: Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), Infrastructuur en Waterstaat (I&W) en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

Begrip	Toelichting
	Het NPLG heeft als taak om met een gebiedsgerichte aanpak te zorgen dat de opgaven en maatregelen voor natuur, stikstof, landbouw, water, bodem en klimaat worden gehaald.
Nationaal Programma Groningen (NPG)	Samenwerkingsverband van Rijk, provincie en gemeenten met een programma dat duurt tot 2030. De partijen investeren gezamenlijk in een goede toekomst voor elke Groninger, jong en oud. Het Rijk heeft hiervoor een startkapitaal beschikbaar gesteld.
Nutriënten	Nutriënten of voedingsstoffen zijn de ongeveer twintig chemische elementen waarvan bekend is dat ze essentieel zijn voor de groei van levende organismen. Dit zijn onder andere stikstof, zwavel, fosfor en koolstof.
Overige veengronden	Veengronden zoals moerige gronden en klei-op-veengronden die niet voldoen aan de gronden die vallen onder de definitie van klassieke veenweiden.
Regionale doelen	Doelen voor de gunstige staat van instandhouding van soorten en habitats die vallen onder de Vogel- en Habitatrichtlijn, maar waarvoor geen aangewezen gebiedsdoelen zijn. Het begrip regionale doelen wordt door de provincie Groningen gehanteerd om onderscheid te maken met de aangewezen gebiedsdoelen (zie definitie aangewezen gebiedsdoelen).
Stikstofdepositie	Het neerslaan van stikstof uit de lucht op de bodem. De stikstofdepositie wordt uitgedrukt in mol per hectare per jaar (mol/ha/jaar).
Stikstofdioxiden (NO _x)	Een gasvormige verbinding van zuurstof en stikstof, zoals NO, NO ₂ . Stikstofdioxiden ontstaan bij allerlei verbrandingsprocessen.
Transitiefonds	Transitiefonds Landelijk gebied en Natuur. Met dit fonds wil het kabinet de maatregelen bekostigen die nodig zijn om o.a. de stikstofbelasting van natuur en de uitstoot van broeikasgassen door landbouw en landgebruik terug te dringen (bron: Rijksoverheid)
Veenoxidatie	Biologische afbraak van veen door bacteriën. Door daling van de waterstand oxideert het veen door blootstelling aan de lucht. Deze bacteriën oxideren de in het veen aanwezige koolstof waarbij koolstofdioxide (CO ₂) vrij komt en de bodem inklinkt.
Verzilting	De toename van het zoutgehalte in de bodem, het grondwater en het oppervlaktewater.
Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR)	De Europese Unie heeft de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn vastgesteld (VHR). Beiden zijn gericht op de instandhouding en bescherming van vogels, natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna. Nederland heeft deze richtlijnen omgezet in nationale wetgeving via de Wet natuurbescherming.
Zoetwatervoorraad	Totale hoeveelheid zoet water die men nu en in de toekomst kan gebruiken.

Transitie Landelijk Gebied Groningen

Colofon

Colofon

Dit stand-van-zaken document voor de transitie van het landelijk gebied in Groningen is in opdracht van Provincie Groningen opgesteld door Sweco Nederland B.V. in samenwerking met Provincie Groningen, Waterschap Hunze en Aa's, Waterschap Noorderzijlvest, Prolander en Buck Consultants International.